

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА  
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*На правах рукопису*

**ПЕТРУК Андрій Миколайович**

УДК 339.92

**РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ  
ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ  
ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ**

08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Дисертація  
на здобуття наукового ступеня  
кандидата економічних наук

Науковий керівник  
кандидат економічних наук, доцент

**Расшивалов Д. П.**

Київ – 2012

## ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	15
1.1. Економічна природа інтелектуальної власності	15
1.2. Генеза ринку інтелектуальної власності у світогосподарському вимірі в умовах розвитку економіки знань	37
1.3. Міжнародні моделі регулювання ринку інтелектуальної власності	61
Висновки до першого розділу	74
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ	76
2.1. Інституційна складова механізмів регулювання світового ринку інтелектуальної власності	76
2.2. Державні інструменти регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності	98
2.3. Механізми стимулювання розвитку національного ринку інтелектуальної власності у недержавному секторі зарубіжних країн	117
Висновки до другого розділу	135
РОЗДІЛ 3 АДАПТАЦІЯ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ДО МІЖНАРОДНИХ РЕГУЛЯТОРНИХ ПРАКТИК	138
3.1. Інноватизація регуляторних засад розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні	138
3.2. Мінімізація ризиків незбалансованості обмеженого та вільного доступу до об'єктів інтелектуальної власності	155
3.3. Модель ефективного фінансового регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні	168
Висновки до третього розділу	187
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195

## ВСТУП

**Актуальність та доцільність дослідження.** Світова криза, що розпочалася в 2008 році, поставила перед економістами та експертами усього світу завдання пошуку нових чинників забезпечення стабільного економічного розвитку. Індустріальний сектор світової економіки, в умовах високої волатильності попиту та обмеження доступу до фінансових та сировинних ресурсів, виявився нездатним швидко знайти альтернативні механізми розвитку та, відповідно, постраждав найбільше. Однак підприємства з високою часткою нематеріальних активів виявилися спроможними набагато швидше перебудуватися відповідно до нових економічних тенденцій ніж компанії з їх низькою часткою.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується становленням шостого технологічного укладу, зростанням кількості операцій з результатами інтелектуальної, творчої діяльності людини, збільшенням питомої ваги нематеріальних активів у структурі світового багатства. Як результат поступового переходу від індустріальної економіки до економіки знань, темпи зростання світового ринку інтелектуальної власності в декілька разів перевищують аналогічні показники традиційних ринків товарів та послуг.

Для розвинених країн та країн, що розвиваються, оптимізація механізмів організаційно-економічного регулювання ринку інтелектуальної власності є важливим інструментом стимулювання економічного зростання. Ефективне регулювання на міжнародному та регіональному рівнях здатне пришвидшити процеси формування та збільшити рівень використання світового інтелектуального капіталу. Розвиток національних ринків інтелектуальної власності, їх інтеграція до світового ринку забезпечують глобальну конкурентоспроможність країн в умовах інтернаціоналізації економіки знань.

Низька конкурентоспроможність України на сучасному світовому ринку, суттєвий спад обсягу промислового виробництва внаслідок фінансової кризи вкотре підтвердили потребу у радикальних структурних перетвореннях української економіки. На відміну від глобальних тенденцій, в Україні перехід від економіки індустріального типу, що залежить від сировинних ресурсів та цін на енергоносії, до розбудови економіки знань, здатної забезпечити зростання, спираючись на використання нематеріальних активів, відбувається дуже повільно. За фактичного браку стратегії регулювання національного ринку інтелектуальної власності стали тенденціями недофінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень, високий рівень відтоку інтелектуального капіталу за кордон, низька підприємницька активність та несистемна державна підтримка інноваційних проектів і, як результат, – збереження невисокої наукоємності валового продукту країни, незначна частка нематеріальних активів у структурі національного багатства, несуттєві обсяги вітчизняної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності.

Водночас, ринок інтелектуальної власності України відзначається високим потенціалом для розвитку. При його ефективному регулюванні економіка країни здатна зменшити залежність від умов зовнішньої кон'юнктури та цін на сировинні ресурси, збільшити конкурентоспроможність українських компаній на світовому ринку, забезпечити стабільне економічне зростання.

Дослідженню ринку інтелектуальної власності приділяється значна увага не тільки у зарубіжній, але й у вітчизняній науці. Помітний внесок в розробку цього кола питань зробили такі зарубіжні вчені, як Г. Беккер, Д. Белл, М. Болдрін, Е. Брукінг, Ф. Гаррі, П. Друкер, Л. Едвінсон, К. Ерроу, В. Іноземцев, М. Кастельс, І. Кант, Д. Левін, Ф. Махлуп, М. Мелоун, М. Порат, Т. Стюарт, Х. Узава, Т. Умесао, Т. Шульц та багато інших.

Чималий доробок у сфері досліджень ринку інтелектуальної власності мають і вітчизняні фахівці, зокрема, М. Ажажа, О. Амоша, Г. Андрощук, Л. Антонюк, В. Базилевич, О. Бутнік-Сіверський, І. Дахно, Г. Драпак, В. Жаров, Б. Малицький, Т. Медведкін, О. Ноговіцин, М. Паладій, О. Підпригора, В. Полохало, В. Семиноженко та інші.

Разом з тим, недостатньо розкритими і обґрунтованими залишаються механізми економічного регулювання світового ринку інтелектуальної власності, зокрема, з огляду на поглиблення процесу інтелектуалізації світогосподарського розвитку й міжнародного науково-технологічного обміну, інтернаціоналізації економіки знань. Досліджено фрагментарно концепцію регулювання національних ринків інтелектуальної власності, несистематизований світовий досвід побудови національних систем регулювання. Методи та механізми регулювання світового і національного ринків інтелектуальної власності потребують подальшого поглибленого дослідження.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертацію виконано в рамках наукової теми кафедри міжнародного бізнесу «Організація управління на національному і господарському рівнях», яка є складовою загальної наукової теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Інтеграція України у європейські, правові, політичні та економічні системи» № 06БФ048-01 (2006–2010 рр.) та «Стратегія інтеграції України у світову економіку» (ДР № 11БФ048-01), яка є складовою наукових досліджень Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна у міжнародних інтеграційних процесах» (2011–2015 рр.).

**Мета і завдання дослідження.** Метою дисертаційної роботи є дослідження теоретико-методологічних засад функціонування світового

ринку інтелектуальної власності та його регуляторних механізмів і, на цій основі, обґрунтування шляхів вдосконалення інституційних інструментів регулювання ринку інтелектуальної власності України з урахуванням передових міжнародних практик.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань:

- розкрити економічну природу інтелектуальної власності, вивчити сучасний стан досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі;

- дослідити умови формування світового ринку інтелектуальної власності, виділити характерні особливості функціонування його об'єктів та суб'єктів в умовах інтернаціоналізації економіки знань;

- проаналізувати світовий досвід та виявити сучасні тенденції побудови систем регулювання світового та національних ринків інтелектуальної власності;

- дослідити механізми та інструменти державного регулювання ринку інтелектуальної власності;

- виявити основні методи впливу приватного сектору економіки на розвиток ринку інтелектуальної власності;

- з'ясувати особливості функціонування сучасного ринку інтелектуальної власності в Україні, дослідити інституційну систему його регулювання, розробити пропозиції щодо її удосконалення;

- дослідити ризики пов'язані з незбалансованістю обмеженого та вільного доступів до об'єктів інтелектуальної власності в Україні;

- дослідити інструменти ефективного фінансового регулювання ринку інтелектуальної власності в Україні.

*Об'єктом дослідження є соціально-економічні відносини, що виникають на світовому ринку інтелектуальної власності щодо формування, привласнення, управління та обміну об'єктами інтелектуальної власності.*

*Предметом дослідження є організаційно-економічні механізми регулювання процесів комерційного застосування, обігу об'єктів інтелектуальної власності на світовому ринку.*

*Методи дослідження.* Для досягнення мети і розв'язання завдань дисертаційної роботи було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: історико-логічний метод (під час дослідження природи інтелектуальної власності, еволюції концепцій власності у світовій економічній думці: пп. 1.1); аналізу та синтезу (при виявленні моделей регулювання ринку інтелектуальної власності, дослідженні особливостей функціонування об'єктів та суб'єктів ринку: пп. 1.2, 1.3); метод класифікації та систематизації (під час дослідження механізмів та інструментів державного регулювання ринків інтелектуальної власності; сегментації ринку інтелектуальної власності залежно від типу інтелектуального капіталу: пп. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); системно-структурний аналіз економічних процесів та явищ (при дослідженні структури та особливостей функціонування світового ринку інтелектуальної власності, організаційно-економічних механізмів регулювання національних ринків у різних країнах та на різних етапах еволюції світового господарства: пп. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); метод кількісного та якісного порівняння (при дослідженні методів впливу приватного сектору економіки на розвиток ринку інтелектуальної власності, особливостей функціонування та регулювання сучасного ринку інтелектуальної власності в Україні, дослідженні ризиків, пов'язаних з незбалансованістю обмеженого та вільного доступів до об'єктів інтелектуальної власності: пп. 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); метод моделювання (під час розробки моделі ефективного фінансового регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні: пп.3.3).

Інформаційною базою дисертації були монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів, офіційні статистичні та аналітичні матеріали міжнародних організацій та вітчизняних служб і відомств, закони

та нормативно правові акти країн світу, міжнародні договори, а також електронні ресурси. Економічні розрахунки виконано із застосуванням сучасних методик та комп'ютерних технологій обробки статистичних даних.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає у розкритті автором теоретико-методологічних засад функціонування світового ринку інтелектуальної власності та його регуляторних механізмів і, на цій основі, обґрунтуванні шляхів вдосконалення інституційних інструментів регулювання ринку інтелектуальної власності України з урахуванням найефективніших міжнародних практик. У ході дослідження автор здобув такі найбільш суттєві наукові результати, що розкривають його особистий внесок у розробку досліджуваних проблем та конкретизують новизну роботи:

*вперше:*

– запропоновано методика оцінювання рівня інституційного розвитку регуляторного механізму ринку інтелектуальної власності. За критеріями спеціалізації і обсягом функцій виділено групи державних і недержавних регуляторних інституцій: органи неспеціалізованого підпорядкування, відомства спеціалізованого регулювання, установи регіонального та галузевого адміністрування, дорадчі органи. Розроблено кількісну шкалу оцінки рівня розвитку інституційно-функціонального механізму регулювання світового, регіональних та національних ринків інтелектуальної власності ранжуючи кожен з чотирьох груп за показниками ефективності здійснення ними своїх функцій;

– типологізовано національні системи регулювання ринків інтелектуальної власності залежно від ступеня впливу та домінування суб'єктів ринку. Виокремлено п'ять типів систем регулювання національних ринків інтелектуальної власності, до яких належать: державний моноцентризм (ключова роль держави), приватний

поліцентризм (незначний вплив держави та відсутність монопольного положення окремих суб'єктів ринку), приватний моноцентризм (домінування одного або декількох недержавних суб'єктів, що регулюють ринок через нав'язування своїх правил ведення бізнесу іншим його суб'єктам), приференцизм імпорту (домінування іноземних компаній та іноземних продуктів на ринку інтелектуальної власності), інтелектуальний активізм (високий ступінь співпраці державного та приватного секторів у процесі регулювання ринку інтелектуальної власності);

*удосконалено:*

– визначення інтелектуальної власності, як суспільних відносин щодо формування, привласнення, управління та обміну відособленими результатами інтелектуальної, творчої діяльності людини або економічного агента. Доведено необов'язковість наявності формального правового закріплення відносин інтелектуальної власності та вилучення вимоги матеріальності при тлумаченні об'єктів цих відносин. Обґрунтовано необхідність розмежування понять інтелектуальна власність та право інтелектуальної власності: інтелектуальна власність виступає категорією відносин, право інтелектуальної власності є закріпленням цих відносин на законодавчому рівні, що надає їм відповідної правової форми;

– обґрунтування регуляторного забезпечення балансу між обмеженням та вільним доступом до результатів інтелектуальної діяльності. З'ясовано, що при формальній уніфікації підходів до регулювання ринку інтелектуальної власності для забезпечення найбільшого рівня захисту прав власників імовірно виникнення негативного ефекту у вигляді монополізації ринку, уповільнення розвитку економіки, або консервація її неефективної структури, примусового придбання комерційного продукту. Доведено необхідність дотримання регуляторного балансу між повним обмеженням та вільним доступом до результатів інтелектуальної діяльності, та урахування ступеня новизни об'єктів інтелектуальної власності, рівня

сукупних фінансових витрат на його дослідження та комерціалізацію, рівня конкуренції на ринку, наявності товарів-замінників;

– класифікацію регуляторних типів урядової політики при фінансуванні процесів формування та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на національних ринках інтелектуальної власності: директорний тип (висока фінансова активність держави, що виражається у значній частці державних коштів у структурі фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності); дистанційний тип (усунення держави від процесів фінансування інноваційної діяльності, висока частка фінансування з приватних джерел); та медіаційний, або посередницький, тип (активна участь держави в інфраструктурних проектах та фундаментальних дослідженнях, стимулювання фінансування прикладних досліджень за рахунок приватних інвесторів);

*дістали подальшого розвитку:*

– обґрунтування сегментації ринку інтелектуальної власності залежно від форм інтелектуального капіталу (людський, структурний та споживчий капітал); охарактеризовано співвідношення ринку інтелектуального капіталу з ринком прав на об'єкти інтелектуальної власності: до ринку людського капіталу віднесено права на ноу-хау та інжинірингові послуги, знання, навички та досвід фізичних осіб; до ринку структурного (організаційного) капіталу – авторські, суміжні, патентні права, ринок прав на комп'ютерні програми і бази даних, інші об'єкти нематеріальної природи, що належать юридичним особам (організаційна структура, корпоративна культура, система мотивації праці співробітників тощо); ринок споживчого капіталу (капіталу відносин) охоплює ринок прав на товарні знаки та знаки обслуговування, зовнішні зв'язки зі споживачами, постачальниками матеріалів чи послуг, органами управління суспільством та іншими контрагентами;

– характеристика регіональної специфіки функціонування механізмів приватного венчурного фінансування інноваційної діяльності у Сполучених Штатах Америки (схильність до інвестицій в інтелектуальний капітал високоризикових малих компаній проектного типу); у країнах Західної Європи (практика фінансування процесів створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, що належать розвиненим підприємствам чи фізичним особам, які вже зарекомендували себе попередніми вдалими проектами); японського «бентя-бідзінесу» (характерним є венчурне фінансування великими корпораціями та банківським капіталом проектів, до яких залучені професори та співробітники вищих навчальних закладів);

– методика визначення кількісної оцінки обсягу необхідного державного фінансування та прогнозування обсягів недержавного фінансування інноваційної діяльності в Україні шляхом використання моделі ефективного фінансового регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні. На основі кореляційного аналізу та розрахованих показників детермінації, статистики Фішера та t-статистики Ст'юдента доведено оптимальність цієї моделі під час її практичного застосування за умови продовження тенденцій, що спостерігались в минулих періодах.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у можливості їх використання для розробки механізмів регулювання ринку інтелектуальної власності в Україні у процесі його інтеграції до світового ринку інтелектуальної власності. Зроблені в роботі висновки щодо участі держави в процесі розвитку та регулювання національного ринку інтелектуальної власності можуть бути застосовані у діяльності органів законодавчої та виконавчої влади під час розробки та реалізації базових концепцій національної та регіональних програм сприяння розвитку економіки України.

Практичного значення набувають: рекомендації щодо інноватизації регуляторних засад розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні, використання системи оцінювання інституційно-функціонального механізму для виявлення його недоліків та його подальшому удосконаленні; задіяння стимуляційних механізмів пришвидшення розвитку та створення ефективної інфраструктури ринку через забезпечення необхідного рівня та концентрації державного фінансування.

Окремі положення дисертації щодо визначення інтелектуальної власності та теоретичного обґрунтування її економічної природи, дослідження ризиків незбалансованості обмеженого та вільного доступу до об'єктів інтелектуальної власності використані при підготовці навчально-методичних комплексів з дисциплін «Інтелектуальна власність в міжнародному бізнесі», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств», «Кон'юнктура світових товарних ринків», «Інноваційне підприємництво та науково-технічна політика» та «Регулювання діяльності корпорацій» в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Довідка № 048/11 – 203 від 1 червня 2012 р.). Висновки та положення дослідження використано в роботі профільних підрозділів АТ «Фабрика самоходів особових», Польща (Довідка від 14 червня 2012 р.) а також у роботі ТОВ з ІК «Верітекс» (Довідка № 074-12/VY від 8 червня 2012 р.). Під час проведення наукового дослідження дисертант дослідив формування моделі ефективного фінансового регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні, що дало можливість зробити висновки, які мають не лише суттєве теоретичне, а й практичне значення, і можуть бути використані у діяльності державних установ.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційне дослідження є одноосібно виконаною науковою працею, усі наукові результати, що викладені в дисертації й виносяться на захист, автор здобув особисто. Із

написаних у співавторстві робіт використовуються лише ті результати, що були отримані автором.

**Апробація результатів дослідження.** Проміжні та кінцеві результати дослідження обговорювались на 11 науково-практичних конференціях, зокрема: на науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Міжнародний бізнес: розвиток ринку інформаційно-комунікаційних технологій» (м. Київ, 2003); IV Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Світ молоді – молодь світу» (м. Вінниця, 2004); конференції молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 2004); конференції молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 2005); IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» (м. Київ, 2006); Міжнародній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Ломоносов-2006» (м. Москва, 2006); VI Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Світ молоді – молодь світу» (м. Вінниця, 2006); VI щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії-шляхи європейської інтеграції» (м. Вінниця, 2006); XXXV науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу, співробітників та студентів університету з участю працівників науково-дослідних організацій та інженерно-технічних працівників підприємств м. Вінниці та області (м. Вінниця, 2006), X Міжнародній науково-практичній конференції «Новітні тенденції і стратегії розвитку міжнародної торгівлі: фінансово-економічний та правовий аспекти» (м. Київ, 2007), конференції молодих учених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 2010).

**Публікації.** За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 15 наукових праць, з них – 6 у провідних наукових фахових виданнях України (загальним обсягом 2,46 др. арк.).

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Кожний розділ поділяється на підрозділи. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінку, у тому числі основний текст викладений на 180 сторінках та містить 15 таблиць, 18 рисунків та 9 формул. Список використаних джерел містить 242 найменування (26 сторінок), з них 122 іноземними мовами. У додатках (21 сторінка) розміщено 5 таблиць, 4 рисунки та інший допоміжний матеріал.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

#### 1.1. Економічна природа інтелектуальної власності

В сучасній світовій економіці, основним виробничим ресурсом, що забезпечує конкурентоспроможність країн, поряд із традиційними землею, капіталом, працею та підприємницькими здібностями постає інший фактор виробництва – знання. Формування знань, та їх розповсюдження в новій економіці відбувається в системі відносин, що має назву – інтелектуальна власність.

Вперше словосполучення інтелектуальна власність офіційно вжите у постанові Окружного суду штату Массачусетс суддею Ч. Вудбері у справі Даволь проти Брауна у жовтні 1845 року. В обґрунтуванні судового висновку, при поясненні принципів, встановлених Патентним актом Конгресу Сполучених Штатів Америки від 4 липня 1836 року, суддя зазначив, що «лише таким чином винахідництво і наполегливість можуть бути заохочені до використання у суспільстві, і лише таким шляхом можемо захистити інтелектуальну власність, результат розумової праці ... – найбільше, що має людина і найбільший плід її чесної діяльності ...» [204, с. 2].

Одночасне використання терміна інтелектуальної власності в юридичних цілях та в економічному контексті в своїй першій згадці підкреслює неоднозначність цього поняття й розгалуженість сфер його потенційного застосування. Сьогодні, через порівняно незначний період, поширення терміна сягнуло міжнародного рівня, а використання розширилось до філософських, технічних, медичних, педагогічних і інших наук. Проте, проблематикою дослідження поняття та природи інтелектуальної власності, її змісту, форм опікувалися найбільше представники юридичних і економічних спеціальностей. В їх роботах

термін «інтелектуальна власність» різними авторами трактується неоднозначно, часто межує з поняттям «право інтелектуальної власності».

Розуміння сутності ускладнюється ще й тим, що при наданні дефініції нерідко використовуються формулювання, які законодавчо закріплені у національних системах різних держав та у міжнародно-правових актах й, до того ж, часто можуть не відповідати сучасному етапу розвитку, пояснювати не сутність явища, а перелічувати сукупності його проявів чи складових, нести не універсальний, а спеціальний характер. Практика переліку прав при визначенні інтелектуальної власності є доволі розповсюдженою, проте невиправданою. Адже в ході інтелектуального, технічного та технологічного розвитку існує багато передумов вважати такий список не остаточним, і якщо він є таким зараз, завтра він вже може бути застарілим.

Задля уникнення подібних результатів, для більш точного визначення сутності та поняття інтелектуальної власності, вивчення її економічної природи вважається за доцільне побудувати дослідження паралельно з аналізом характеристик, притаманних загальній категорії власності, та виокремленням поняття права власності.

З моменту своєї появи і власність, і право власності значно еволюціонували. Початок їх наукового дослідження було покладене ще у стародавні часи. Аристотель стверджував, що усвідомлення почуття власності витікає з самої природи людини: «скільки насолоди в усвідомленні того, що дещо належить тобі, адже властиве кожному почуття любові до себе не випадкове, а впроваджене в нас самою природою» [7, с. 410]. Таким чином, власність з'являється скоріше як результат прагнення суб'єкта виділити окреме від загального. Аналогічно, природним постає і бажання людини означити виділене, донести до інших факт такого виділення. Так, ще в античності з'являються попередники товарних знаків: таврування, маркування результатів своєї праці стародавніми виробниками

цегли, шкіри, книг, зброї, кухонного посуду [144, с. 56]. Є знахідки датовані 4 тис. до н. е., які зазначають, що в Ассирії та Вавилоні на камінні збудованих споруд майстри залишали свої фірмові знаки [144, с. 57].

Проте у філософському дослідженні грецькі мислителі, приймаючи власність як даність, здебільшого акцентують свою увагу на пошуку ідеального суб'єкта власності: особи (Аристотель) чи суспільства, або держави (Сократ, Платон). Вони, не вдаючись до вивчення характеристик відносин власності, що виникають як продовження господарської виробничої діяльності людини, так і не дають пояснення сутності власності, а тим більше її економічної складової. Як зазначає В. Базилевич, філософів більше цікавлять «похідні» від володіння власністю, те, що нею породжується: поділ праці, господарство, обмін, багатство, вартість, розподіл, володіння, справедливість, і в їхньому контексті — гроші, які є способом «зняття» розбіжностей та антиномій, що виникають між ними [9].

В свою чергу праці Аристотеля та інших грецьких мислителів сформували підґрунтя для більш докладного дослідження, що було здійснено Римською правовою школою.

Римське право наслідує ідеї попередників і розглядає явище власності як таке, що існувало завжди, адже створене природою, проте його основним проявом виступають не відносини, а право (так звана квіритська власність). Власність визначається «як пряме і безпосереднє, виняткове й абсолютне право панування особи над тілесною річчю, що є поєднанням права необмеженого панування з правом визначати долю речі» [133].

Важливим, на нашу думку, є те, що процес наукового пізнання власності було розпочато вивченням передумов функціонування права власності, і лише потім досліджено особливості відносин, в яких це право здійснювалося та які воно намагалось регулювати. Даний факт обумовив проблему подальшого відокремлення суті від форми, він же пояснює наявність великої кількості дефініцій власності через категорії прав

власності, що, на нашу думку, є неповним розкриттям сутності та повноти відносин, які виникають. Така практика також є поширеною при визначенні інтелектуальної власності у вітчизняній доктрині: «Інтелектуальна власність у найширшому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності людини у виробничій, науковій, літературній, художній та інших сферах» [144, с. 639]. Така дефініція радше стосується сфери регулювання відносин, або права інтелектуальної власності, ніж визначає сутність і природу самих відносин.

Продовжуючи оцінювати означення квіритської власності, критично зауважуються звуження об'єкта права власності до засобів лише матеріальної природи (характеристика «тілесності»). Причини наявності такої характеристики вбачаються у відсутності в Стародавньому Римі системної практики захисту авторських прав, тобто прав на об'єкти нематеріальної природи. На противагу античній Греції, де за автором закріплялося право на недоторканність творів, здійснювався контроль за точним відтворенням задуму авторів на сцені, і вже були прецеденти захисту авторського права [28, с. 9], в Римі подібне було скоріше винятком ніж правилом. Як образно зазначив М. Дашян, якби в Римі існувало авторське право, то Катон Старший став би володарем виключних прав на фразу «Крім того, я думаю, що Карфаген має бути зруйнованим», яку він використовував після кожного свого публічного виступу [45, с. 121].

Парадоксально, проте ця характеристика також зазначається в деяких означеннях інтелектуальної власності. Наприклад, «інтелектуальна власність – це матеріально виражений результат розумової (інтелектуальної) діяльності, що дає його творцеві (авторові) виключне право на нього, що захищається або відповідними офіційно виданими документами – патентами або свідченнями (промислова власність), або законодавчо встановленими нормами авторського права» [238].

Подібна практика присутня в роботах іноземних науковців. К. Ідріс: «інтелектуальна власність – це термін, що описує ідеї, винаходи, технології, твори мистецтва й музики, а також літератури, які є нематеріальними при їхньому створенні, але потім стають цінностями в матеріальній формі як і кожний інший продукт» [86, с. 41].

«Матеріалізація» інтелектуальної власності також є вимогою і у означеннях деяких вітчизняних вчених. О. Підпригора зазначає «інтелектуальна власність – це результати творчої діяльності, що можуть бути втілені на матеріальних носіях» [139, с. 9].

Однак, такі означення навряд чи відповідають природі об'єктів інтелектуальної власності. Адже вони виступають знаннями, які не обов'язково повинні бути втіленими в об'єктах матеріальної природи, а навпаки, сучасні тенденції зводяться до того, що найпоширенішим об'єктом відносин виступає не матеріалізована на носіях інформація (ноу-хау, комерційна таємниця тощо).

Ще одна вимога, що висувається римським означенням власності не відповідає дійсності і не є достатньо виправданою. Це зазначений абсолютизм у впливі суб'єкта на об'єкт права власності. О. Миклашевський зауважив, що така якість надавала власникам можливості «зловживати своїм правом на річ» [112, с. 386]. І хоча це було зумовлено рабовласницькою основою римської держави, і, за спостереженням В. Левитського, в основі економічних поглядів римлян походження власності виводили не з трудових засад, а із загарбання та завоювання [95], досліджуючи пізніші джерела римського права, відзначили, що дана характеристика власності переглядається. Підтвердженням цього є закони Петелія 326 та 313 рр. до н. е., що внесли обмеження до прав власників та лімітували можливі об'єкти прав власності [88].

Натомість римська доктрина узагальнює право власності в трьох формах взаємозв'язку її суб'єкта з об'єктом: володінням (*possidenti*),

користуванням (utendi) і розпорядженням (abutendi). Варто зазначити, що при визначенні економічної сутності власності автори часто використовують цю римську тріаду, що подається як економічні категорії [160]. Право володіння (jus possidendi) дає власнику можливість фактично володіти річчю, тобто річ має бути в господарстві власника і виконувати своє господарське призначення. Право користування (jus utendi) закладає можливість задовольнити особисті, побутові, господарські та інші потреби власника, отримуючи з речі її корисні якості. Право розпоряджатися річчю (jus abutendi) полягає в тому, що власник може вирішувати економічну долю речі всіма дозволеними способами: продавати, дарувати, позичати, заповідати, встановлювати сервітут на користь іншої особи тощо [87, с. 61].

С. Юрій вважає, що без поділу прав власності на форми важко зрозуміти сутність суб'єкт-об'єктних відносин. Він зазначає, що важливо розрізняти функціональні особливості власника, що виступає у ролі власника-власника, власника-користувача, власника-розпорядника, особливо в тих випадках, коли ці елементи відносин власності представлені різними фундаторами [190]. Частково погоджуємося з цією точкою зору. Проте, важливість розрізнення функціональних особливостей власника більше стосується юридичної сторони відносин. З економічної точки зору важливість розуміння володіння, користування та розпорядження об'єктом полягає в тому, що вони складають мету відносин, в які вступають суб'єкти власності, і тим самим здатні характеризувати типи цих відносин.

До такої тактики вдався Дж. Кейнс, що використав римську тріаду при поділі типів відносин власності з приводу розміщення капіталу:

1. Власник передає право управління, але зберігає право власності на певні земельні ділянки, будинки, машини тощо. Своє типове вираження ця форма знаходить у володінні акціями акціонерних товариств;

2. Власник, хоч і тимчасово, віддає право управління і замість нього щорічно отримує визначену суму грошей, але за певних умов одержує свою власність назад. Типовим прикладом є орендний договір;

3. Власник назавжди втрачає конкретну власність в обмін на одержання постійної щорічної ренти, вираженої в грошах, або обмеженої в часі ренти з поверненням капітальної суми боргу після закінчення цього терміну для іпотек, боргових зобов'язань, облігацій, привілейованих акцій. Цей третій тип завершує розвиток розміщення капіталу у формі ренти [75, с. 779].

Формулювання власності через римську тріаду правомочності є зараз типовим і традиційним для країн Європи, Латинської Америки, воно збереглося в чинному законодавчому положенні, що сформувалося в процесі рецепції римського права [30, с. 112]. Право інтелектуальної власності не є винятком. Саме тому в працях багатьох науковців визначення інтелектуальної власності не відбувається без зазначення володіння, розпорядження та користування. Так, О. Харитонова зазначає: «відносини інтелектуальної власності у вузькому значенні – особисті немайнові та майнові відносини, що виникають стосовно володіння, користування та розпорядження результатами інтелектуальної, творчої діяльності з підстав, які не заборонені законом, не суперечать моральним засадам суспільства і ґрунтуються на рівності та майновій самостійності їх учасників» [179].

Ми вважаємо таку практику виправданою. Проте пояснення лише через римську тріаду дає неповну характеристику природи інтелектуальної власності. Не погоджуємося з тезою М. Самойлової, що власність з боку її економічної сутності визначається лише через римську тріаду [157]. Адже варто взяти до уваги той факт, що знання, або інформація, як один з об'єктів інтелектуальної власності є об'єктом специфічним – нематеріальним.

Нематеріальні об'єкти, на відміну від речей, необмежені у просторі, можуть бути одночасно у невизначеного кола осіб, при їх обміні всі суб'єкти, що вступають у відносини, здатні володіти, користуватись та розпоряджатись ними. У випадку викрадення інформації її носій не позбавляється можливості володіти, користуватись чи розпоряджатись нею.

Для окреслення цієї особливості вважається за доцільне додавати «присвоєння», як одну з характеристик таких відносин. Прикладом цього є означення О. Орлюк, я стверджує, що інтелектуальна власність виражає «відносини між конкретними суб'єктами суспільних відносин з приводу присвоєння, володіння, розпорядження та користування результатом роботи мозку (інтелекту) індивідуума в сфері наукової, інноваційної та виробничої діяльності» [145, с. 31]. Саму категорію «присвоєння» більш повно розглянемо пізніше в даній роботі в контексті дослідження ідей К. Маркса.

Римське право хоч є значним, проте не єдиним джерелом доктринальної бази. Перехід до нової етнокультурної епохи на початку Середньовіччя та панування християнської теологічної доктрини в усіх сферах суспільної думки привело до етизації основних економічних категорій, і власності у першу чергу. Усі основні елементи господарського життя, закріплені римським правом (приватна власність, економічний інтерес, прибуток та ін.), християнська мораль зневажала і засуджувала [38]. Це вимагало перегляду раніше зроблених висновків.

В XI столітті Цезарій Гейстербахський стверджував, що «кожен власник є лише крадій, чи спадкоємець крадія» [94]. Визнаючи право власності як створений радше людиною ніж природою інститут, Фома Аквінський зазначав: «Подібно до того, як людина від природи гола, а одяг є результатом її власного винаходу, так і право природної власності дано не природою, а людським розумом» [134, с. 107].

В Середньовіччі стверджується думка, що завдяки своїй праці, в тому числі і розумовій, кожний може піднятися соціальною драбиною,

здобути власність і розбагатіти [9]. І хоча ідея праці як джерела власності ще не стає частиною доктрини, технічна революція слугує становленню якісно нових відносин власності, появі нових правил їх регулювання. Фактично, саме в цей час відбувається певний переворот у природі власності. Якщо раніше право носило швидше відносно-закріплювальний характер, як суто механізм юридичного оформлення відносин, то разом з появою «знаннєвого» чинника в об'єктах власності і бажанням суб'єктів забезпечити максимальний рівень доходу від цього чинника, при неефективності інших механізмів, право стає відносно-утворювальним чинником.

На потребу доволі вузького, проте впливового кола людей, з'являються такі поняття як привілей та патент. Суть привілею як одного з перших документів, що фактично встановили систему промислової власності, була обумовлена специфікою відносин виробництва. Задля спонукання до винаходу, виявлення корисних копалин, удосконалення певної системи праці суб'єкт міг отримати звільнення від зборів і податків, отримати монополію на використання та виробництво тощо. Перший у світі патент був виданий у 1421 р. міською управою Флоренції на користь Ф. Брунеллески, на оригінальну конструкцію корабельного поворотного крану. У 1449 році вперше в Англії королем Генріхом VI був виданий патент, що дарував Дж. Уїтнаму переважне право на виробництво кольорового скла для вікон Ітонського коледжу [15]. У 1474 р. Венеціанська Республіка першою на державному рівні приймає положення про привілеї «Парте Венеціана». А вже з промисловою революцією їх використання в Англії стає нормою.

Фактично привілей став правовою формою встановлення відносин власності з приводу обміну знаннями. І хоча відносини могли б існувати і без юридичної складової, їх формат був би суттєво відмінним. Право таким

чином знайшло вихід для дотримання вимоги матеріалізації та додатково встановило норми регулювання ринку, що створювався.

Зростання кількості привілеїв, які на той час набули форми патентних грамот, зумовило зростання кількості зловживань з боку королівської влади. З'являлися протести, і питання, пов'язані з патентами, стали вирішувати в судовому порядку. Класичним прецедентом стала «Справа виробників сукна з Іпсвіча» (1615 р.), при слуханні якої було заявлено, що якщо людина привнесла в королівство новий винахід або нове ремесло, ризикуючи при цьому життям і майном і затративши свої засоби тощо, чи якщо людина зробила нове відкриття, то в подібних випадках король своєю милістю і прихильністю на відшкодування його витрат може подарувати йому привілей користатися таким ремеслом чи промислом тільки певний час, тому як спочатку люди королівства знаходяться в невіданні щодо цього ремесла і не мають ні знань, ні навичок, щоб користатися ним [182].

Для того, щоб покінчити зі зловживанням дарування особливих прав у 1628 р. було прийнято Положення про монополії, що встановило один з сучасної принципів системи захисту інтелектуальної власності – принцип обмеженості в часі. У Положенні було проголошено, що всі монополії позбавлялися будь-яких привілеїв, а їх надання оголошувалося недійсним, за винятком «усіх патентних грамот і наданих привілеїв строком на чотирнадцять років або менше від того, які будуть вчинені пізніше, на виключне використання або створення нових виробництв у цьому королівстві, справжньому і першому винахідникові таких виробництв, якими не мають права користуватися інші особи на час вчинення таких патентних грамот і надання прав» [144, с. 51].

Разом зі збільшенням урегульованості ринку не лише інтелектуальної а й інших видів власності ідея антропогенного походження стає основною в працях багатьох впливових науковців. На початку XVII ст.

Т. Гоббс робить висновок: «в природному стані немає власності і тому власність створена урядом, що здатний контролювати своє творіння як того забажає» [151, с. 71].

Ідея першоджерела уряду, або права, знаходить своє відображення в вимозі, яку ставлять деякі сучасні науковці до відносин власності. Ця вимога полягає в обов'язковості затвердження відносин в нормах права. Аналогічно, до основних ознак інтелектуальної власності часто долучають її юридичну закріпленість у нормативних актах. Так, І. Мікульонок вважає, що «у широкому розумінні інтелектуальна власність означає закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності в науковій, літературній, художній і промисловій сферах» [116, с. 5].

Ми ж таке бачення вважаємо хибним. Адже цій ознаці можуть не відповідати відносини з приводу об'єктів, що не є захищеними правовими нормами, і, відповідно, їх не можна буде називати власністю взагалі, та інтелектуальною власністю зокрема. Ця ознака, на нашу думку, стосується не власності, а права власності. В такому зауваженні ідея закріплення в юридичних нормах є більш логічною та виправданою.

Аналогічно, аналізуючи тезу Т. Гоббса, зазначаємо наявність нечіткого, проте помітного розмежування явища власності від механізму його регулювання. Т. Гоббс, можливо несвідомо, але стає одним з перших, хто розділив власність і право власності та виокремив відносини власності від правових норм, що їх регулюють. Однак мислитель не розвинув даної тези, так само як і недостатньо розкрив саму ідею створення власності урядом.

На противагу Т. Гоббсу, Дж. Локк є прихильником ідеї, що власність є природним явищем, радше ніж відносинами, що підпорядковані праву [158]. При визначенні власності науковець оминає ідею взаємозв'язку з правом і приходить до іншого висновку: «Хоча землі та всі нижчі створіння належать спільно всім людям, все ж кожна людина має певну власність, що

полягає у її особистій власності, на котру ніхто, крім неї, не має жодних прав...Поєднуючи предмет, що створила та зберегла природа, зі своєю працею, людина приєднує до нього дещо, що належить їй особисто, і тим самим робить його своєю власністю» [97, с.277].

Тим самим, окрім іншого, Дж. Локк вводить у доктрину власності дві важливі тези: осмислення взаємозв'язку власності й праці, та охарактеризування власності як суспільного явища. Перша теза Дж. Локка пояснює власність через призму «її відмежування своєю працею від суспільного доробку» [97, с. 279]. Саме Дж. Локк одним з перших відносить категорію праці до вчення про природу власності, усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між якими є необхідним елементом для розкриття економічної сутності останньої. Праця постає не лише як шлях забезпечення потреб людини, чи основоположна категорія економічної науки, міра вартості, а й як умова утворення власності та її класифікатор.

Друга теза є певним розвитком ідеї суспільного договору Т. Гоббса [164], проте обґрунтування суспільного характеру власності є більш докладним. По-іншому Дж. Локк оцінює роль держави, що не є визначальною. Навіть право набуває рис природного права, що надане творцем, або природою. Визнання суспільством права власності є первинним, а закріплення законом є лише необхідним визнанням такого права державою.

Ідеї Дж. Локка стали фундаментом і в розвитку доктрини інтелектуальної власності. Теорія природного права ввійшла в традицію пропріетарного підходу в галузі авторського та патентного права. Згідно з даною теорією, право автора будь-якого творчого результату, літературного твору чи винаходу є його невід'ємним, природним правом, що виникає з самої природи творчої, розумової діяльності та існує незалежно від визнання цього права державною владою [37]. Такий підхід в обставинах, коли лаг між розвитком відносин і моментом їх визнання та

врегулюванням державою стає доволі відчутнішим, є більш далекоглядним і тому, на нашу думку, є більш обґрунтованим.

Інший англійський науковець, А. Фергюсон, ще до утвердження постулатів класичної економічної школи, зазначає взаємозв'язок власності та економічного зростання. За А. Фергюсоном, власність постає рушійною силою прогресу, що визначає характер виробництва. В свою чергу, відносини власності характеризуються нерівністю та субординацією, що здатні надавати суспільству економічні переваги через ефективніший розподіл функцій суб'єктам відповідно до їх віку, талантів, схильностей; і вимагають встановлення відповідної влади та юрисдикції [205].

Взаємовідношення власність–нерівність–регулювання, окреслене А. Фергюсоном, підтверджує висновок про суттєву відмінність між власністю та правом власності, адже якщо власність виступає категорією системи економічних відносин, то право власності, завдяки врегулюванню цих відносин у законодавчому порядку, стає механізмом, що надає їй необхідної юридичної форми.

Одночасно у дослідженні А. Фергюсона простежується переміщення акценту у вченні про власність на світо-господарський рівень. Усвідомлення цього наштовхнуло нас на можливість класифікації національних економічних систем за критерієм механізму встановлення та врегулювання відносин власності, зокрема інтелектуальної власності, що буде досліджено нами у наступних розділах.

Ідеї А. Фергюсона знайшли своє продовження у роботах представників французької школи фізіократії. «Забезпечення власності є фундаментом економічного устрою суспільства», зазначав Ф. Кене [10]. Фізіократи також підтримували Дж. Локка щодо людської праці як основи будь-якої власності, та щодо природності права. Ф. Кене визначає власність як «засноване на економічній свободі дійсне володіння, здобуте працею, без порушення права володіння третіх осіб» [76].

Внесок фізіократів у вчення про власність полягає у розвитку тези про її суспільну характеристику. За Ф. Кене окрема особа може користуватися певною річчю лише за умови визнання та дотримання членами суспільства цього права [10]. Дана ідея знаходить своє відображення і в доктрині інтелектуальної власності, описуючи суспільний характер економічних відносин, що вивчаються. В іноземних джерелах інтелектуальна власність визначається як «соціальна система, що полягає в суспільних відносинах, формалізованих через соціальні процеси з метою легітимізації вимог щодо використання інтелектуальних товарів, як ресурсів, що мають цінність» [239, с. 112]. Подібна практика властива й вітчизняним джерелам. В. Харитонова, зокрема, зазначає: «відносини інтелектуальної власності – це суспільні відносини, що виникають з приводу результатів інтелектуальної, творчої діяльності, у яких одні особи ставляться до таких результатів як власники, а всі інші особи ставляться (мають ставитися) до цих самих результатів як до чужих і повинні утримуватися від зазіхань на них» [179, с. 82].

Не зважаючи на те, що більшість авторів-правників вважають практику лише суспільного визнання як неповну та недійсну без державного закріплення, на нашу думку, вона є цілком достатньою. Прикладами є економічні відносини ноу-хау та шоу-хау. Така інтелектуальна власність має місце попри відсутність визнання державою в формі охоронного документа [132], чи якого-небудь спеціального законодавства, що регламентувало б правову охорону [67]. Якщо попри неврегульованість є факт наявності економічних відносин, робимо висновок про умови суспільного визнання.

Іншою квінтесенцією праць Дж. Локка та А. Фергюсона стали роботи А. Сміта та Д. Рікардо. А. Сміт ставить працю і власність в основу економічної теорії та економічного порядку. Продовжуючи диференціацію власності та права власності, перша розглядається А. Смітом як форма

закріплення факторів виробництва, друге виступає «інститутом захисту власності, що в дійсності створений для захисту багатих від бідних, або тих, хто має власність, від тих, хто її немає» [234, с. 775]. Д. Рікардо, поділяючи основні погляди А. Сміта щодо визначення власності, звернув увагу на те, що продукт землі ділиться між трьома класами суспільства, а саме: власниками землі, власниками грошей або капіталу, необхідного для її обробітку, і робітниками, працею яких вона обробляється. Поява інституту власності, на думку вченого, є необхідністю для ведення господарської діяльності, й пов'язана з обмеженістю об'єктів володіння, оскільки інакше ніхто не буде платити ренту за землю, так само як ніхто не платить ренту за користування повітрям або водою чи будь-яким іншим даром природи, що існує в необмеженій кількості [9].

Останнє твердження Д. Рікардо нашоє вже сучасних науковців на дискусію щодо невідповідності об'єкта інтелектуальної власності вимозі обмеженості, що є однією з особливостей цієї форми власності, до якої повернемося пізніше в даному розділі. Однак не погоджуємося з Д. Рікардо, що саме обмеженість об'єкта є визначальною. Адже сукупність всіх його властивостей здатна надавати об'єкту характеристику унікальності і може вирізнити його з необмеженої кількості функціонально подібних одиниць. Так, продовжуючи приклад Д. Рікардо, якщо прийняти тезу про необмеженість землі, існують фактори, такі як її родючість, місцезнаходження, доступ до ресурсів, води тощо, що економічно обґрунтовують привабливість використання однієї ділянки перед іншою, так само, як і приклади того, що вже зараз за воду чи повітря зі специфічними характеристиками люди згодні платити з тієї чи іншої причини.

Дж. С. Мілль, завершувач класичної політичної економії, також описуючи сутність власності через трудове походження, зводить її до «визнання за кожною людиною права на виключне розпорядження

предметами, які ця людина ... створила власною працею, чи отримала в дар, чи за справедливою угодою, без застосування сили і обману, від людей, які створили цю річ» [113]. Важливість доробку Дж. Мілля полягає в тому, що, перелічуючи різні шляхи надбання, він одним з перших дає означення не лише через призму впливу суб'єкта власності на об'єкт, а й починає описувати відносини, що виникають між суб'єктами з приводу її обміну та розподілу, що більш повно розкриває суспільну природу власності.

I. Кант наділяє власність властивістю робити індивідуума автономним та незалежним, бути економічною основою його прав і свобод [160]. Він достатньо багато уваги приділив розробці об'єкта власності. На противагу багатьом, філософ до речей матеріальної природи додає такі нематеріальні об'єкти, як знання, досвід, науки. I. Кант відносить до власності «всяке вміння, ремесло, красне мистецтво чи науку», що надають засоби існування, тобто – майном може бути абсолютно все [80]. Тим самим, філософ обґрунтовує вже актуальні на той момент відносини інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність, за I. Кантом, виступає як результат розумової праці людини, що гармонічно вписується в рамки теорії трудового походження власності. I. Кант також погоджувався про природність набуття прав на інтелектуальну власність. Адже творча розумова діяльність розглядалась філософом як продовження чи відображення особистості, стосовно якої він мав право як на частину своєї особистості [74].

Ідеї взаємозв'язку особи та власності розвинув інший німецький філософ. Г. Гегель пояснює власність через прагнення людини до панування над річчю шляхом підпорядкування останньої своїй волі та доведення цього до загального відома [21]. Тим самим Г. Гегель називає волею те, що за Дж. Локком людина приєднує до природи. Власність Г. Гегеля виступає не лише як одна з форм вираження прав людини, вона

постає передумовою її свободи, необхідністю для розвитку її здібностей, являє собою економічну основу для її втілення. «Лише у власності особа виступає як розум» – стверджував він [35].

Запропоновані німецьким філософом підходи до трактування власності знайшли відображення у сучасній економічній теорії, яка через волю людини до власності позначає суб'єкт-об'єктні відносини, а як загальну волю аналізує суб'єкт-суб'єктні зв'язки. За цих обставин особа, яка вкладає свою ідею в об'єкт, перетворює останній у своє наявне буття, наслідком чого є зміна особистості, яка стає особистістю наявною, і зміна об'єкта, який олюднюється, суб'єктивізується [10].

Погоджуючись з тезами Г. Гегеля, можна наочно продемонструвати відмінність суб'єкта відносин власності від суб'єкта права власності. Усвідомивши цю відмінність можна простежити ще одну різницю між власністю та правом власності. Якщо не розмежовувати і приймати, що у власності особа олюднює об'єкт, то абсурдними стають факти набуття права власності тваринами. Такими є, наприклад, прецеденти успадкування собакою 12 мільйонів доларів США [42], чи набуття котом права власності на нерухоме та рухоме майно в Італії [71], що визнаються правом, тобто автоматично стають суб'єктами права. Однак такі особи самостійно не можуть брати участь у відносинах власності та не є суб'єктами відносин.

Антропогенна, разом з природничою теорією трудового походження власності, є основною в роботах сучасних економістів. Проте вони мають і своїх критиків. Ще в середині XIX ст. починають розвиватися ідеї, що будь-яка власність, в тому числі інтелектуальна, за своєю суттю є монополією, а тому їй притаманні всі її недоліки. Вони, зрештою, призводять до подорожчання товарів й інших економічних наслідків. Цієї позиції дотримувався, зокрема, член британського парламенту Т. Маколей, що під час своєї законотворчої діяльності в середині XIX ст. активно протидіяв

посиленню авторсько-правової охорони літературних і художніх творів [127].

Все ж, найбільш відомим критиком загальноприйнятих ідей теорії власності був французький науковець П.-Ж. Прудон, що розвинув починання Ц. Гейстербахського і підніс афоризм «Власність — це крадіжка» на новий рівень [149].

Незважаючи на одіозність вислову, що його намагається довести мислитель, на відміну від тих багатьох, кому він заперечує, у його праці наведено чітке розмежування економічної та правової складових власності. П. Ж. Прудон зазначав, що власність постає як випадковий результат землеробства, і покликана розмежувати суб'єктів та забезпечити їх рівність, справедливий розподіл результату. Лише пізніше з'являється необхідність затвердження правил передачі даної власності, наприклад, нащадкам чи орендарям, що пояснює появу права власності, створення системи його захисту. Власність, резюмує П.-Ж. Прудон, створила право, проте останнє настільки змінило відносини власності, що фактично змінило й сутність первинної власності. Тобто, те, що маємо зараз, є радше результатом права, ніж праці. Адже якщо праця є джерелом власності, то звідки тоді право придбання, право успадкування, право дарування, запитує мислитель.

Такі зауваження французького діяча не позбавлені сенсу і в контексті сучасних відносин інтелектуальної власності. Система права, що їх регулює, захищає не лише результати людської винахідливості та інноваційності. Географічні назви, комерційна репутація, товарні знаки, списки клієнтів також підпадають під захист. Причини розширення об'єктної бази не є очевидними. Хоча деякі науковці (наприклад Н. Карвальо) мотивують це тим, що такі «правові інститути є важливим, якщо не визначальним, елементом диференціації тих суб'єктів, що їх контролюють» [224, с. 4]. Так чи інакше, через юридичне впровадження такі об'єкти також стають невід'ємною частиною сучасних економічних

відносин, навіть якщо побудовані не на загальних принципах, а на спеціальних нормах.

Багато з ідей П.-Ж. Прудона знаходять своє продовження у роботах К. Маркса. Такою є ідея суспільності цих відносин. «Визначити буржуазну власність – вказує мислитель – значить ні що інше, як дати опис всіх суспільних відносин буржуазного виробництва» [102]. Тим самим К. Маркс визнавав належність власності до категорії суспільних відносин, розуміючи їх як відносини між суб'єктами: власниками умов виробництва та безпосередніх виробників, відмінних від поняття речі, або відносин суб'єкта до об'єкта.

У своєму баченні власності К. Маркс підкреслює важливість розмежування економічного та юридичного аспектів. «На питання ж що вона (власність) таке? можна відповісти лише критичним аналізом «політичної економії», що охоплює сукупність цих відносин власності не в їх юридичному вигляді як вольових відносин, а в їх реальній формі, тобто як виробничих відносин» [101]. Задля відокремлення економічної складової від юридичної К. Маркс відмовляється від пояснення мети відносин через римську тріаду і вносить до природи власності поняття «присвоєння» [103].

Під присвоєнням розуміємо можливість певної особи використовувати на виключній основі деяке майно в умовах виробництва [58]. У вітчизняній науковій літературі, як результат продовження радянської практики, це поняття широко використовується багатьма економістами при розкритті економічного змісту власності. П. Ігнатовський визначає економічний зміст власності як відособлене присвоєння результатів економічної діяльності людей, що реалізується як соціально-економічні відносини між людьми [68]. Згідно з Л. Жуком, «Власність як економічна категорія є певною формою присвоєння матеріальних і духовних благ. Як юридичне поняття власність — це володіння, розпорядження і використання власником матеріальних благ» [55, с. 127]. У

роботах Н. Єгорова власність виступає як економічні відносини з приводу присвоєних матеріальних благ [56]. За Є. Кирилюком «економічна сутність відносин власності полягає, окрім привласнення засобів виробництва, також у привласненні продукції та отриманих доходів» [78].

В основному підтримуючи таке бачення економічної природи власності, все ж виступаємо за більш широке її розуміння. По-перше, виокремлення лише відносин виробництва є недоцільним в умовах постіндустріальної економіки, де проблема промислового виробництва відступає на другий план. По-друге, вилучення «вольових» відносин з категоріального поняття власності відкидає цілий спектр економічних відносин з приводу управління, перерозподілу, використання об'єктів власності, що є невід'ємною складовою сучасного ринку. По-третє, якщо обмежувати категорію об'єктів власності лише класичними засобами виробництва, винятками починають бути результати розумової праці, інформація, нематеріальні активи: тобто інтелектуальна власність, що не є прийнятним. Таким чином, вбачається більш доцільним використання поняття присвоєння в сукупності, разом з іншими формами відносин власності.

В контексті інтелектуальної власності, погоджуємося з В. Симоненком, що присвоєння виступає як володіння захищеним результатом інтелектуальної діяльності, як своїм власним [160]. Причому захист виступає не в юридичному, а економічному контексті, як можливість вільно розпоряджатися присвоєними знаннями, обмежуючи чи дозволяючи їх повне чи часткове використання іншими особами. Саме обмеженість доступу до інформації щодо економічного використання, комерціалізації інтелектуальної власності здатна найбільш ефективно захистити власника.

В свою чергу, економічний ефект юридичного захисту інтелектуальної власності не є однозначним. Вже на початку XXI ст. нобелівські лауреати Е. Маскін та Дж. Бессен окреслили теорію

послідовних інновацій, патентів та інвестицій, що була висунута на противагу традиційному баченню збільшення рівня охорони прав інтелектуальної власності [209]. Ця праця відіграла важливу роль у дебатах про патенти на програмне забезпечення та окреслила напрямок подальших досліджень про те, що юридичний захист не завжди є стимулом до інноваційної діяльності, а на динамічних ринках здатен лише обмежити кількість інновацій і зменшити економічне зростання. Зокрема, наводиться факт діяльності домінуючих гравців на ринку за стратегією захисних інновацій. Такі інновації ускладнюють появу та діяльність нових гравців на ринку (насамперед, малих і середніх компаній), грають на користь компаній-лідерів, але не на користь користувачів, які хотіли б мати більші можливості вибору [91].

Аналізуючи точки взаємодотуку категорій загальної власності та інтелектуальної власності, окрім вищезазначених спільних характеристик та особливостей останньої, багато з сучасних дослідників додатково виділяють творчість, креативність, інноваційність як спеціальну складову природи інтелектуальної власності. Так, наприклад, А. Попов розуміє під інтелектуальною власністю права на результати творчої праці [142]. Беручи до уваги те, що інноваційність часто супроводжує об'єкт інтелектуальної власності, також вважаємо виділення такої характеристики виправданим, проте не достатнім. Адже важко оцінити творчу складову в наявності прав на географічні назви, торгові марки, списки клієнтів тощо. Одночасно важко сперечатись, що це є результат інтелектуальної праці. Тому, більш правильним є використання обох цих категорій при описі трудового походження об'єктів інтелектуальної власності.

Творча (винахідницька) характеристика інтелектуальної власності привела до того, що її почали ототожнювати з інноваційним розвитком, технологічним прогресом, інтелектуальною економікою. Взаємозв'язок інтелектуальної власності та загального економічного розвитку

досліджувався більш детально починаючи з середини ХХ століття. Знання та інформація, закріплені на матеріальних і нематеріальних, чи біологічних носіях, виступаючи об'єктом інтелектуальної власності, в своїй сукупності формують так званий інтелектуальний капітал. Домінування інтелектуального капіталу в структурі об'єктів економічних відносин породжує інтелектуальну економіку, досліджену в рамках теорії постіндустріального суспільства Д. Беллом, П. Друкером, В. Іноземцевим, М. Кастельсом та іншими.

Д. Белл зазначає: «нова інформаційна епоха, заснована не на механічній техніці, а на «інтелектуальній технології», дає можливість нам говорити про новий принцип суспільної організації та соціальних змін. Це висуває на чільне місце теоретичне знання як джерело оновлення і змінює природу технологічного процесу» [196].

Такі тези є загальноприйнятими в роботах сучасних науковців і підтримуються в рамках цього дисертаційного дослідження. Погоджуємося з Л. Федуловою, яка зазначає, що економічне зростання все більше залежить від здатності отримувати нові знання і застосовувати їх, а серед вирішальних чинників економічного розвитку зараз виявляється інтелектуальне виробництво, а ключовою формою — інтелектуальна власність [178]. Однак економічний розвиток є скоріше результатом ефективності функціонування системи відносин інтелектуальної власності, ніж її характеристикою. Тому він не є вимогою при визначенні самої інтелектуальної власності.

Підсумовуючи все вищенаведене, підтверджується висновок, що інтелектуальна власність є складною, багатогранною категорією. Походячи ще з теорії загальної власності, дискусійність і неоднозначність при визначенні її сутності, поняття та природи є частиною сучасної наукової доктрини.

Проведене дослідження дає підставу зазначити власне бачення з цього питання: під інтелектуальною власністю розуміються суспільні вольові відносини з приводу формування, привласнення, управління та обміну відособленими результатами інтелектуальної, творчої діяльності (праці) людини. Саме таке поняття, на нашу думку, визначає економічну природу інтелектуальної власності. На противагу їй, система права інтелектуальної власності являє собою сукупність юридичних норм та принципів, що покликані регулювати ці відносини, встановлювати форму та механізми їх здійснення. І хоча ці дві системи не є тотожними, все ж їх взаємопроникнення та неможливість ізольованого існування однієї від іншої є характеристикою сучасних міжнародних економічних відносин.

## **1.2. Генеза ринку інтелектуальної власності у світогосподарському вимірі в умовах розвитку економіки знань**

В сучасній економіці знань, основним активом підприємств виступають об'єкти інтелектуальної власності, які є ключовим фактором на мікроекономічному рівні і забезпечують основну частку прибутків підприємств. Питома вага результатів інтелектуальної діяльності у вартості суспільного продукту постійно збільшується: якщо у 70-і роки ХХ ст. частка інтелектуального продукту у загальній вартості продукту становила лише 3%, то зараз вона складає приблизно 35% і за прогнозами фахівців у короткостроковій перспективі сягне 70% [188].

Нові знання, товари, бренди, винахідницькі рішення з'являються кожен день, що є результатом людської креативності, інноваційності та винахідливості, так само і перерозподіляються задля отримання та збільшення прибутків суб'єктами економічної діяльності. Зростання інтелектуального капіталу та його зосередження у ефективного власника найчастіше є основною передумовою росту всього господарського комплексу держави, її макроекономічних показників та науково-технологічного прогресу.

Перерозподіл знань в новій економіці відбувається в системі відносин, де взаємодіють виробники та власники інтелектуального капіталу з його споживачами та іншими зацікавленими особами. Такі економічні відносини формують ринок інтелектуальної власності. Знання, що виступають фундаментом нової економіки, знаходять свого закріплення в формі об'єктів інтелектуальної власності. Тому, розповсюдження економіки знань, її інтернаціоналізація, тісно пов'язані з процесами розширення світового ринку інтелектуальної власності, збільшенням активності його суб'єктів, зростанням відповідного товарообороту. Ефективність функціонування світового ринку безпосередньо впливає на швидкість формування та утвердження глобальної економіки, заснованої на знаннях.

В залежності від особливостей функціонування та регулювання виділяють національний, регіональний та світовий ринки інтелектуальної власності. Кожен з них утворюється суб'єктною та об'єктною складовими.

Рушійною силою ринку є його суб'єктна складова. Вона виражена в великій кількості фізичних осіб, підприємств, органів та організацій, що оперують на ринку, встановлюють правила його функціонування, впливають на його розвиток.

Зміст і спрямованість сучасного ринку інтелектуальної власності визначається, передусім, інтересами транснаціональних корпорацій (ТНК). Характеристикою світового ринку є його висока інтерналізація, адже найактивніше розвивається міжнародна торгівля саме між материнськими і дочірніми компаніями. Так, наприклад, частка внутрішньокорпоративних надходжень перевищує 60% усіх ліцензійних надходжень промислово розвинених країн світу. У США надходження від продажу ліцензій спорідненим компаніям становлять приблизно 80% їх загального обсягу, у Великій Британії — близько 50% [44].

Ще Дж. Шумпетер зазначав, що саме великі корпорації є «найбільш потужним двигуном прогресу» [221, с. 1]. Одночасно, через процеси

розширення власної присутності та розміщення дослідницьких, дизайнерських та виробничих підрозділів в різних країнах, ТНК є одними з важливих чинників формотворення ринку інтелектуальної власності. І, дійсно, найбільші ТНК зосереджують високовартісні дослідження у своїх руках, контролюючи близько 90% світових технологій [123]. Вони є важливою складовою системи функціонування міжнародних процесів обміну знань і інформації, координації спільної діяльності з приводу створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Як великі промислові гіганти, так і менші за активами, проте не за вартістю, високотехнологічні компанії напряму залежать від правових та економічних умов функціонування ринку інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що сучасна ТНК – це, перш за все, інтелектуальна компанія, що характеризується значним перевищенням ринкової вартості над балансовою. Приклади таких компаній, разом з їх індексом інтелектуалізації, тобто відношенням ринкової вартості компанії до її балансової вартості, станом на кінець першого кварталу 2012 р. наведені у табл. 1.1. Такі компанії змушені впливати на ринок, відстоювати чи покращувати свої конкурентні переваги, захищати майбутні прибутки.

Таблиця 1.1

### Співвідношення ринкової та балансової вартостей деяких компаній

Назва компанії	Ринкова капіталізація (млн. дол. США)	Балансова вартість капіталу (млн. дол. США)	Коефіцієнт інтелектуалізації
Apple	568,615.1	76,615	7.42
Exxon Mobil	405,714.1	154,396	2.63
Microsoft	269,511.6	57,083	4.72
IBM	241,314.5	20,138	11.98
Google	210,835.0	58,145	3.63
Pfizer	169,013.6	82,190	2.06
Boeing	55,243.0	3,515	15.72
General Motors	39,629.4	38,120	1.04

Джерело [206]

Як видно з табл. 1.1, серед наведених компаній дисперсія коефіцієнта інтелектуалізації є доволі значною. Це залежить від багатьох факторів, що, перш за все, зводиться до можливості фірми генерувати прибутки та очікування інвесторів щодо подальшого зростання її вартості; іншими словами, від наявності у компанії факторів генерації прибутків і навичок їх найефективнішого використання.

Найменший показник з наведених, що прямує до одиниці, належить гіганту автопрому General Motors (GM). Вбачаємо порівняно низькість індексу в тому, що фактично основним фактором генерації прибутку компанії є її виробничі потужності. Можливості їх використання є доволі обмеженими, оновлення – капіталомістким, обслуговування – трудомістким. На противагу цим обмеженням, у Boeing основним фактором, що впливає на коефіцієнт інтелектуалізації, є наявність високих технологій та наукоємність продукції. Не останнім є і доступ компанії до необхідних людських ресурсів, що мають знання та досвід виконання складних, високотехнологічних завдань. Важкість відтворення цих ресурсів, обмеженість їх пропозиції, наявність прав на обмеження використання об'єктів інтелектуальної власності призвели до того, що коефіцієнт майже у 15 разів перевищує GM.

Проте з наявних показників найбільш показовою є група ІТ компаній, що на відміну від Boeing, при відсутності серйозних виробничих та інших промислових потужностей здатні зацікавити інвестора сплатити понад балансову вартість у 3-11 разів більше. Основними факторами генерації прибутку Apple, Microsoft, IBM та Google є інтелектуальні ресурси компанії, їх унікальність стратегічного бачення, можливість знаходження нестандартних рішень. Підтвердження ефективності використання компаніями цих факторів у минулому закріплені у правах на інтелектуальну власність, у високій оцінці торгової марки споживачами, у іміджі компанії на світовому ринку.

Проте ризик втрати свого становища на ринку у високоінтелектуальних ТНК значно більший, ніж у їх промислових аналогів. Основною конкурентною перевагою GM є висока вартість відтворення активів. Для Boeing чи IT-компаній такий бар'єр є порівняно незначним, адже нематеріальні активи нескладно відтворити чи продублювати. Тому на перше місце в високоінтелектуальних ТНК виступає створення бар'єра доступу до наявних чи перспективних знань та інформації і можливості обмеження їх використання конкурентами. З цих причин компанії безпосередньо зацікавлені в захисті власних об'єктів інтелектуальної власності, перш за все шляхом їх нерозповсюдження/нерозголошення, та вже потім через обмеження права їх використання шляхом законодавчого регулювання.

Окрім захисту наявних переваг, великий бізнес прагне здобути нові. Тому він є активним гравцем в процесі створення нової інтелектуальної власності, здатний вплинути на тенденції розвитку світового ринку інтелектуальної власності. Якщо поглянути на причини післявоєнного технологічного домінування США в світовій економіці, саме великий бізнес виступає першоджерелом. Одним з індикаторів цього є, наприклад, розподіл Нобелівських премій з фізики. Історично склалось, що робота, за яку лауреати отримували премії, була зроблена або в академічних закладах, або в великих корпораціях – тобто там, де є необхідні трудові, інформаційні, технічні ресурси для ведення досліджень.

В США AT&T та IBM були відповідальними за всі нобелівської премії, крім однієї «корпоративної», що дісталася Texas Instruments. Ці компанії, що у своєму розквіті досягали обсягів реалізації, рівних 3-м відсоткам від ВВП Сполучених Штатів Америки, мали всі ресурси та мотивацію фінансувати затратні дослідження, наймати найкращих науковців та інженерів, спонукати їх до найвищих результатів [221, с. 3].

Як результат, Bell Laboratories, філіал AT&T, отримав сім нобелівських премій, в тому числі за винайдення транзистора на початку 50-х років XX ст., В. Шоклі, Дж. Бардином та У. Браттейном. Працівники IBM були удостоєні п'яти нагород Нобеля, також і за відкриття надпровідності в керамічних металах в 1987 році. Системоутворюючий вплив згаданих компаній на цьому не завершився. Коли у 1953 році В. Шоклі пішов з Bell Laboratories, він заснував першу компанію з виробництва напівпровідників у Маунтен Вю, Каліфорнія, що поклало початок послідовності подій, які привели до появи Intel та створення такої Силіконової долини, якою її знають тепер.

На сьогодні, згідно з С. Удовиком, об'єм річних витрат на науково-дослідні роботи в 300 провідних компаніях світу складає понад 250 млрд. дол. США при річному темпі зростання 12,8% [176, с. 218]. Кожного року Microsoft витрачає на наукові дослідження 16,9% від загального об'єму продажу, Pfizer – 15,8%, Ericsson – 14,5%, IBM - 6% , у Boeing– 5%, у DuPont de Nemours і Xerox – 4%, у GM і Ford – 3% [123]. Аналіз новітніх розробок, можливості їх економічного застосування та оцінка ризиків та прибутків проводиться компаніями ще на початковому етапі проведення досліджень. Проте інвестиції на інноваційну діяльність спрямовуються не лише всередину корпорації, на власні програми, але й назовні – в перспективні дослідження, що проводяться на базі малих та середніх підприємств, інститутів, лабораторій, що також є невід'ємною складовою суб'єктної сторони ринку інтелектуальної власності.

І тут варто більш детально поглянути на Apple, що деякими аналітиками визнається найбільш інноваційною компанією світу [220]. Основною конкурентною перевагою продуктів Apple багато хто вважає дизайн. Проте це не є основним. Досягти одну з найбільших капіталізацій на ринку корпорації допомагає інфраструктура, що сформована та підтримується Apple навколо своїх продуктів. Вона містить безліч

невеликих компаній, які розробляють програмне забезпечення, доповнюючи продукти, аксесуари тощо, що надають додаткові можливості користувачам iPod, iPhone, iPad. Дж. Мур називає це «екосистемою», що у випадку з Apple є однією з найуспішніших через «направлене у майбутнє бачення лідерами галузі» [210].

Центром такої екосистеми є т.з. лідер, або драйвер, який є носієм основного інтелектуального капіталу серед компаній-учасників, затверджує основний тренд руху екосистеми та забезпечує її розвиток.

Варто зазначити міжнародний характер такої «екосистеми». Дизайн iPhone створюється в Каліфорнії, США. Виробництво налагоджене партнерами корпорації в Китаї. Розробка програмного забезпечення здійснюється з залученням американських, індійських, європейських, в тому числі українських, та інших компаній. Виробництво аксесуарів здійснюється в Китаї, Філіппінах, Малайзії тощо. Phillips, Toshiba та інші виробники електронних приладів роблять модифікації своїм виробам для підтримки iPod чи iPhone. Навіть періодичні видання, від The Wall Street Journal до Корrespondent.net мають свої програмні продукти для використання на базі iPod, iPad, iPhone. Така інноваційна екосистема є ефективним способом мотивації фізичних осіб та компаній зі всього світу розробляти нові ідеї та продукти, за порівняно незначні затрати їх комерціалізувати, отримувати фінансування для подальшого розвитку.

Подібні інноваційні екосистеми вже створені навколо операційної системи Google Android, телекомунікаційної мережі стандарту 4G від AT&T, соціальної мережі Facebook та інших. Обороти в таких мережах сягають мільярдних транзакцій в доларах США, як, наприклад, придбання компанії Netscape альянсом компаній America Online та Sun Microsystems за 10 млрд. дол. США [89], чи Instagram власниками Facebook за 1 млрд дол. США [230].

Фактично, на світовому ринку інтелектуальної власності конкуренція відбувається скоріше між екосистемами, ніж між окремими компаніями чи продуктами.

Це є великим викликом для регуляторів ринку. Дж. Мур, зокрема, зазначає, що антитрастова судова практика, яка не визнає цього рівня організації, схильна до ризику ігнорування чи, можливо, заподіяння шкоди важливим спільним інноваційно-орієнтованим продуктам. Це, на думку науковця, робить суди невірними засобами вузьких конкурентних інтересів, здатними ненавмисно знищити колективні досягнення, що могли б давати користь всьому суспільству [210].

І дійсно, державні та міждержавні органи і установи є тими суб'єктами, що здійснюють безпосереднє регулювання ринку інтелектуальної власності, здатні суттєво впливати на його розвиток і форму. Найчастіше дії державних та міждержавних органів та представників тісно пов'язані з лобіюванням інтересів ТНК. Проте держава має свої інтереси, які вона відстоює на ринку інтелектуальної власності.

Обсяг світової торгівлі об'єктами інтелектуальної власності щорічно зростає на 12% тимчасом, як темпи зростання світового виробництва не перевищують 2,5-3% на рік [122]. Зростання ефективності виробництва в розвинених країнах світу обумовлене на 15% змінами у використанні робочої сили, на 20% – змінами, пов'язаними з інвестиціями, і на 60% зростання обумовлене новими наукоємними технологіями [11, с. 34]. У експорті країн, насамперед, промислово розвинених, частка наукоємної і високотехнологічної продукції постійно збільшується (для США цей показник складає 28,4%, в Великій Британії – 19,5%, в Японії та Франції – по 18,9%, у Німеччині 14,2% тощо) [11, с. 31]. Обсяги торгівлі ліцензіями вже перевищують 500 млрд. дол. США, а доходи провідних країн, наприклад США, від експорту наукоємної продукції складають 700 млрд.

дол. США, Німеччини – 530 млрд. дол. США, Японії – 400 млрд. дол. США [96].

Інтелектуальна власність є локомотивом розвитку провідних країн світу. Тому головні лідери ринку, а саме: Сполучені Штати Америки, ЄС та Японія, через такі міжнародні організації, як Рада Європи, Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності (ВОІВ), Світова організація торгівлі (СОТ), і через індивідуальні заходи економічного та політичного спрямування намагаються розповсюджувати національні норми охорони інтелектуальної власності та впроваджувати їх у законодавство інших країн. Ця мета затверджена у Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства де представники Великої Сімки визначили, що «захист прав інтелектуальної власності на інформаційні технології має важливе значення для просування нововведень, пов'язаних з інформаційними технологіями, розвитку конкуренції й широкого застосування нових технологій» [131].

Фактично, світові держави намагаються закріпити «статус кво», що склався на ринку, забезпечити майбутні прибутки від теперішніх витрат, понесених при створенні об'єктів інтелектуальної власності. Адже, на даний момент, основними центрами, де сконцентровані світові технологічні ресурси, є США, Японія і країни ЄС [123]. Вони є лідерами у створенні та впровадженні інновацій, так само як і в кількості понесених витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

### Витрати на НДДКР в основних економічних центрах світу

Регіон світу	2009	2010	2011
<b>Америка,</b>	39,1%	38,8%	38,4%
- США	34,7%	34,4%	34,0%
<b>Азія</b>	33,6%	34,8%	35,3%
- Японія	12,6%	12,3%	12,1%
- Китай	11,2%	12,3%	12,9%
- Індія	2,5%	2,9%	3,0%
<b>ЄС</b>	24,1%	23,3%	23,2%
<b>Інші регіони світу</b>	3,1%	3,0%	3,0%

Джерело [12]

З таблиці видно, що на частку світу крім США, Японії та ЄС припадає лише 26,3% витрат, майже половина з яких належить Китаю.

Міжнародне та національне державне правове оформлення відносин інтелектуальної власності створює цілий сегмент посередницьких організацій, агентських фірм і брокерів, що спеціалізуються у наданні пошукових послуг, укладанні угод купівлі-продажу, ліцензійній торгівлі, юридичній підтримці, у супроводі правочинів з об'єктами інтелектуальної власності. Такі компанії є невід'ємною складовою суб'єктної сторони сучасного ринку.

Окрім регулювального впливу, держава, в особі державних навчальних закладів, технопарків, кредитно-фінансові установи та інші бере безпосередню участь в формуванні та розвитку ринку інтелектуальної власності, створенні об'єктів інтелектуальної власності (більш докладно державні інструменти регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності будуть нами розглянуті в другому розділі дисертації).

Підходячи до об'єктної сторони ринку інтелектуальної власності, як вже зазначалось раніше, сукупність об'єктів відносин інтелектуальної власності ототожнюємо з категорією інтелектуального капіталу. Таке бачення виходить з синонімічності цих понять. Такої думки притримуються такі науковці, серед яких Ч. Бутільєр, Б. Лев, Т. Гараніна. А. Брукінг також зазначає, що інтелектуальний капітал є узагальнюючим поняттям нематеріальних активів, завдячуючи яким компанія може функціонувати [200,с. 12]. Б. Лев підсумовує, що все зрештою зводиться до майбутніх прибутків, що не є закріпленими матеріально [216].

Вважається, що термін «інтелектуальний капітал» вперше використав у 1969 р. відомий американський дослідник Дж. Ж. Гелбрейт. Водночас глибокі теоретико-методологічні дослідження цієї економічної категорії були започатковані наприкінці ХХ ст. у працях Г. Бекера, Л. Едвінссона, Т. Стюарта, Е. Брукінга та ін.

У процесі еволюції доктрини інтелектуального капіталу сформувались різні підходи до його структурування. У 40–60-х роках ХХ століття дослідження цього явища відбувалося в економічній теорії зусиллями науковців Я. Тінбергена [211], Р. Солоу [231], Дж. Хікса [212] та інших. Наприкінці 50-х — на початку 60-х років ХХ ст. американський економіст Ф. Махлуп та японський дослідник Т. Умесао, проаналізувавши еволюцію людства крізь призму прогресу знання, висунули тезу про становлення інформаційного суспільства та економіки, що заснована на знаннях [218]. Теорія інформаційного суспільства та економіки знань активно розвивалась у 70–80-х роках ХХ ст. у працях західних дослідників, які звертали увагу на значне поширення у розвинених країнах нових інформаційних технологій, виділення комплексу інформаційних галузей в окремий сектор, розвиток інформаційної індустрії, інформаційної інфраструктури, інформаційного бізнесу, електронної комерції тощо [219]. Розвиваючи їх ідеї К. Ерроу [213] та Х. Узава [207] у виробничу функцію запроваджують нову змінну — *людський капітал*, або обсяг наукових знань і практичного досвіду, накопичених у процесі навчання та безпосередньої виробничої діяльності.

Категорія «людський капітал» в останні роки не викликає значних дискусій. Нові її тлумачення здебільшого не відрізняються від означення, наданого Г. Бекером [197] та Т. Шульцем [237] у 1964 р. В їх розумінні людський капітал – це запас знань, навичок, мотивацій, які формуються через інвестування в освіту, науку, підвищення кваліфікації, пошук інформації про ціни та доходи [98].

В. Іноземцев зазначає, що людський капітал складається з набутих знань, навичок і вмінь, мотивацій та енергії, що ними наділені людські істоти і які можуть використовуватись протягом певного періоду часу в цілях виробництва товарів і послуг; він — форма капіталу, оскільки є джерелом майбутніх заробітків чи майбутнього задоволення; він людський,

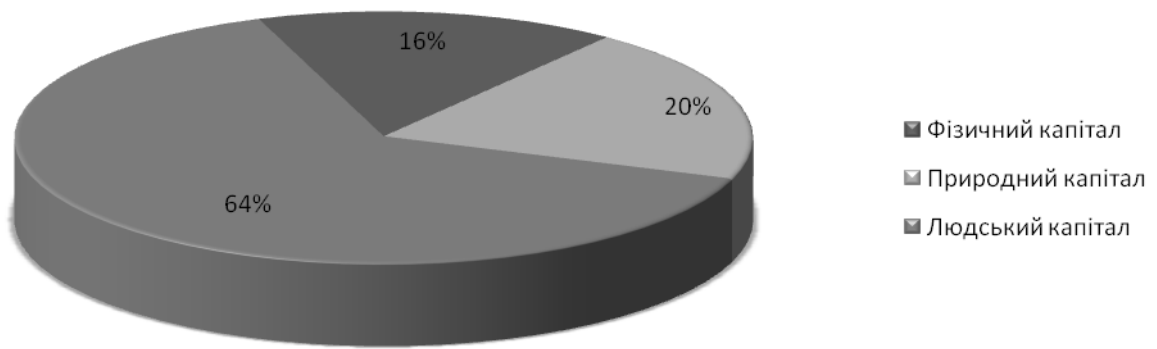
так як є частиною людини [69]. Підтримують таку думку Л. Едвінссон та М. Мелоун, що визначають людський капітал, як «сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей працівників компанії, що використовуються для виконання поточних завдань. Іншою його складовою є моральні цінності компанії, культура праці та загальний підхід до справи. Людський капітал не може бути власністю компанії» [189].

Таким чином, можна підсумувати, що людський інтелектуальний капітал фактично містить в собі знання, освіту, кваліфікацію, уміння, навички, здібності, моральні цінності, хоч вони і створюються через підприємства та установи, але не є їх частиною.

М. Фрідмен виокремив такі специфічні ознаки людського капіталу, як неможливості обміну або заміни матеріальними активами; значні труднощі у переведенні в ліквідну грошову форму; нерозвиненість ринку; зростання витрат на формування [9]. О. Грішнова, в свою чергу, зазначає: інвестиції в людський капітал забезпечують його власнику в майбутньому отримання більш високого доходу; формування людського капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства значних затрат; вкладення в людський капітал дають досить значні за обсягом, тривалі за часом і інтегральні за характером економічні та соціальні ефекти [41, с. 25].

Частково погоджуючись з такими характеристиками людського капіталу, відмічаємо, що результат у вигляді високого доходу не є визначальною характеристикою. На нашу думку, людський капітал виступає накопиченням всіх знань і навичок, закріплених на біологічних носіях, тобто в самій людині, і здатний, проте не зобов'язаний, приносити дохід, вищий за норму прибутку від інших видів інвестицій.

За даними Всесвітнього банку і Програми розвитку ООН, вже на кінець ХХ століття в структурі національного багатства людський капітал займав 64% (рис. 1.1). У таких країнах, як Японія і Німеччина, частка людського капіталу становить до 80% національного багатства [170].



**Рис. 1.1. Структура світового багатства за оцінками Всесвітнього банку**

Джерело [43, с. 115]

Через роботи Т. Стюарта [170] в економічну теорію вводяться поняття структурного (організаційного) капіталу та споживчого капіталу (капіталу відносин). На противагу категорії людського капіталу, структурний (організаційний) капітал постає як знання, процедура, технології і інформація, що пов'язані не з конкретною людиною, а з юридичною особою. В доступній формі Л. Едвінсон та М. Мелуон до структурного капіталу зараховують усе, що залишається на підприємстві, коли службовці йдуть додому [189].

Якщо подивитись з точки зору бухгалтерського обліку, саме структурний капітал відповідає визначенню нематеріальних активів підприємства. На відміну від людського, він може бути капіталізований, при дотриманні певних вимог, згідно з Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку № 38 «Нематеріальні активи». Одночасно, саме структурний капітал є класичним об'єктом інтелектуальної власності, адже більш легко може бути відчуженим від власника, стати об'єктом обміну між суб'єктами господарювання, та бути представленим в кількісному вираженні транзакцій на світовому ринку. Таким чином, організаційний капітал охоплює ліцензії, патенти, програми, промислові зразки, інформаційне, технічне та програмне забезпечення, організаційну структуру, корпоративну культуру, систему мотивації творчої праці тощо.

Капітал відносин, в свою чергу, згідно зі стандартами Міжнародної бухгалтерської федерації (IFAC), – це зовнішні зв'язки зі споживачами, постачальниками матеріалів, послуг, органами управління суспільством і іншими контрагентами, що входять у поняття «зовнішнє середовище», зокрема економічне і соціальне [141]. На відміну від організаційного, споживчий капітал навряд можна капіталізувати та представити на звіті про фінансовий стан підприємства. Проте, на противагу людському капіталу, його можна проаналізувати та виміряти шляхом дисконтування відмінних майбутніх грошових потоків від клієнтів, що вже напрацьовано підприємством. Прикладами споживчого капіталу є торгові марки, бренди, комерційна мережа збуту товарів і послуг; ділові зв'язки з постачальниками та клієнтами; договори маркетингового й технологічного співробітництва; слава, популярність, репутація клієнтів тощо.

В сучасній доктрині поняття інтелектуального капіталу виступає як синтезуюче відображення всіх його складових: людського, структурного та клієнтського капіталів. В дослідженні О. Стрижака інтелектуальний капітал розглядається як фактор виробництва: «інтелектуальний капітал підприємства – це сукупність здібностей та знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу» [169]. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається вітчизняними вченими з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [23].

Г. Саєнко під інтелектуальним капіталом розуміє повсемісну систему інтелектуальних цінностей (знання, досвід, навички, творчі здібності, а за цим інтелектуальну власність та інші нематеріальні активи), які в процесі свого відтворення забезпечують не тільки конкурентні

переваги підприємства як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, а й національної економіки в цілому [156].

В. Зинов визначає інтелектуальний капітал як знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені. Таке широке означення, на думку російського фахівця, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новини, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток [66, с. 24].

Ми погоджуємося з баченням інтелектуального капіталу як сукупності всіх трьох його складових, об'єктом перерозподілу на ринку інтелектуальної власності. На противагу ідеям представників юридичного підходу, що до об'єкта відносять лише структурний капітал, оскільки лише він містить у своєму складі комплект документів, що підтверджують права інтелектуальної власності, ми вважаємо їх хибними. Адже, якщо використовувати поняття лише структурного капіталу, що закріплений в балансовій вартості компанії, питання розбіжності останньої з ринковою вартістю залишиться без пояснення.

Інтелектуальний капітал, що втілений у величезній кількості результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини, оформлених в об'єктах промислової, авторської, суміжної, комерційної та іншої інтелектуальної власності, що належать державним і недержавним організаціям, великим, середнім і малим підприємствам, фізичним особам, міжнародним організаціям тощо, є об'єктною складовою товарної маси ринку інтелектуальної власності.

В роботах багатьох вітчизняних науковців ринок інтелектуальної власності виступає не як ринок інтелектуального капіталу, а як ринок об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ). Це пов'язано з визначенням, даним Міністерством культури і туризму України в 2008 році, в якому ринок інтелектуальної власності виступає ринком ОПІВ, що засвідчені патентами, свідоцтвами, ліцензіями, ноу-хау та іншими

охоронними документами; на цьому ринку купуються продаються не твори, а право на їх використання [117].

Подібне означення повторюється і у В. Базилевича, який зазначає, що сутнісною особливістю ринку є те, що на ньому обертаються не продукти інтелектуальної діяльності, а права на них. Відтак вартість об'єктів постає як вартість прав, а об'єктом купівлі-продажу є охоронні документи [9].

Однак таке трактування ринку інтелектуальної власності, на нашу думку, є завузьким. Згідно визначення ринок ОПІВ не включає економічних відносин, обмін на яких не відбувається без безпосередньої передачі прав, або охоронних документів, а постає у вигляді обміну інформацією та знаннями. Об'єктами перерозподілу в таких відносинах є, наприклад, консультації, навчання, технологічна допомога. В торгівлі ноу-хау немає такого охоронного документу. Додатково, до ринку ОПІВ не можуть ввійти транзакції з купівлі-продажу підприємств, наслідком яких при перевищенні ціни над балансової вартості, є поява гудвілу. До того ж, наявність охоронного документу на інтелектуальний капітал компанії виражений в людському чи споживчому його складових не є наразі можливою з точки зору правознавства, а відтак відносно з його перерозподілу не можуть відноситись до ринку ОПІВ.

Зазначаємо, що ноу-хау, гудвіл, та інші вказані об'єкти нематеріальної природи є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини та відповідають визначенню об'єкту інтелектуальної власності. А отже, більш виправданим є представлення ринку інтелектуальної власності в розумінні відносин, з приводу формування, привласнення, управління та обміну об'єктами інтелектуальної власності, що виражені в інтелектуальному капіталі суб'єктів цих відносин. Відтак, ринок інтелектуальної власності включає ринок ОПІВ, проте є ширшим за нього.

Сегменти ринку інтелектуальної власності також більш доцільно класифікувати в залежності від об'єкта відносин інтелектуальної власності, а саме інтелектуального капіталу. Співвідношення ринку інтелектуального капіталу з ринком ОПВ наведене у Додатку 2, разом з порівнянням сегментації ринку прав інтелектуальної власності, запропонованої В. Базилевичем, з наведенням прикладів угод щодо передачі або продажу об'єктів інтелектуальної власності [9]. До ринку людського капіталу належать права на ноу-хау та інжинірингові послуги, знання, навички та досвід фізичних осіб. До ринку структурного (організаційного) капіталу відносяться авторські, суміжні, патентні права, ринок прав на комп'ютерні програми і бази даних, інші об'єкти нематеріальної природи, що належать юридичним особам (організаційна структура, корпоративна культура, система мотивації праці співробітників тощо). Ринок споживчого капіталу (капіталу відносин) охоплює ринок прав на товарні знаки та знаки обслуговування, зовнішні зв'язки зі споживачами, постачальниками матеріалів чи послуг, органами управління суспільством та іншими контрагентами.

Проаналізувавши властивості інтелектуального капіталу та сучасну світову практику на ринку інтелектуальної власності, відмітимо мотиви, що спонукають суб'єктів до активної економічної діяльності.

1. Інтелектуальний капітал, як авансована вартість майбутніх прибутків підприємства, робить можливим повернення інвестованих капіталовкладень та отримання грошових потоків протягом тривалого часу. При бажанні власника капіталу перевести його в готівку або інший грошовий еквівалент в поточному періоді, і при наявності попиту, майбутні грошові потоки від інтелектуальної власності можуть бути оцінені шляхом дисконтування, або іншими методами оцінки, та використані в розрахунку суми транзакції. Прикладом таких операцій є купівля веб-сервісу Meebo компанією Google за 100 млн. дол. США в червні 2012 р. [203].

2. Інтелектуальний капітал є сукупністю людського, структурного та споживчого капіталів. Кожен з них може бути відокремлений та реалізований. При цьому в компанії-продавця зберігається можливість використовувати іншу складову капіталу, що залишається. Таким методом скористалась американська ІВМ при реалізації комп'ютерного сегмента китайському виробнику комп'ютерів Lenovo в кінці 2004 року. Згідно з умовами операції ІВМ передала інтелектуальні права разом з торговою маркою ThinkPad і зобов'язалась підтримувати позитивний імідж бренду після його продажу. Тобто, фактично відбулася передача структурного та споживчого капіталу, проте не людського. Маючи нестачу останнього (наприклад, на відміну від ІВМ у китайської компанії серед топ-менеджменту було лише двоє з дипломом МВА) Lenovo окремо домовилось про аутсорсинг управлінської функції працівниками ІВМ [202].

3. Об'єкти інтелектуальної власності є засобом індивідуалізації компанії та її продуктів, створюють підприємству через торгівельні марки, бренди, методи ведення діяльності відмінні якості, що відрізняють компанію та її вироби від аналогів конкурентів. Придбання такої інтелектуальної власності допомагає підприємству-купівельнику швидко отримати споживчий капітал без часового лагу, що потрібен для його створення «з-нуля». Такі властивості є актуальними для ТНК, що при вході на новий ринок поряд з необхідними промисловими потужностями можуть швидко отримати споживачів та частку ринку, що належать національному бренду. Як приклад, купівля львівської кондитерської фабрики «Світоч» компанією Nestlé в 1998 році. Також достатньо поширеними є кооперації між різними брендами (кобрендінг), що покликані використати споживчий капітал бренду однієї галузі в іншій, або досягти ефекту синергії в рамках однієї галузі. Така практика широко застосовується в індустрії засобів зв'язку: Samsung&Armani, LG&PRADA, Motorola&D&G; або в кіноіндустрії: «Чужий проти Хижака», «Фредді проти Джейсона» тощо [181].

4. Право на інтелектуальну власність також є товаром і створює можливості отримання прибутку для підприємства шляхом передачі ліцензій, ноу-хау, франчайзингової угоди щодо його використання тощо. Такі угоди є найбільш поширеною формою взаємовідносин з приводу обміну інтелектуальною власністю, адже є достатньо врегульованими з юридичної точки зору. Суб'єкт-продавець має можливість обмежити майбутні операції з об'єктом, що передається. Такі обмеження можуть стосуватися терміну, території, обсягу використання та розповсюдження. Такі якості дозволяють компаніям, що не здатні, або не мають бажання здійснювати економічну діяльність на території інших держав, отримати вигоди від передачі об'єктів інтелектуальної власності компаніям, що діють на таких ринках. Одночасно, через обмеження в використанні, компанія-продавець мінімізує ризик появи прямого конкурента на власному ринку.

Все вищезазначене створило передумови для активізації відносин між суб'єктами інтелектуальної власності на національному та глобальному рівнях, а також подальшого активного функціонування світового ринку інтелектуальної власності.

Характерною рисою цього ринку є це його універсальність та органічний зв'язок з усіма складовими світогосподарського комплексу. Проте його розвиток відбувається не рівною мірою в усіх галузях економіки, а вибірково, переважно в перспективних наукомістких галузях під впливом науково-технічного прогресу й процесів міжнародної спеціалізації. Це визначає галузеву спрямованість розвитку ринку інтелектуальної власності, формування її галузевих сегментів.

Взаємодія суб'єктів ринку інтелектуальної власності також може відбуватися різними каналами. І. Іванов наводить такий їх перелік: міжнародна торгівля наукоємною продукцією; наукоємний сервіс (інжиніринг, консалтинг, інформінг, підготовка кадрів та ін.); міжнародне науково-технічне співробітництво (комерційне й некомерційне) при

здійсненні замовлених, кооперованих чи спільних досліджень і розробок на міжвідомчому, міжурядовому, міждержавному рівнях, в інтеграційних угрупованнях і ТНК; при обміні досвідом, друкованою та комп'ютеризованою інформацією; ліцензійна торгівля; комплексний трансфер технологій (дифузії вже «зрілих» технологій) [72].

І. Дахно, в свою чергу, наводить способи передачі технологій, поділяючи їх на комерційні та некомерційні. Некомерційні способи обміну містять зарубіжне патентування винаходів, корисних моделей, промислових зразків; публікації про науково-технічні досягнення; виступи на міжнародних симпозіумах, конференціях, нарадах, семінарах; виставки; військово-політичне та промислове (комерційне) шпигунство. До комерційних способів належать: утворення спільних підприємств; придбання зарубіжних високотехнологічних підприємств або частини їх акцій; міжнародна торгівля високотехнологічними товарами; консалтинг; будівництво об'єктів «під ключ»; продаж ліцензій [44, с. 120].

Зазначені форми розкривають взаємовідносини стосовно привласнення, управління та обміну інтелектуальною власністю. Для повного розкриття форм взаємодії суб'єктів до цього списку вважаємо за доцільне також додати відносини, стосовно формування інтелектуальної власності, що включають науковий пошук та наукове дослідження, комерціалізацію їх результатів; а також з приводу правового закріплення та подальшого захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

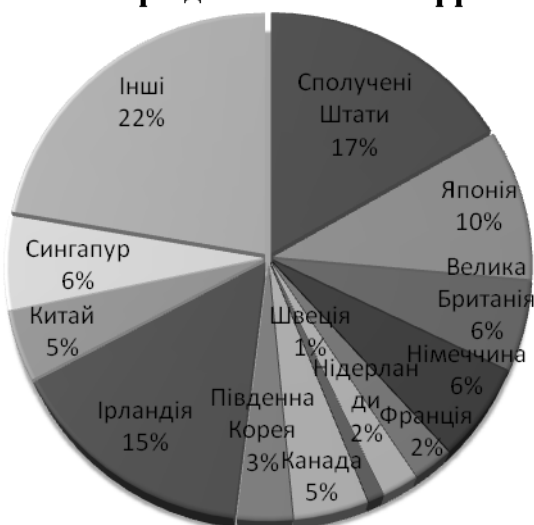
Однак на практиці однією з найпоширеніших форм взаємодії суб'єктів ринку інтелектуальної власності є ліцензійна торгівля. Це викликано тим, що ліцензійна угода чи не найкраще дає механізм оформлення відносин як щодо формування та привласнення, так і стосовно управління та обміну об'єктами інтелектуальної власності.

На світовому ринку торгівля ліцензіями відома ще з початку ХХ ст. У 50-х роках обсяг міжнародних ліцензійних операцій перевищував обсяг

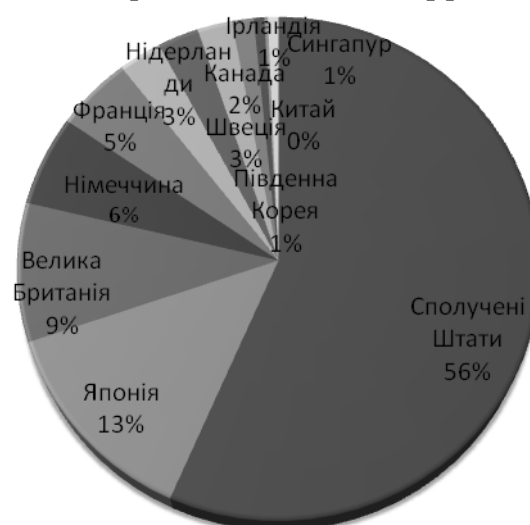
внутрішньої ліцензійної торгівлі. До початку 60-х років міжнародна ліцензійна торгівля охоплювала 40 тис. ліцензій на суму 1,5 млрд. дол. США [44]. З тих пір обсяг надходжень від резидентів та нерезидентів за право використання нематеріальних, невиробничих, нефінансових активів та права інтелектуальної власності невинно показував позитивну динаміку. За період з 1981 по 1990 р. загальна сума надходжень від продажу роялті та ліцензій сягнула 143 млрд. дол. США; з 1991 по 2000 р. – вже 553 млрд. дол. США; і, зрештою за 2001-2010 роки такий показник склав 1,498 млрд. дол. США [208].

Ліцензійна торгівля є визнаною основною комерційною формою міжнародної передачі технологій [85]. На сучасному етапі вона здійснюється здебільшого між промислово розвиненими країнами. На їх частку припадає 99% світового експорту і 85% світового імпорту ліцензій [44]. У Додатку 5 наведена схема надходження та виплати роялті та ліцензійних платежів на світовому ринку в 2007-2011 рр. [208]. На рис. 1.2 наведена структура країн – найбільших платників та реципієнтів ліцензійних платежів та роялті за перше десятиліття XXI ст.

**Структура виплат по ліцензійним платежам та роялті за період з 2001 по 2010 рр.**



**Структура надходжень за ліцензійними платежами та роялті за період з 2001 по 2010 рр.**



**Рис. 1.2. Світова структура виплат і надходжень від торгівлі ліцензіями**

Джерело [208]

Як видно з рисунка, сучасний ринок інтелектуальної власності характеризується домінуванням Сполучених Штатів Америки, які є основним експортером і найбільшим імпортером інтелектуального капіталу, вираженого в обсягах оборотів за роялті та за ліцензійними угодами. Системними гравцями на ринку також є ЄС, Японія, Корея та Китай.

Аналізуючи структуру сучасного ринку інтелектуальної власності країни можна умовно поділити на імпортерів та експортерів інтелектуального капіталу та на країни з епізодичним характером торгівлі. Позитивне сальдо в торгівлі ліцензіями за останнє десятиліття окрім США мають також Японія, Велика Британія, Франція, Нідерланди та Швеція. Із країн, що цілеспрямовано закупають технології з-за кордону виділяємо Ірландію, Сінгапур, Південну Корею, Німеччину та Китай.

Динаміка структури ринку також є доволі мінливою. Зокрема, Японія, що з початку 50-х рр. XX ст. була одним з найбільших у світі імпортерів, тепер є другою країною після США за обсягом експорту ліцензій та роялті. Її позитивне сальдо перевищило суму негативного ще в 70-х рр. XX ст.. Подібна тенденція спостерігається і в деяких країнах ЄС, таких як Франція, Нідерланди, Швеція (табл.1.3). В свою чергу Ірландія, Китай та Сінгапур також вийшли на передові позиції серед імпортерів.

Таблиця 1.3

**Торговельне сальдо торгівлі інтелектуальною власністю, млн. дол. США**

<b>Країна/ Роки</b>	<b>1981-1990</b>	<b>1991-2000</b>	<b>2001-2010</b>
Сполучені Штати Америки	76,166	233,071	538,828
Японія	(5,410)	(26,650)	36,400
ЄС, з них:	(33,135)	(94,621)	(210,362)
Велика Британія	1,027	7,294	37,257
Німеччина	(10,193)	(24,183)	(10,577)
Франція	(4,856)	(3,690)	30,983
Швеція	(1,727)	1,299	22,056
Південна Корея	(5,213)	(19,235)	(30,877)
Ірландія	(1,765)	(36,952)	(219,618)
Китай	-	(2,763)	(64,547)
Сінгапур	-	(16,407)	(81,941)

Джерело: [208]

Узагальнюючи наведену інформацію щодо суб'єктної, об'єктної складових, форм економічної активності, та сучасного стану відносин, з поміж інших виділили нижченаведені сім особливостей та характеристик сучасного ринку інтелектуальної власності.

1. Нематеріалізована вартість: торгівля на ринку здійснюється нематеріальними активами, правами, вартість яких визначається у значній мірі гудвілом, тобто різницею між ринковою вартістю та понесеними затратами. Розмір такого гудвілу часто в рази перевищує первинні видатки, створюючи можливість невеликим високотехнологічним, інтелектуальним компаніям без основних фондів коштувати більше промислових гігантів. Проте, отримати такий гудвіл у грошовому еквіваленті можна лише за наявності суб'єктів, які бажають його придбати.

2. Інтерналізовані екосистеми: висока частка відносин інтелектуальної власності здійснюється всередині транснаціональних корпорацій, або взаємопов'язаних груп компаній; конкуренція на ринку відбувається між екосистемами, побудованими навколо таких компаній, товарів або ідей.

3. Урегульованість – регулювання таких основних, або класичних, форм взаємовідносин між суб'єктами, як патентування, трансфер технологій тощо, здійснюється як на корпоративному, національному, так і значною мірою на міжнародному рівнях. Існує велика кількість типових договорів, міжнародний нормативних актів, що чітко прописують умови надання прав на об'єкти, вимоги при їх реєстрації та обміні, строки дії тощо.

4. Універсальність об'єкта – один і той самий об'єкт інтелектуальної власності може бути як оборотним (товаром, послугою), так і необоротним (гудвіл, основні нематеріальні засоби) активом, способом досягнення індивідуальності товару та компанії, засобом виробництва. Він може безпосередньо бути у власності підприємства (структурний капітал), або

просто бути у його використанні (людський, клієнтський капітал). Тому специфікою економічної діяльності з інтелектуальною власністю є врахування всіх можливих варіантів її застосування з максимально позитивним ефектом для компанії.

5. Винятковість – об'єкт інтелектуальної власності, як товар чи як засіб досягнення прибутку зможе забезпечити підприємство перевагою лише за наявності відмінних якостей, так званої винятковості, унікальності. Як приклад, саме відмінність і винятковість інформації може зробити її відповідним ноу-хау, зразком, об'єктом авторського права, що зможе приносити прибутки.

6. Обмеженість у просторі і часі – дана особливість визначається можливістю суб'єктів обмежувати один одного в користуванні об'єктом інтелектуальної власності як умовами правового, так і економічного захисту. Так, відповідно до міжнародного, та й більшості національних, законодавства існує чіткий ліміт дії патенту, ліцензії та інших прав на об'єкти інтелектуальної власності. Ноу-хау може давати прибутки за умови збереження конфіденційності та таємності інформації, проте і вона в сучасних умовах досить швидко застаріває і втрачає свої якості.

7. Багатогранність – дана ознака впливає з широти можливих об'єктів інтелектуальної власності (промислові зразки, авторське та суміжні права, ноу-хау, шоу-хау, торгівельні марки тощо); з різного характеру їх носіїв (людина, засоби матеріальної природи, нематеріальні об'єкти). Водночас, до цієї категорії можна віднести надзвичайно високий ступінь динамічності й різнобічності відносин, що виникають, розгалуженості їх форм.

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що ринок інтелектуальної власності, так само як і теоретичні аспекти його вивчення, перебуває у досить динамічному стані, що прогресує. Розгалуженість та багатогранність сфери інтелектуальної власності дають нам підстави стверджувати, що

наявні засоби торгівлі інтелектуальною власністю у майбутньому будуть доповнюватись новими, більш досконалішими та більш ефективними елементами. У цьому зацікавлені як компанії, включно з найвпливовішими транснаціональними корпораціями, для спрощення процедури міждержавної торгівлі та мінімізації власних транзакційних витрат, так і державні й міжурядові органи та установи, що прямують до уніфікації та стандартизації основних засад функціонування ринку інтелектуальної власності. Зрештою, з метою досягнення спільних компромісних рішень між цими суб'єктами ринку і будуть еволюціонувати форми торгівлі інтелектуальною власністю, що, на нашу думку, проявиться вже в недалекому майбутньому.

### **1.3. Міжнародні моделі регулювання ринку інтелектуальної власності**

Структура ринку інтелектуальної власності безпосередньо впливає на його здатність до розвитку. Швидкість прийняття рішень, доступ до джерел структурного та прикладного фінансування, транспарентність методів ведення бізнесу, орієнтація на приватний ринок чи на державні замовлення, забезпечення наукового результату за будь-якої ціни чи економічна ефективність, як невід'ємна складова інноваційного проекту – всі ці та багато інших характеристик притаманні окремим суб'єктам ринку, що впливають на формування національних моделей регулювання ринку інтелектуальної власності.

Вирішення проблеми створення ефективної системи регулювання ринку інтелектуальної власності та розподілу стимулюючих та стримуючих механізмів впливу на суб'єктів, що діють на ринку, здатне значно скоротити шлях України до сучасних надбань постіндустріального суспільства та наблизити її до рівня розвинутих країн.

Аналізуючи міжнародні моделі регулювання ринку інтелектуальної власності в залежності від домінуючих суб'єктів, що діють на ринку, було

проведено їх типологізацію, досліджено сильні та слабкі сторони кожного типу моделей.

Виділено вузьке та широке коло домінуючих суб'єктів ринку. У широкому розумінні до них відносимо державу, в особі її органів, установ та організацій, державних підприємств, наукових і науково-дослідних закладів державної форми власності; суб'єктів великого бізнесу: корпорації, фінансові групи, їх афілійовані структури; суб'єктів малого та середнього бізнесу та фізичних осіб; міжнародні організації тощо. У вузькому сенсі виділяємо два основні типи домінуючих суб'єктів: держава та приватний сектор. В контексті останнього поділу проведено класифікацію та виділено найбільш типові моделі регулювання ринків інтелектуальної власності.

В залежності від ступеня впливу та домінування держави та/або приватного сектору виділяємо: державний моноцентризм, приференцизм імпорту, приватний поліцентризм, приватний моноцентризм, інтелектуальний активізм (рис. 1.3).



**Рис. 1.3. Матриця моделей регулювання ринків інтелектуальної власності**

Джерело: авторська розробка

Державний моноцентризм (рис.1.4) – ринок, в якому держава єдина відіграє роль регулятора та найчастіше в одноосібному порядку визначає напрямки наукових досліджень та шляхи впровадження їх результатів. Даному ринку притаманна державна монополія на об’єкти інтелектуальної власності та відсутність широкої практики їх приватизації. Розвиток інтелектуальної власності здійснюється державними підприємствами, основні розробки ведуться в державних науково-дослідних установах та технологічних парках, основна торгівля об’єктами інтелектуальної власності здійснюється на державному рівні.

Використовуючи SWOT-аналіз, наводимо основні слабкі та сильні сторони, загрози та можливості моделі (типу) державного моноцентризму.



**Рис. 1.4. SWOT-аналіз моделі державного моноцентризму**

Джерело: авторська розробка

Найбільш яскравим прикладом даної моделі регулювання є Радянський Союз. Вже з 1919 року, через Положення про винаходи, підписане головою Ради народних комісарів РРФСР В. Леніним, будь-який винахід, визнаний корисним, рішенням Вищої ради народного господарства міг бути оголошений надбанням держави зі збереженням за винахідником

прав автора, які підтверджувалися шляхом видачі державного авторського свідоцтва й виплати винагороди.

Фактично всі створені діячами мистецтв твори належали державі – фільми, мультфільми, музичні твори, втілені в грамплатівки, тощо. Для організації та здійснення управління правами в республіках були створені спеціалізовані агентства, що в 1938 р. утворили Всесоюзне управління з охорони авторських прав (ВУОАП).

Щоправда, інститут права автора поступово відновився, разом з входженням Радянського Союзу до Бернської Конвенції, потім Всесвітньої конвенції з авторського права 1952 року, за якими автори все ж таки отримували винагороду за використання своїх творів і виконань. На базі ВУОАП в 1973 р. було створено Всесоюзне агентство з авторських прав (ВААП), що стало представником авторів з питань авторського права. Агентство було посередником між авторами й видавництвами, між радянськими авторами й зарубіжними видавництвами, між зарубіжними авторами та радянськими видавництвами. ВААП збирав і розподіляв авторську винагороду за використання творів радянських та іноземних авторів у СРСР, а також за використання творів радянських авторів за кордоном [142].

В загальному розмірі автор отримував приблизно 7% від тих сум, які сплачували користувачі на користь держави. Всі інші кошти, отримані у вигляді доходу від використання творів, держава спрямовувала на виробництво нових творів. Механізм застосування цих законодавчих норм був встановлений постановою Ради Міністрів УРСР від 29 березня 1989 р. № 92 «Про ставки авторської винагороди за створення та публічне виконання творів літератури і мистецтва», Інструкцією з застосування цієї Постанови та постановою Ради Міністрів УРСР від 24 лютого 1989 р. № 61 «Про ставки авторської винагороди за видання творів науки, літератури і мистецтва».

Торгівля об'єктами інтелектуальної власності також здійснювалась через державні органи. Так, право представлення та продаж Pepsi-Cola на ринку СРСР та передача права на виробництво «Столичной» компанії «PepsiCo» було результатом зустрічі президента «PepsiCo» Дональда Кендалла саме з Головою Ради Міністрів СРСР Олексієм Косигінін та подальшою міждержавною угодою між СРСР та США у 1972 р.

Іншим прикладом всеохоплюючої ролі держави та її впливу на тенденції відносин інтелектуальної власності є Китай. Ще на початку XIV ст. він був найрозвинутішою технологічною цивілізацією світу. Ключові винаходи розроблялися в Китаї значно раніше, ніж в інших країнах. Наприклад, металургія була освоєна вже в другому віці до н. е. У 1086 р. у Китаї було винайдено водяний годинник, що був значно точніший від європейського механічного годинника того часу. У VI ст. в Китаї стали використовувати залізний плуг, а двома століттями пізніше його пристосували до оброблення заливних рисових плантацій. Освоєння енергії води відбувалося паралельно з Європою: у VIII ст. було освоєно гідравлічний молот, до 1280 р. широко застосовувалися вертикальні водяні млини. Морську навігацію китайці удосконалили раніше, ніж європейці. У військовій техніці вони, окрім винайдення пороху, розвинули хімічну промисловість, здатну виготовляти потужні вибухові речовини. У медицині такі техніки, як голковколювання давали виняткові результати, що тільки недавно стало загальноновизнаними. Виробництво паперу було освоєно в Китаї на тисячоліття раніше за західні держави, а друкарство з'явилося наприкінці VII ст. [201].

Пояснення такого феномену є доволі неоднозначними. Проте, спираючись на роботи В. Цзяна, Дж. Мокіра, М. Кастельса, можна стверджувати про тісний взаємозв'язок між розвитком китайської науки та техніки з державою. В. Цзян зазначає, що саме держава викликала

пришвидшений науково-технологічний прогрес через стимулювання розвитку й розповсюдження знань [229].

Однак в Нові часи Китай втратив свої позиції та поступово відійшов на периферію світових тенденцій розвитку. Дж. Мокір вважає зміну державної політики вирішальним фактором технологічного занепаду країни. Страх правителів перед руйнівним впливом технологічних змін на соціальну стабільність призвів до інтелектуального консерватизму. Оскільки підвищення рівня техніки та технології веде до неминучого збільшення і людського капіталу населення, це вимагало б від держави поступального руху щодо прав і свобод людини, до яких держава східного типу ще не була готова [223].

Зрештою, державна політика стримання технологічної модернізації та обмеження доступу до міжнародного ринку фактично розірвала ту технологічну траєкторію, яка дозволяла Китаю протягом багатьох століть бути лідером в структурі світового інтелектуального капіталу. З подальшою зміною державного курсу, вже в новітній історії китайська держава почала заново будувати розвинену технологічну базу, досягати успіхів в ядерних технологіях, ракетобудуванні, електроніці [84].

На противагу моделям СРСР та Китаю, приватний моно- та поліцентризм (рис. 1.5) характеризуються низьким рівнем державного втручання в процеси створення інтелектуальної власності та її подальшої долі, найчастіше обмежуючись лише питаннями захисту прав інтелектуальної власності. Основною рушійною силою виступають винахідник та підприємець, що на приватних засадах створюють та комерціалізують об'єкти інтелектуальної власності. Регулювання такого ринку відбувається при поліцентризмі через механізми попиту та пропозиції, при моноцентризмі регулювання здійснюється лідером галузі через нав'язування своїх правил ведення бізнесу інтелектуальною власністю.



**Рис. 1.5. SWOT-аналіз моделі приватного моно- та поліцентризму**

Джерело: авторська розробка

Подібно до класичної школи економіки, провідна роль в розподілі ресурсів та визначенні напрямів розвитку в моделі приватного поліцентризму відводиться ринковому механізму, з одночасним обмеженням ролі держави в стимулюванні фундаментальних досліджень. Така модель спрямована на створення сприятливого економічного клімату та розвиток інформаційного середовища для здійснення нововведень у фірмах, скорочення прямої участі держави в процесах формування інтелектуального капіталу, а також прямих форм регулювання, які перешкоджають стимулюванню ринкової ініціативи та ефективній перебудові ринку [22].

Прикладом даної моделі є капіталістичні ринки XIX – початку XX століття. Розвиток такого ринку відбувається за рахунок підприємницького хисту. Усі плюси та мінуси можна прослідити за історією винайдення фонографа. Перші праці, якими ознаменувалися роботи з винайдення цього пристрою були висвітлені у 1867 р. в Парижі відомим у колах богемі талановитим літератором, шансон'є і художником Шарлем Кро, що продемонстрував власноручно розроблений і виготовлений автоматичний телеграф. Двома роками пізніше він видав наукові праці «Загальне рішення

проблеми кольорової фотографії» та «Огляд можливих зв'язків з планетами».

У 1872 р. Шарль Кро почав свою дослідницьку роботу з слухового сприйняття, що увійшла до його фундаментальної праці «Принципи механіки мозку». І нарешті у 1877 років Кро подав до Академії наук Франції опис апарата для запису і відтворення людського голосу, який назвав «палефоном». Це сталося в квітні, а вже у жовтні того самого року в одному популярному журналі було опубліковано докладний опис цього винаходу. До того ж апарат було перейменовано більш благозвучне в «фонограф». А 10 грудня 1877 р. Томас Едісон одержав перший патент США на вдосконалення інструмента для контролю та відтворення звуків. А далі рух подій прискорюється. 11 грудня в журналі «Rapport» з'являється замітка про апарат Кро. 17 грудня Едісон подає до Паризької академії заявку на фонограф і 15 січня 1878 року отримує патент, і дивні речі: у Французькій академії наук забули про раніше подану заявку Кро, а він сам з вражаючою байдужістю поступається своєю першістю [53].

Державне регулювання фактично було обмеженим і найчастіше було результатом лобіювання своїх інтересів саме приватними компаніями, найчастіше зацікавленими у захисті своїх ринкових позицій та у закріпленні статус-кво через відповідні закони. Насправді ж розвиток і регулювання здійснювалося приватними компаніями, з еволюційним переходом від поліцентризму до моноцентризму. Так, винахідник парової машини Джеймс Ватт і творці першого літака брати Орвілл і Уїлбур Райт прославилися не тільки своїми досягненнями на науковому терені, але і як успішні комерсанти, що активно заважали іншим покращувати виготовлені ними продукти і робити їх дешевшими. І, як зазначають Мішель Болдрін і Девід Ліайн у книзі «Проти Інтелектуальної Монополії», як наслідок відбувалося не тільки нерозповсюдження нових ідей і зростання прибутків, а й навпаки - технологічний застій і фінансові пертурбації (у ряді випадків винахідники

серйозно страждали самі). А у сфері культури, в ХІХ столітті англійська література стала шалено популярною у США і увійшла до всіх шкільних програм, хоча в ті часи успішно творили блискучі автори з Франції, Іспанії, Німеччини, Росії та інші, чиї твори оперативно перекладалися англійською мовою. Причиною цього було «піратство»: американські видавці, що не турбувалися про захист авторських прав своїх британських колег і британських літераторів, буквально наповнили США загальнодоступними книгами.

Третьою моделлю є приференцизм імпорту (рис. 1.6), що характеризується мінімальною зацікавленістю держави в питаннях регулювання процесів створення інтелектуальної власності та стимулювання їх виникнення й порівняно незначними ініціативами приватного сектору у даних питаннях. Як результат – відсутність національного інтелектуального капіталу, і, як наслідок, панування імпортерних компаній та їх продуктів, лобіювання умов ведення бізнесу за правилами інших держав та активність іноземних урядів у питаннях захисту інтелектуальної власності на національному ринку.



**Рис. 1.6. SWOT-аналіз моделі приференцизму імпорту**

Джерело: авторська розробка

Яскравим прикладом приференцизму імпорту інтелектуальної власності є Японія в 60-х – 70-х роках XIX ст., коли країна була одним з основних імпортерів наукових досягнень. Як державний, так і приватний сектори Японії вдало використали всі плюси доступу до світових розробок для розвитку власних галузей. І, як наслідок, зараз Японія є однією з основних експортерів наукомісткої продукції.

Порівняно негативним прикладом є країни Латинської Америки. Бувши, здебільшого, імпортерами інтелектуальної продукції, процеси регулювання розвитку вітчизняного ринку здійснюються через втручання розвинутих країн-експортерів інтелектуального контенту, що диктують свої умови щодо імплементації законів про збільшену охорону прав на інтелектуальну власність. Загроза інтересам споживачів і національній економіці в цих країнах призвела до кампанії за міжнародний договір про захист доступу до знань.

Саме Латинська Америка була ініціатором внесення у 2004 році угоди про доступ до знань у ширший пакет Програми розвитку Всесвітньої організації з охорони інтелектуальної власності (ВОІВ). У ній наголошувалось на принципі свободи доступу до інформації, освіти, ресурсів для навчання, досліджень і культури. Зрештою, були переглянуті обмеження в авторському й патентному правах, зокрема, для бібліотек, сліпих і людей зі слабким зором, в рамках дистанційної освіти; утверджені засади реагування на зловживання правами, зокрема контроль за практикою підриву вільної конкуренції у договірному ліцензуванні; на системи управління цифровими правами та системи застереження від неправомірного подолання технічних засобів захисту цифрових прав. До ВОІВ були долучені вимоги забезпечення відкритого доступу до дослідницької літератури, створення баз даних патентів, що стосуються суспільного добробуту [92].

Остання група моделей є так званий інтелектуальний активізм (рис.1.7), що характеризується високим рівнем активності як державного, так і приватного секторів в питаннях розвитку та регулювання ринку інтелектуальної власності. Системні рішення приймаються за умови досягнення консенсусу між державою та приватним капіталом поряд із залученням широкої громадськості.



**Рис. 1.7. SWOT-аналіз моделі інтелектуального активізму**

Джерело: авторська розробка

Основною практикою такої моделі регулювання є проведення капіталомістких досліджень державним коштом, чи за сприяння держави, та подальший перехід отриманих досягнень у приватну власність.

Певні елементи такої моделі простежувалися у політиці різних країн, починаючи з періоду 60-х – 70-х років ХХ ст. в США і закінчуючи розвиненою соціальною системою Швеції [22].

Показовим є приклад Фінляндії. В останні роки ця країна стабільно очолює міжнародні рейтинги конкурентоспроможності. Ще на початку нового тисячоліття експерти ООН з програми людського розвитку довели, що Фінляндія випередила всі країни світу щодо економічно-соціальної ефективності використання високих і надвисоких технологій, Міжнародний

інститут розвитку (IMD) та Всесвітній економічний форум (WEF) пізніше визначили, що Фінляндія вийшла на перше місце у світі за індексом глобальної конкурентоспроможності . Показники, які характеризують конкурентоспроможність, ґрунтуються на таких критеріях, як ВВП на душу населення, капіталізація фондового ринку та продуктивність праці, а також на деяких соціальних показниках [153].

Проблема створення фінської новації, її подальшого комерційного впровадження та промислового використання вирішується спільно за участі підприємств та держави.

Державне національне фондове агентство з технологій та інновацій Tekes виступає як інвестор процесів створення інтелектуальної власності. Цей фонд на певних стадіях фінансує розробки практично всіх успішних фінських технологічних компаній. Його програми плануються спільно з університетами й компаніями та передбачають створення керівних груп із представників дослідників, промисловості та уряду [4, с. 98].

Консалтинговою та посередницькою діяльністю у сфері комерціалізації інтелектуальної власності в Фінляндії займаються як приватні організації, такі як, наприклад, Фонд винаходів Фінляндії, так і регіональні представництва центральних органів виконавчої влади, що забезпечують сприятливі умови для введення до господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності. Визначальним є те, що форми власності не є бар'єром для співпраці. Адже навіть в діяльності приватних посередницьких організацій держава надає безвідкличне фінансування. Так, більша частина операційних коштів Фонду винаходів Фінляндії надається Міністерством торгівлі й промисловості Фінляндії, що щорічно складає від 5 млн. дол. США [137].

За роки свого існування Фонд одержав 16 тис. заявок на фінансування, з яких фінансову підтримку одержали 2 тис. винаходів, враховуючи фінансування з метою патентування винаходів. На сьогодні за

підтримки фонду самим винахідником/підприємцем або за ліцензійною згодою комерційно використовуються в цілому близько 500 нових продуктів [4, с. 101].

Крім того, цікавим є досвід ФРН. У цій країні центри, подібні до Фонду винаходів Фінляндії, знаходяться, як правило, при Земельних університетах. Фінансування діяльності центрів відбувається з бюджету цих університетів. Діяльність центрів, схожа з діяльністю Фонду винаходів Фінляндії, сприяє максимальному зближенню приватних винахідників і зацікавлених в їхніх розробках фірм та залученню приватного капіталу для інвестиції введенням до громадського обороту винаходів, створених фізичними особами, чим забезпечує зростання їхнього добробуту і тим самим зростання та укріплення середнього класу Німеччини [137].

Підводячи підсумок аналізу наявних моделей регулювання ринку інтелектуальної власності, зазначаємо, що модель приференцизму імпорту, будучи здатною за порівняно невеликий проміжок часу створити власну конкурентну продукцію, є найбільш ризиковою та потребує значних фінансових затрат. Моделі державного та приватного центризмів, будучи найбільш маржинальними, характеризуються здебільшого епізодичною успішністю, і, напевно, за всіх інших рівних умов зможуть конкурувати з моделлю інтелектуального активізму. І хоча остання, є найперспективнішою, найбільш розвиненою системою, що функціонує в провідних економіках світу, вона потребує ефективного державного стратегічного бачення, та постійної активності приватного сектору економіки, а і те, і інше доволі складно досягається. Тому для побудови подібної, або власного типу, національної моделі регулювання ринку інтелектуальної власності в Україні вважаємо за необхідне гармонійне поєднання та співпрацю державного і приватного секторів, поруч із проведенням стратегічного планування та розвитком вітчизняної інтелектуальної інфраструктури.

## **Висновки до першого розділу**

Природа інтелектуальної власності бере свій початок з прагнення людини до пізнання себе, суспільства в якому вона існує, навколишнього середовища та закономірностей, що в ньому діють. Протиставляючи своє «Я» навколишньому – загальному, людина прагне відмежувати об'єкти матеріальної та нематеріальної природи, досягти визнання цього відмежування іншими членами суспільства. Такі прагнення створюють передумову для відносин з приводу створення, привласнення та обміну результатами праці людини. У випадку з результатами розумової, творчої діяльності такі відносини визначають поняття інтелектуальної власності.

Теоретичну основу вчення про інтелектуальну власність складають роботи представників філософських, правничих та економічних наук. Економічна концепція інтелектуальної власності представляє її у вигляді відносин, радше ніж сукупності об'єктів, з приводу яких вони виникають.

Такими об'єктами є знання, втілені в інтелектуальному капіталі суб'єктів відносин, що є синтезом людського, структурного та споживчого капіталів. Його домінування в структурі світового багатства напряду впливає на утвердження нового етапу розвитку світової економіки, що ознаменується визначенням економіки, заснованої на знаннях.

Характеристикою цієї економіки, є можливість компаній і країн без наявності значної сировинної бази та виробничих потужностей протягом порівняно короткого проміжку часу зміцнити свої конкурентні позиції на світовому ринку за рахунок п'ятого фактору виробництва у вигляді об'єктів інтелектуальної власності, що носять нематеріальний характер.

Ринкова вартість компаній інтелектуального типу може в 15 разів перевищувати їх балансову вартість, що забезпечується функціонуванням та розвитком інтелектуального капіталу компанії, побудові навколо себе та своїх продуктів інноваційної екосистеми. Успішні екосистеми забезпечують високу концентрацією інтелектуального капіталу та відповідно вищі доходи

країнам-лідерам світового ринку, серед яких США, ЄС та Японія. Ці країни відзначаються наявністю ефективної системи регулювання ринку інтелектуальної власності, і разом з тим отримують до 94% доходів від торгівлі інтелектуальною власністю.

Формування систем регулювання національних ринків інтелектуальної власності країнами-лідерами відбувається по-різному. Залежно від ступеня впливу та домінування суб'єктів ринку, існує п'ять класичних типів систем його регулювання: державний моноцентризм, приватний полі- та моно-центризми, приференцизм імпорту, інтелектуальний активізм. Ефективність окремого типу залежить від конкретних історичних умов функціонування ринку. Державний моноцентризм здатний консолідувати національний інтелектуальний капітал, забезпечити створення інфраструктури його функціонування, здійснити прорив у фундаментальних дослідженнях. Приватний моно- та полі-центризми при наявності розвиненої інноваційної інфраструктури забезпечують збільшення прикладного інноваційного капіталу та надходжень від міжнародної торгівлі супутніми інтелектуальними продуктами. Модель приференцизму імпорту надала змогу Японії, а наразі і Кореї та Сингапуру, в короткі строки забезпечити глобальну конкурентоздатність національних суб'єктів. Модель інтелектуального активізму надала змогу США стати лідером ринку, та забезпечила Швецію та Фінляндію конкурентними перевагами перед країнами, що мають більше людських ресурсів, проте з менш досконалими системами регулювання. І хоча шляхи та моделі регулювання країн-лідерів ринку є різними, всі вони характеризуються ефективним функціонуванням систем організаційно-економічних механізмів регулювання світового ринку інтелектуальної власності, що розглядаються в наступному розділі дисертації.

## РОЗДІЛ 2

# ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

### 2.1. Інституційна складова механізмів регулювання світового ринку інтелектуальної власності

Система регулювання розвитку світового ринку інтелектуальної власності носить багаторівневий характер. Інституційно-функціональні механізми діють на світовому, регіональному та національному рівнях.

Глобальним спеціалізованим органом регулювання ринку інтелектуальної власності в міжнародних економічних відносинах виступає Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності (ВОІВ, WIPO). Попередником ВОІВ було Об'єднане міжнародне бюро з охорони інтелектуальної власності (МБОІВ, BIRPI), створене у 1893 році на базі об'єднання Міжнародних бюро Паризької і Бернської конвенцій. Подібно до останніх, BIRPI до 1970 року функціонувало під «високим наглядом» Уряду Швейцарської Конфедерації. [77, с. 111]. Рішення про створення ВОІВ як міжурядової спеціалізованої організації було прийняте в 1967 році на Дипломатичній конференції в Стокгольмі. ВОІВ почала діяти з 1970 року, а в 1974 році вона набула статусу спеціалізованих установи Організації Об'єднаних Націй якою є і до сих пір. В додатку 7 наведена організаційна структура ВОІВ.

Основними завданнями ВОІВ є розвиток збалансованої й доступної міжнародної системи, що забезпечує винагороду за інтелектуальну, творчу діяльність, стимулює інновації, спонукає до економічного розвитку при дотриманні інтересів суспільства. Діяльність організації покликана модернізувати та розвинути національні ринки інтелектуальної власності країн-членів, сприяти співпраці між державами, міжнародними організаціями та неурядовими організаціями. Станом на 1 червня 2012 року

членами ВОІВ є 185 країн, 232 міжнародні неурядові організації, 62 національні неурядові організації, 67 міжнародних урядових організацій [191]. Крім того, ВОІВ надає технічну допомогу країнам, що розвиваються, збирає і розповсюджує інформацію, забезпечує полегшення отримання правової охорони винаходів, промислових зразків, знаків для товарів і послуг у випадках, коли таку охорону хочуть отримати в кількох країнах, а також сприяє розвитку інших форм взаємодії між державами-членами [186].

ВОІВ є дієвим інститутом проведення глобальної політики стимулювання розвитку світового ринку інтелектуальної власності. З бюджетом у 647,4 млн. шв. фр. (5,370 млрд. грн.) на 2012-2013 рр. організація активно інвестує у розвиток інтелектуального капіталу, особливо в сфері малого та середнього підприємництва. Діапазон ініціатив сягає від інвестування в розвиток людських ресурсів у спеціалізованих установах інтелектуальної власності до проведення відкритих тренінгів для широкого загалу за тематикою авторських прав, особливостей складання патентних формул, комерціалізації новацій, традиційних знань, культури, генетичних ресурсів і практики захисту прав (додаток 8) [31, с. 11].

Не менш значимими є функції організації щодо створення, розширення та оперування глобальними базами даних «WIPO Gold», що є важливим механізмом розповсюдження знань та інформації серед суб'єктів ринку стосовно наявних об'єктів інтелектуальної власності, чинної законодавчої бази тощо. До них належать бази цифрованої патентної інформації Patentscope, торгових марок «GLOBAL BRAND DATABASE», система нормативних актів «WIPO Lex», що вміщує актуальні закони та підзаконні акти 60 міжнародних організацій та 197 країн-членів в галузі інтелектуальної власності та інші [241]. Подібні бази здатні максимально приблизити ринок інтелектуальної власності до стану ідеального, з відкритим доступом суб'єктів до всієї наявної інформації.

Іншим інститутом глобального характеру, що здійснює безпосередній вплив на систему міжнародних економічних відносин в сегменті інтелектуальної власності є Світова організація торгівлі (СОТ). До складу Генеральної ради СОТ входять три організації: Рада з торгівлі послугами, Рада з торгівлі товарами та Рада з інтелектуальної власності, яка здійснює нагляд за виконанням Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPS), підписаної 15 квітня 1994 р. З метою впровадження нових стандартів у галузі охорони та забезпечення прав інтелектуальної власності між СОТ і ВОІВ була укладена угода про співробітництво, за якою Всесвітня організація з питань інтелектуальної власності зобов'язалася надавати технічну допомогу державам щодо приведення національного законодавства у відповідність до вимог угоди TRIPS [9].

Угода TRIPS вперше внесла інтелектуальну власність у контекст світової торгівлі та пов'язаних з нею глобальних проблем. Найбільш розповсюдженим хибним уявленням про TRIPS є те, що вона покликана забезпечити захист прав на об'єкти інтелектуальної власності на світовому рівні [187]. Насправді, основною, якщо не єдиною, метою Угоди, так само як і всіх документів СОТ, є сприяння вільній торгівлі між державами. У преамбулі до Угоди зазначено її метою гарантування, що заходи та процедури, спрямовані на забезпечення права інтелектуальної власності, самі не стануть бар'єрами для законної торгівлі [175]. В продовження цього, Н. Карвальо стверджує, що угода «піднімає питання захисту інтелектуальної власності лише як побічне явище, лише, якщо воно стосується вимоги покращення режиму вільної торгівлі» [224, с. 74].

Основний принцип Угоди полягає в тому, що кожна країна-член СОТ буде надавати іншим членам не менш сприятливі умови діяльності на внутрішньому ринку інтелектуальної власності, ніж ті, що надаються власним національним представникам [172].

Угода TRIPS не є документом, що заміняє спеціалізовані міжнародні угоди. Навпаки, вона посилається на них у своїх статтях. Угода не є заміником національних нормативних актів, вона, навпаки, є мінімальними стандартами інтелектуальної власності. Це означає, що після набрання чинності TRIPS будь-яка угода в галузі ІВ, укладена між державами-членами СОТ, вимагає встановлення ще більш високих стандартів охорони та захисту прав інтелектуальної власності [62].

Саме тому, на середньому рівні діють регіональні й субрегіональні установи та організації. Їх функціонування здійснюється на основі міжнародних угод, що здебільшого покликані гармонізувати та полегшити процеси розвитку регіональних ринків інтелектуальної власності, допомагати національним відомствам. В системі регіональних організацій, що безпосередньо спеціалізуються на інтелектуальній власності, діють: Африканська організація з інтелектуальної власності (ОАІ), що об'єднує 16 країн центрально-західної Африки; Африканська регіональна організація з інтелектуальної власності (АІРО) – 18 країн східної Африки; Арабський союз радіомовлення (АІБУ) – країни ліги арабських держав; Євразійська патентна організація (ЕАРО) – 9 країн СНД; Патентне бюро при Раді співробітництва країн Перської затоки (GCC Patent Office) – 6 країн; Європейське патентне відомство (ЕРО) – 38 країн-членів тощо.

Найбільшою та найавторитетнішою такою регіональною організацією в сфері інтелектуальної власності є Європейське патентне відомство [180, с. 75]. Воно має п'ять представництв розташованих в Мюнхені, Гаазі, Відні, Берліні, Брюсселі. Місією організації проголошена підтримка інноваційності, конкурентоспроможності та економічного зростання в Європі. Де-факто, відомство надає послуги з прийому, розгляду і публікації заявок на винаходи, з видачі патентів на винаходи. Порядок видачі європейських патентів дає практичну перевагу, що полягає в подачі єдиної заявки однією мовою (англійською, німецькою або французькою) в

одне патентне відомство. Розмір виняткових прав, що надається європейським патентом, в кожній із країн-членів буде таким же, неначебто в цих країнах були одержані національні патенти.

На базі відомства діє Європейська патентна Академія. Відомство також виконує освітні та інформативні функції. Серед них окремої уваги заслуговують інтерактивні віртуальні семінари (вебінари), у яких безпосередньо зі свого робочого місця може взяти участь той, хто не просто бажає дізнатись більше про стратегії пошуку в Espacenet, використання баз даних ЕРО, відкритих для загальної публіки, класифікаційні системи МПК, ECLA, CPC тощо, але й безпосередньо поставити питання в режимі он-лайн спеціалістам ЕРО і стати учасником живого обговорення актуальних тем [46].

На теренах колишнього Радянського Союзу для виконання адміністративних завдань, пов'язаних з функціонуванням Євразійської патентної системи та видачею євразійських патентів, створена Євразійська патентна організація (Москва). Територія дії відомства поширюється на Туркменістан, Білорусь, Таджикистан, Росію, Казахстан, Азербайджан, Киргизстан, Молдову, Вірменію.

Регіональні організації не виключають існування субрегіональних об'єднань. В рамках ЄС діє Розподільча патентна служба Інтернету (DIPS), що окликана об'єднати інформаційні ресурси європейських патентних відомств. Паралельно існує відомство Бенілюкс, що реєструє знаки з чинністю на території трьох держав — Бельгії, Нідерландів і Люксембургу. Скандинавський патентний інститут (NPI) об'єднує відомства Данії, Ісландії та Норвегії тощо.

Не зважаючи на те, що світові, регіональні та субрегіональні структури покликані доповнити, а іноді замінити функції регулювання та контролю національних інститутів, вплив останніх є домінантним при формуванні стратегії та шляхів розвитку національних ринків

інтелектуальної власності. До таких інститутів входять органи виконавчої, законодавчої, судової гілок влади, національні патентні відомства, навчально-наукові інститути, приватні установи та організації тощо. Побудова національної системи регулювання ринку інтелектуальної власності є прямою компетенцією держави, ефективність синхронного функціонування всіх її елементів здатна прискорити, чи загальмувати процес розвитку даного ринку та економіки в цілому. З метою аналізу взаємозв'язку між ефективністю функціонування системи регулювання національного ринку інтелектуальної власності з розвитком національної економіки знань, було досліджено побудову інституційної механізми регулювання в порівнянні з індексом економіки знань (KEI), згідно даних Світового банку станом на 2012 рік, що наданий 145 країнам світу [242].

В більшості країн функції забезпечення реалізації державної політики у сфері розвитку ринку інтелектуальної власності покладаються, як правило, на органи державної влади: галузеві міністерства та відомства (органи юстиції, внутрішніх справ, економіки тощо). Підпорядкованість і незалежність таких відомств дає уявлення про роль та спрямованість політики розвитку ринку інтелектуальної власності в системі державних і недержавних органів.

В ряді держав, включаючи більшість країн СНД, функції регулювання процесів інтелектуальної власності покладені на міністерства юстиції.

У Республіці Казахстан (рейтинг KEI: 73 місце) діє Комітет з прав інтелектуальної власності Міністерства юстиції, який підпорядкований Міністерству юстиції та здійснює спеціальні виконавчі й контрольні-наглядові функції у сфері охорони прав інтелектуальної власності, зокрема узагальнює практику застосування законодавства в галузі охорони інтелектуальної власності та розробляє пропозиції з вдосконалення законодавства в ній, здійснює міжвідомчу координацію та міжнародну

співпрацю з питань охорони і використання об'єктів інтелектуальної власності, забезпечує реєстрацію авторського права в офіційних реєстрах, здійснює охорону права авторства, права на ім'я та права на захист репутації, охорону особистих немайнових прав автора після його смерті, організовує проведення державної експертизи, виконує покладені на нього функції патентного відомства, затверджує перелік дій, розміри і порядок оплати патентування об'єктів промислової власності, селекційних досягнень, топологій інтегральних мікросхем.

Голова Комітету призначається на посаду і звільняється з посади Урядом Республіки Казахстан за поданням Міністра юстиції. Голова Комітету має двох заступників, які призначаються на посаду і звільняються з посади Міністром юстиції Республіки Казахстан за поданням Голови Комітету.

В *Російській Федерації* (рейтинг KEI: 55 місце) в системі регулювання ринку інтелектуальної власності діє Федеральне агентство з правового захисту результатів інтелектуальної діяльності військового, спеціального та подвійного призначення при Міністерстві юстиції Російської Федерації. Предметом діяльності агентства є забезпечення правового захисту інтересів держави в процесі цивільно-правового обігу результатів інтелектуальної діяльності. На цей орган покладається, перш за все, забезпечення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, права на які належать Російській Федерації, в тому числі отримання виключних прав на результати інтелектуальної діяльності в Російській Федерації та за її межами. Витрати, пов'язані з поточним утриманням Федерального агентства, здійсненням ним правової охорони результатів інтелектуальної діяльності покриваються за рахунок частини грошових коштів, отриманих Федеральним агентством від розпорядження правами на результати інтелектуальної діяльності, що належать Російській Федерації,

відповідно до кошторису, затвердженому Міністерством юстиції та погодженого з Міністерством фінансів.

Однак в більшості держав, окрім Мінюсту, рядом повноважень наділені інші галузеві міністерствами та відомства. Так, у Російській Федерації, Федеральна служба з інтелектуальної власності, патентів і товарних знаків, до компетенції якої відносять забезпечення розвитку приватного сектору ринку інтелектуальної власності, перебуває у віданні Міністерства освіти і науки Російської Федерації. Її очолює керівник, що призначається на посаду і звільняється з посади Урядом Російської Федерації за поданням Міністра освіти і науки Російської Федерації.

Ця служба є федеральним органом виконавчої влади, який здійснює функції контролю та нагляду в сфері правової охорони і використання об'єктів інтелектуальної власності, патентів і товарних знаків та результатів інтелектуальної діяльності, що залучаються в економічний і цивільно-правовий обіг, дотримання інтересів Російської Федерації, російських фізичних і юридичних осіб при поширенні прав на результати інтелектуальної діяльності, в тому числі на ті, що здійснюються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва.

У Данії (рейтинг KEI: 3 місце) функції забезпечення юридичного регулювання сфери інтелектуальної власності покладено на Комітет з питань авторського права, який має статус консультативного відділу Міністерства юстиції. В свою чергу, в системі органів виконавчої влади Данії центральна роль в питаннях розробки та імплементації розвитку ринку інтелектуальної власності відводиться Міністерству з питань науки, технологій та інновацій, у складі якого діє Датська агенція з питань науки, технологій та інновацій, що, в свою чергу, виконує також функції секретаріату для Дослідницьких рад Данії.

У Великій Британії (рейтинг KEI: 14 місце) органом виконавчої влади, уповноваженим реалізувати державну політику стимулювання

розвитку ринку інтелектуальної власності, є Міністерство у справах бізнесу, підприємництва й регуляторної реформи (Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform, DBERR).

У законах *Чехії* (рейтинг KEI: 26 місце) та *Угорщини* (рейтинг KEI: 27 місце) окрему увагу приділено колективному управлінню правами, яке здійснюється відповідними об'єднаннями. Питання діяльності організацій колективного управління в Угорщині відносяться до компетенції Міністерства юстиції та Міністерства культури. Основною функцією Міністерства юстиції є розробка законодавства у сфері авторського права і суміжних прав. Міністерство культури Угорщини здійснює контроль за діяльністю організацій колективного управління.

У Чехії державною установою, яка вирішує питання авторського права і суміжних прав, є Міністерство культури, що займається нормативним регулюванням відносин, реалізацією законодавства, а також приймає рішення про призначення організацій колективного управління.

У *Франції* (рейтинг KEI: 24 місце), так само як і в Чехії та Угорщині, питання діяльності організацій колективного управління належать до компетенцій Міністерства юстиції та Міністерства культури. В цій країні діє Кодекс про інтелектуальну власність, який містить два розділи: про промислову власність; про авторське право та суміжні права. Країна відзначається комплексною системою заохочення і впровадження результатів науково-дослідних робіт. Для стимулювання інновацій надаються безоплатні дотації, кредитні гарантії і податкові пільги, які координує Міністерство фінансів.

Республіка *Польща* (рейтинг KEI: 38 місце) належить до тих країн, де регулювання інтелектуальної власності забезпечується на рівні кращих європейських стандартів, що значною мірою зумовлено традиційно високим статусом Патентного відомства Польщі, компетенцію і організацію

якого протягом сорока років визначав спеціальний закон «Про Патентне відомство Польщі» від 31 травня 1962 року.

Стаття 259 цього закону визначає Патентне відомство як центральний орган урядової адміністрації у сфері промислової власності, що є синонімом українського центрального органу виконавчої влади. Згідно зі статтею 260 Патентне відомство підпорядковується Раді Міністрів, а нагляд за його діяльністю від імені уряду здійснює міністр економіки. Патентне відомство щорічно подає міністрові економіки план своєї роботи, звіт про його виконання та виконання бюджету. Якщо мали місце директиви і доручення міністра, у звіті зазначається про стан їх виконання.

Однак, як правило, в ряді розвинених країн для підкреслення значення та здійснення більш ефективного управління розвитком ринку інтелектуальної власності подібні спеціалізовані відомства виведені з підпорядкування органам юстиції та іншим органам виконавчої влади.

Ринок інтелектуальної власності в *Федеративній Республіці Німеччина* (рейтинг KEI: 8 місце) регулюється законом «Про авторське право і суміжні права», законом «Про патенти», законом «Про корисні моделі», законом «Про промислові зразки», законом «Про захист марок та інших позначок», законом «Про охорону сортів рослин». Захист, видачу патентів, реєстрацію і погашення в реєстрах корисних моделей та марок, а також промислових зразків відповідно до німецького законодавства здійснює вищий федеральний державний орган – Німецьке відомство патентів і марок (Патентне відомство). Відомство виконує деякі важливі функції у сфері авторського права, зокрема, здійснює державну реєстрацію авторів, міжнародне співробітництво. Для здійснення нагляду за товариствами колективного управління авторськими і суміжними правами діє спеціальна Арбітражна палата Патентного відомства, яка у цій сфері також надає допомогу в укладанні авторських договорів, проводить

досудове врегулювання спорів, забезпечуючи баланс інтересів суб'єктів авторського права.

Для розгляду спорів в галузі промислового правового захисту в судовому порядку в Німеччині діє Федеральний патентний суд, який приймає рішення щодо скарг проти ухвал органів Патентного відомства. В свою чергу рішення патентного суду, можна оскаржити у Патентному сенаті Федерального Верховного суду.

У *Республіці Болгарія* (рейтинг KEI: 45 місце) головним органом щодо регулювання ринку інтелектуальної власності є Управління з питань патентів. Управління з питань патентів складається з Президента, одного Віце-президента, державних екзаменаторів та інших членів. Президент Управління призначається безпосередньо прем'єр-міністром Республіки, склад Управління формується Президентом Управління. До компетенції входять: видача патентів, ліцензій, представлення Болгарії у міжнародних відносинах з відповідних питань, виконання інших функцій, визначених законодавством.

Подібно, в *Грузії* (рейтинг KEI: 68 місце) проведення державної політики у сфері авторських і суміжних прав покладено на Національний центр інтелектуальної власності «Сакпатенті», який уповноважений забезпечувати здійснення державної політики у сфері законодавства про авторські та суміжні права, подавати пропозиції про його розвиток Президенту Грузії, представляти Грузію в міжнародних організаціях з охорони інтелектуальної власності, реєструвати твори інтелектуальної власності.

У *США* (рейтинг KEI: 12 місце) регулювання в сфері промислової власності здійснює Відомство з патентів і товарних знаків. Даний орган займає важливе місце в системі державних (федеральних) органів управління США. І хоча воно формально входить до складу Міністерства

торгівлі і деякі його дії дійсно контролюються цим міністерством, проте фактично є незалежним у своїй діяльності.

Підтвердженням цього є те, що керівник Відомства, його заступник і помічники призначаються безпосередньо Президентом США за погодженням із Сенатом. Причому, відповідно до законодавства комісар Відомства має досить широкі повноваження. Так, він має право виконувати програми, обмінюватися матеріалами та послугами, що стосуються національного й міжнародного права щодо патентів і товарних знаків, а також здійснює управління безпосередньо Відомством.

Також в США для забезпечення функціонування системи авторських прав створене Бюро з авторських прав («Копірайт офіс»), що здійснює реєстрацію творів. Бюро є авторсько-правовим підрозділом бібліотеки Конгресу США. Це пов'язано з особливістю положень законодавства США про авторське право, а саме: позовна заява про захист авторських прав на твір, створений в США, може бути подана до суду тільки у випадку попередньої реєстрації такого твору в спеціальному підрозділі бібліотеки Конгресу США.

Сполучені Штати Америки входять до групи країн, де до планування та стратегічного розвитку відносин інтелектуальної власності залучається широкий спектр міністерств та відомств. Таке залучення може здійснюватися через функціонування системи дорадчих органів.

Так, наприклад, в США діє Національна рада з координації застосування права інтелектуальної власності, до складу якої входять глави найважливіших федеральних урядових агентств, відповідальних за сферу інтелектуальної власності. Рада складається з представників Департаменту комерції, Департаменту національної безпеки, Департаменту юстиції і Державного департаменту, Служби американського торгового представника та Американського координатора з міжнародного застосування права інтелектуальної власності.

У Австрії (рейтинг KEI: 17 місце), окрім Патентної Служби, всі члени якої призначаються Президентом Федеральної Республіки, на базі «Фонду сприяння дослідженням у виробничій сфері» та «Фонду сприяння науково-дослідницькій діяльності» функціонує «Національна Рада з питань наукових досліджень та розвитку технологій», а також «Національний фонд наукових досліджень, технологій і розвитку». Зазначена Рада визначена основним дорадчим органом Федерального уряду у сфері інноваційної політики в Австрії. До завдань Ради входить опрацювання стратегії інноваційного розвитку, визначення майбутніх пріоритетних напрямків роботи та джерел фінансування.

Особливістю австрійського інституційно-функціонального механізму є і розвиток інститутів державно-приватного партнерства. З 1999 р. розроблені та діють дві програми державно-приватного партнерства Kplus і Kind/Knet, що покликані зміцнювати зв'язки між промисловим сектором та наукою, оскільки головною слабкістю австрійської системи інноваційності була погана співпраця по лінії промисловість – наука. У результаті реалізації цих програм були створені спільні центри, які проводили дослідження і реалізовували проекти технологічного розвитку як для науки, так і для промисловості [193]. Ці програми дали змогу розробити новаторські та конкурентні процедури вибору інноваційних проектів.

Механізми сприяння розвитку ринку інтелектуальної власності при координації дій з приватним сектором вдало задіяні в діяльності Державного агентства з науки, технологій та досліджень (Agency For Science, Technology And Research, A-STAR) в Сінгапурі (рейтинг KEI: 23 місце). В рамках цього агентства діє компанія Exploit Technologies Pte Ltd. Основним завданням компанії є рання ідентифікація перспективних інноваційних розробок науково-дослідних інститутів Агентства, їхній інтелектуальний захист (ліцензування і патентування) й подальша комерціалізація (виведення на ринок готового продукту).

Як правило, з метою освоєння нової технології компанія Exploit Technologies Pte Ltd намагається створити спільні підприємства з іншими фірмами-партнерами (як місцевими, так і іноземними), що мають досвід роботи в тій чи іншій виробничій сфері.

Аналогічно, в сфері взаємодії з приватним сектором, Дослідницькі ради Данії (рейтинг KEI: 3 місце) беруть участь у визначенні нових дослідницьких трендів, забезпечують професійні дорадчі функції в галузі досліджень, а також функціонують як фонди. Саме Дослідницькі ради є відповідальними за розподіл зовнішніх державних коштів для дослідницьких цілей, а проекти оцінюються провідними науковцями та експертами і схвалюються на основі відкритого конкурсу.

В Данії діють чотири Дослідницькі ради: Рада з питань дослідницької політики, котра надає дорадчі послуги Міністру науки, технологій та інновацій, парламенту Данії та уряду країни; Рада незалежних досліджень — фінансує дослідницьку діяльність та надає наукову підтримку проектам; Рада стратегічних досліджень виконує дорадчі та фінансові функції; Комітет координації досліджень здійснює координацію державного фінансування досліджень та інноваційних проектів.

Зазначені ради складають дорадчу та фінансову системи для досліджень та інновацій, котрі покликані: забезпечити високу якість досліджень через відкритий конкурс, за яким здійснюється державне фінансування, окрім базового фінансування, що надається університетам; забезпечити субсидії для базових досліджень, стратегічних досліджень, комерційних досліджень, а також досліджень, що подаються за заявками; забезпечити та зміцнити сталу освіту дослідників-науковців.

У Великій Британії (рейтинг KEI: 14 місце) окремо від DBERR, з метою залучення бізнесу й удосконалення структури державного фінансування прикладних досліджень, діє Рада технологічної стратегії (РТС). До складу цього консультативного органу входять керівники

найбільших промислових компаній країни, дослідницьких рад, університетів і регіональних центрів технологічного розвитку. З метою прискорення процесу розробки нової наукомісткої продукції та її виведення на світовий ринок РТС надано право самостійно ухвалювати рішення щодо фінансування з державного бюджету невеликих проектів перспективних науково-дослідних та конструкторських розробок в рамках спеціальної квоти в розмірі 5 млн. фунтів-стерлінгів без узгодження з урядовими відомствами.

В найбільш сучасних національних інституційних системах додатково відбувається галузева та регіональна спеціалізація інституційної системи. Регіональна мережа впроваджувальних центрів і організацій, трансферних центрів з передачі технологій діє у Франції. В Німеччині діє регіональна (земельна) інституційна система на базі місцевих торгових палат та університетів, створені 25 патентно-інноваційних центрів і служб, в компетенцію яких входить допомога в реалізації запатентованих виробів.

Така спрямованість допомагає уникнути інтелектуального розриву між різними регіонами держави. Так, наприклад, Гамбурзький патентно-інноваційний центр укладає договори з місцевими регіональними науковими установами та виступає як брокер в інтересах малого і середнього підприємництва. Центр також співробітничав з провідними національними інформаційними мережами, через які регіональні комерційно значимі винаходи пропонуються всередині країни та закордон, відслідковуються виконання умов договорів і виплата відповідної винагороди. У Північній Рейн-вестфалії – це земельне міністерство економіки. Фінансування та підтримка таких центрів здійснюється коштом органів місцевого самоврядування.

До низки держав з регіональною та галузевою спрямованістю належить і *Швеція* (рейтинг KEI: 1 місце), де з 2001 року діє Агенція розвитку інноваційних систем (Swedish Agency for Innovation Systems) —

VINNOVA, що відповідає за розвиток інноваційної діяльності в Королівстві Швеція, розробку інноваційної політики в державі з метою забезпечення зростання та прогресу в наукових дослідженнях. VINNOVA досягає такої мети через функціонування декількох програм, що впроваджуються у трьох напрямках.

– Національні програми — забезпечують підтримку науковців на етапі впровадження програм на комерційній основі, а також центри відповідальності, що розвивають зв'язки між академічними дослідженнями та промисловими дизайнерськими і конструкторськими центрами.

– Регіональні програми — VINNOVAXT. Забезпечують регіональне зростання через динамічні інноваційні системи (Regional Growth through the Dynamic Innovative Systems).

– Галузева інноваційна система, яка підтримується агенцією у таких напрямках, як інформаційно-комунікаційні технології, біотехнології, сучасні та надсучасні технологічні процеси, розробки у галузі матеріалознавства, транспорту та тривалості використання.

Галузева спрямованість інституційної системи є ефективним механізмом в умовах обмеженості фінансових ресурсів для визначення спеціалізації інноваційних процесів.

Така практика є в *Італії* (рейтинг KEI: 30 місце), де при Міністерстві економічного розвитку створено Фонд технологічних інновацій. Цікавим є цільове призначення фонду, адже, згідно з законом він покликаний спрямовувати кошти пріоритетним галузям промисловості: автотранспорту, електроніка, аерокосмічна промисловість, металургія, хімічна промисловість, агропромисловий сектор та охорона навколишнього середовища.

Показовим є використання галузевого (кластерного) підходу до розробки стратегій та механізмів розвитку ринку інтелектуальної власності в *Нідерландах* (рейтинг KEI: 4 місце). Вся економіка країни була поділена

на десять «мегакластерів»: складальна машино- та приладобудівна галузі, хімічна промисловість, енергетика, агропромисловий комплекс, будівництво, ЗМІ, охорона здоров'я, комерційні обслуговуючі галузі, некомерційні обслуговуючі галузі, транспорт [81].

Одночасно, дослідження «потоків знань» між кластерами виявило характерні риси інноваційних процесів: три кластери (складальна галузь, комерційна обслуговуюча та хімічна галузі) постають «нетто-експортерами» знань в інші кластери, при цьому перші два є загальними «експортерами», які передають знання до всіх інших кластерів; охорона здоров'я та некомерційні обслуговуючі галузі, в яких є потужні установи індустрії знань, також є нетто-експортерами знань, хоча не такою мірою; два кластери — будівництво та ЗМІ — є «нетто-імпортерами» знань, а інші три кластери (агропромисловий комплекс, енергетика та транспорт) мають доволі «самодостатній» характер та виробляють знання головним чином для себе [155]. Така оцінка дозволила не тільки отримати загальну картину розвитку інноваційних процесів, але й визначила головні пріоритети в політиці держави [155].

Основними інноваційними галузями та секторами економіки *Австралії* (рейтинг KEI: 9 місце) визначені біотехнології, нанотехнології, інформаційні та комунікаційні технології, фармацевтика. Зазначені інноваційні галузі мають власні національні стратегії. Водночас кожна окрема галузь економіки *Австралії* має окремі інноваційні програми розвитку та ресурсні фонди.

Для моніторингу інноваційних галузей при уряді *Австралії*, відповідно до їх кількості, створюються галузеві інноваційні ради (ГІРи), до яких входять представники ділових кіл, профспілок і професійних організацій, наукових, науково-дослідних і державних федеральних та місцевих установ. Одночасно з виконанням консультативної функції ГІРи є одним з механізмів ведення діалогу із зацікавленими учасниками

інноваційної сфери з метою її постійного розвитку і вдосконалення. ГПРи сприяють посиленню інноваційної культури промислових груп, заохоченню просування інноваційних ідей і технологій в національну промисловість для забезпечення стійкого економічного росту, збільшенню здатності промислових підприємств формулювати свої пріоритети інноваційної діяльності, розробляти і здійснювати відповідні стратегії, встановленню зв'язків та розвитку співпраці між учасниками інноваційного простору для подолання розриву між бізнесом і науково-дослідною роботою.

Кількість ГПРів та їх членів визначає Міністр інновацій, промисловості, науки і досліджень Австралії відповідно до потреб промисловості та уряду, економічних, екологічних та соціальних пріоритетів. ГПРи мають право консультувати міністра з пріоритетних інноваційних питань конкретних галузей промисловості, вносити рекомендації щодо інноваційних ідей, подій, підвищення потенціалу суб'єктів інноваційної діяльності, областей, в яких уряд може збільшити свою підтримку, заохочення зростання продуктивності взаємовідносин та зв'язків з іншими органами влади країни.

Серед конкретних прикладів існування ГПРів можна навести Інноваційну раду екоіндустрії Австралії, Інноваційну раду галузі майбутніх видів виробництва, Інноваційну раду автомобільної промисловості тощо.

У структурі національної інноваційної системи Австралії є низка наукових і науково-дослідних установ, зокрема Австралійський дослідницький інститут у справах аборигенів та жителів островів протоки Торрес, Англо-австралійська обсерваторія, агентство «AusIndustry», Австралійський інститут морських наук, Австралійська організація ядерної науки і технологій, Австралійська дослідницька рада, Спільний науково-дослідний центр, Федеральна наукова і промислова дослідницька організація, агентство «IP Australia», Вимірювальний національний

інститут, Австралійський національний науковий і технологічний центр «Questacon», Служба електронної ідентифікації «Vanguard» та ін.

Подібно до Австралії, в деяких країнах узвичаєно створювати комісії або інші консультативні органи на допомогу органам виконавчої влади для підготовки рекомендацій і навіть законопроектів у процесі правових реформ.

До складу парламентів входять комітети або підкомітети, які займаються питаннями інтелектуальної власності. Співробітники таких комітетів є спеціалістами з питань інтелектуальної власності, вони підтримують постійний контакт із зацікавленими фахівцями для консультацій і погодження своїх висновків щодо різних політичних питань і рішень, що виносяться на розгляд в процесі правової реформи.

У розвинених країнах часто повірені та викладачі, дослідники та юристи в університетах (інститутах) відіграють провідну роль у процесі підготовки і перегляду законодавства. Як адвокати або повірені, а також як викладачі в наукових інститутах і центрах, які впродовж багатьох років досліджували питання комерційного та економічного права, вони набули певного досвіду у вирішенні правових питань, пов'язаних зі сферою інтелектуальної власності. У розвинених країнах дослідні центри, що займаються винятково дослідженням у сфері інтелектуальної власності, є загальновідомим явищем.

У Сполучених Штатах Америки один з перших центрів, що займається тільки дослідженнями у сфері інтелектуальної власності (був пов'язаний з Юридичним коледжем Університету Джорджа Вашингтона), відомий як Фонд з патентів, товарних знаків і авторських прав. Згодом він став частиною Юридичного центру Франкліна Пірса і процвітав за фінансової підтримки з боку промисловців та адвокатів.

У Північній Америці існує Центр інтелектуальної власності при Юридичному коледжі Джона Маршалла (Чикаго, Іллінойс), який об'єднує

юридичний коледж та аспірантуру з інтелектуальної власності з дослідженнями і поширенням інформації про інтелектуальну власність. Канадський Інститут інтелектуальної власності, створений в Галле, дуже тісно пов'язаний з державними структурами, які відають питаннями інтелектуальної власності.

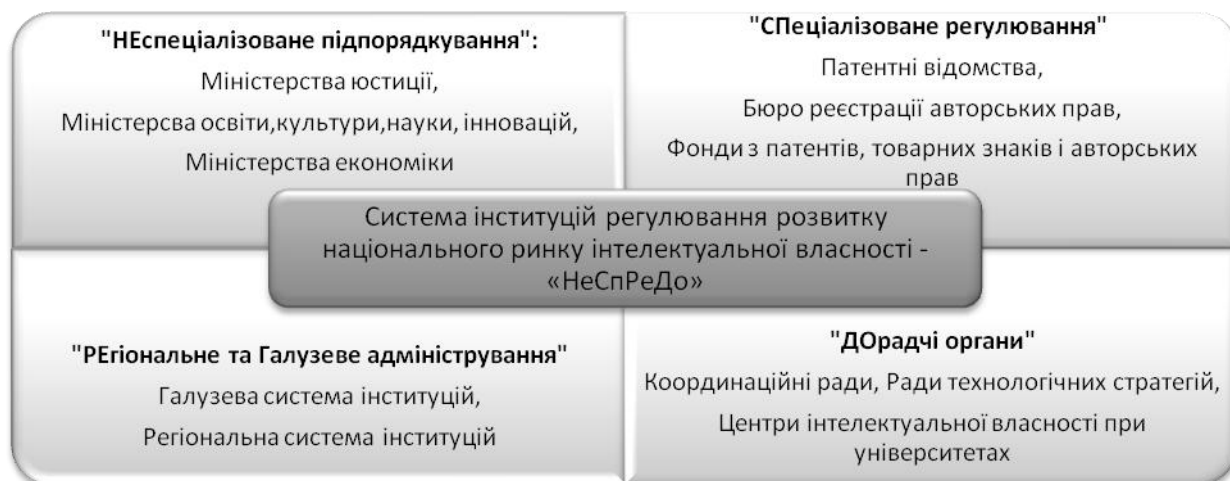
У *Бельгії* (рейтинг KEI: 15 місце) створено Центр з інтелектуальної власності у Католицькому університеті Лувейна. Швеція створила Центр інтелектуальної власності та засобів інформації Стокгольмського економічного коледжу. У Великій Британії існує відділення інтелектуальної власності Центру досліджень комерційного права Коледжу королеви Мері при Лондонському університеті.

Франція заснувала Центр міжнародних досліджень у сфері промислової власності у Страсбурзі, де ВОІВ щорічно проводить навчальний курс з промислової власності для державних службовців з країн, що розвиваються. Існують також Інститут досліджень промислової власності Анрі Дебуа у Парижі, Університетський центр досліджень у сфері промислової власності (CUERPI) у Греноблі і Центр Поля Рубліє в Ліоні.

В Азії і Тихоокеанському регіоні вже протягом кількох років діє Юридичний центр при Філіппінському університеті, який чимало зробив для аналізу законодавства у сфері інтелектуальної власності, а ще провів дослідження нового законодавства у сфері інтелектуальної власності. У Китаї (рейтинг KEI: 84 місце) спільними зусиллями Патентного відомства Китайської Народної Республіки та Відомства з товарних знаків і управління з авторських прав Китаю було створено Центр інтелектуальної власності. У Кореї (рейтинг KEI: 29 місце) діє Міжнародний навчальний інститут інтелектуальної власності в м. Дайдукє.

Як підсумок дослідження різних національних інституційно-функціональних механізмів нами була запропонована система класифікації державних і недержавних інститутів, що беруть участь в процесах розвитку

ринку інтелектуальної власності, за критерієм їх спеціалізації та виконуваних функцій. Умовно виділено чотири групи: органи неспеціалізованого підпорядкування, відомства спеціалізованого регулювання, установи регіонального та галузевого адміністрування, дорадчі органи. Приклади інститутів з таких груп наведені в рис. 2.1.



**Рис. 2.1. Класифікація національних інститутів в сфері інтелектуальної власності**

Джерело: авторська розробка

Аналіз взаємозв'язку індексу економіки знань та еволюції розвитку національних систем регулювання ринку інтелектуальної власності, обумовив розробку на основі наведеної класифікації методики оцінювання рівня інституційного розвитку регуляторного механізму ринку інтелектуальної власності («НеСпРеДо»). Механізм оцінки полягає в ранжуванні діяльності сукупності інститутів кожної з чотирьох наведених груп за критеріями ефективності їх роботи та результату від вжитих заходів в сфері розвитку національного ринку інтелектуальної власності. Значення оцінок, що градуюється від 0 до 3, наведені в табл. 2.1.

Відповідно, ринком інтелектуальної власності з найбільш розвиненим інституційно-функціональним механізмом за системою «НеСпРеДо» є той, що має оцінку 12, найменш розвиненим – з оцінкою 0. В більшості країн інституціональна система охоплює органи одразу з декількох груп (оцінка 4-8). Наявність на національному ринку інститутів

всіх чотирьох груп є гарним показником його розвитку, особливо, при «передовій ефективності» деяких з них (9-12). Належність всіх наявних інститутів лише до однієї групи (0-3) є показником вузької функціональної спеціалізації наявних інститутів, і, зрештою, нерозвиненості такої системи.

Таблиця 2.1

**Значення оцінок внеску в розвиток ринку інтелектуальної власності та ефективності регуляторної роботи групи інститутів**

<b>Оцінка</b>	<b>Значення</b>
0	відсутність, або повна неефективність
1	недостатня ефективність
2	достатня ефективність
3	передова ефективність

Джерело: авторська розробка

Ми визнаємо, що дана система оцінювання не є досконалою, адже вона досить суб'єктивна, не бере до уваги обсягів ринку, показників фінансування його розвитку, класифікацію інтелектуального капіталу тощо. Її вдосконалення можливе при подальшій розробці об'єктивної системи ключових показників ефективності (КРІ) для оцінювання діяльності інститутів. Крім того, система може стати більш корисною, при впровадженні оцінювання ефективності груп інститутів в розрізі кожного зі складових інтелектуального капіталу: людського, структурного та споживчого. Тобто, шкала оцінки буде втричі більша: від 0 до 36 балів.

Проведення оцінювання також можна робити окремо для державних і приватних інститутів, що дасть більше аналітичної інформації. Додатково, порівняння оцінок станом на різні дати дозволить здійснити оцінювання в динаміці, тим самим дасть механізм оцінювання реформ, здійснених в системі інститутів інтелектуальної власності за певним період.

В даній роботі не ставилось за мету проведення такого оцінювання через наявність лише часткового доступу до всієї необхідної інформації. Виконання такого дослідження вимагає окремих науково-пошукових та аналітичних процедур, що можуть бути здійснені в подальших роботах.

## **2.2. Державні інструменти регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності**

Погляди економістів на доцільність і зміст використання державних інструментів при регулювання розвитку ринку інтелектуальної не є однозначними. Проте, наявність політики в сфері інтелектуальної власності як обов'язкового елемента системи державного регулювання не ставиться під сумнів [128, с. 49]. Варто відзначити, що система державних механізмів в сфері інтелектуальної власності напряду виходить з загальних принципів, відповідно до яких здійснюється державне регулювання всього народногосподарського комплексу країни.

Відзначаючи важливість державного регулювання економічних процесів, О. Могильний вбачає його головне завдання у зменшенні впливу зовнішніх факторів, у подоланні неспроможності функціонування галузі в режимі вільних ринкових відносин [118, с. 21]. Необхідність державного регулювання, на думку Ю. Архангельського, також пояснюється наявністю на ринку великої кількості підприємств, що виробляють численну номенклатуру продукції і вступають при цьому у складні економічні взаємозв'язки [8, с. 50].

Формами державного регулювання економіки, під якими розуміють конкретне вираження прийомів і методів регулювання, на думку Н. Вдовенка, є законодавчі і нормативно-правові акти, державне замовлення, державні інвестиції, державні кредити, субсидії, ліцензування та квотування, застосування санкцій, охорона навколишнього середовища, державне економічне прогнозування і програмування, бюджетно-податкова система, грошово-кредитна, валютна та митна політики [25].

На рис. 2.2. зображена схема системної дії інструментів державного регулювання економіки.



**Рис. 2.2. Приклади системного впливу держави на економіку**

Джерело: [161, с. 36]

У країнах з розвинутою ринковою економікою роль держави зводиться до виконання таких головних завдань: 1) створення і підтримка системи юридичних гарантій прав власності та обов'язковості виконання контрактів; 2) підтримка інтенсивної конкуренції, що є основою формування стимулів до інвестицій; 3) подолання негативних зовнішніх ефектів господарської діяльності (зокрема, екологічних проблем), що завдає шкоди непричетним до неї юридичним і фізичним особам, а також суспільству в цілому; 4) забезпечення виробництва окремих життєво важливих товарів і послуг, що його неспроможний забезпечити ринковий механізм (базові наукові дослідження, транспортна та комунікаційна інфраструктура тощо); 5) регулювання системи охорони здоров'я і забезпечення ефективної роботи ринку медичних послуг; 6) реформування природних монополій з метою їх залучення до ринкових механізмів і розвитку взаємодії держави з ринком [161, с. 33].

Такі економічні завдання умовно розділяються на дві групи відповідно до критерію виконання наступних функцій: створення оптимальних умов для функціонування ринкової системи (забезпечення

правової бази і суспільної думки, які сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи, та захист конкуренції); вдосконалення сфери функціонування ринкової системи за рахунок перерозподіл доходу і багатства, коригування розподілу ресурсів для зміни структури національного продукту, контролю за рівнем зайнятості та інфляції внаслідок коливань економічної кон'юнктури, стимулювання економічного зростання з метою стабілізації економіки [25, с. 250].

Система інструментів державного регулювання, як складова частина механізму реалізації економічної політики, як стверджує А. Стельмашук, повинна забезпечувати становлення ринкових відносин і стимулювати суб'єктів господарської діяльності спрямовувати свої зусилля на виконання загальнонаціональних пріоритетних завдань [165, с. 273].

І. Моргачов, в свою чергу, звертає увагу на існування мультиплікативного ефекту державних інструментів, що ставить у більш кращі умови використання саме державних механізмів при підтримці інноваційних проектів, ніж тих, що виникають при використанні аналогічних приватних інструментів. Вказується на отримання побічного результату у вигляді відрахувань в бюджет через систему податків навіть в тих державних інноваційних проектах, що були порівняно невдалими [120]. Такий ефект пояснюється причинно-наслідковим зв'язком державної підтримки інноваційних проектів, наведеним у додатку 11 [120].

Класифікувати державні інструменти регулювання можна за характером планування (стратегічні, кон'юнктурні); функціями (контрольно-орієнтуючі, нормативно-режимні, нормативно-розподільчі, стимулюючі, організаційні і розпорядчі); методами та характером впливу (прямі – адміністративні, непрямі – економічні). Останній поділ є найбільш загальновизнаним і прийнятним.

Якщо перенести вищевказані характеристики державної політики у сфері відносин інтелектуальної власності, то більшість дослідників

справедливо формулюють у цьому зв'язку функції, які вона має виконувати: 1) правове та інституціональне забезпечення інноваційної діяльності; 2) розробка довгострокової селективної науково-технічної та інноваційної політики, спрямованої на реалізацію стратегії науково-технологічного прориву; 3) формування стратегічних прогнозів щодо соціально-економічного розвитку держави з урахуванням світових тенденцій; 4) стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності шляхом надання відповідних пільг, субсидій, субвенцій і грантів у процесі реалізації цільових науково-технічних та інноваційних програм; 5) підтримка інвесторів, які вкладають кошти у наукомісткі високотехнологічні виробництва через субсидювання частини відсоткових ставок з кредитів комерційних банків [161, с. 36].

На думку Б. Малицького, «в сучасних умовах роль держави, особливо в забезпеченні інноваційного розвитку економіки, є вирішальною і вона набагато вища за роль ринку» [168, с. 115]. І дійсно, у розвинених країнах до 90% приросту валового продукту забезпечується за рахунок впровадження новітніх технологій [177]. При цьому роль держави в даному процесі значно вагоміша, ніж при регулюванні звичайної економічної діяльності, адже ефективність державної політики у сфері управління інноваційними процесами визначає конкурентоспроможність національної економіки.

Зазначимо досить розповсюджену думку, що державна політика в сфері інтелектуальної власності повинна бути зосереджена виключно на захисті прав інтелектуальної власності, що в даній роботі вважається хибним. Форма такої політики лобіюється міжнародними фінансовими корпораціями та їх представниками в урядах розвинених країн, що через міжнародні організації роблять наголос саме на обмеженні вільного доступу до об'єктів інтелектуальної власності в країнах, що розвиваються.

Саме це здатне максимізувати прибутки корпорацій від патентів, авторських і суміжних прав тощо.

На противагу максимізації прибутків власників прав, агресивне патентування здатне загальмувати розвиток економіки, зробити штучні перепони для її модернізації. Визнаючи такий ризик, Організація об'єднаних націй зазначає, що покликання прав інтелектуальної власності полягає у стимулюванні, а не у обмеженні, приватної ініціативи в процесах технологічного розвитку. Саме тому урядам країн, що розвиваються, пропонується звернутись не до політики обмеження доступу до інтелектуальної власності, а лише до перерозподілу отриманих від її використання прибутків між користувачами та авторами [240, с. 21].

У зв'язку з актуальністю формування ефективного підходу в галузі захисту інтелектуальної власності в Україні більш докладно зазначені ризики незбалансованості обмеженого та вільного доступу до об'єктів інтелектуальної власності розглядаються в третьому розділі даної роботи, як напрямок підвищення ефективності функціонування ринку в Україні.

Однак державна політика, направлена на розвиток економічних процесів на ринку інтелектуальної власності, є не менш значимою. При її здійсненні світова практика застосування державних інструментів відзначається різним змістом і характером їх використання. За ступенем впливу та значимістю державного регулювання виділяють два підходи до державної політики у цій сфері: англо-американський та франко-японський. Перший характеризується найповнішою автономією підприємництва і найменшим ступенем втручання держави. Вважається, що за такої моделі ринкові механізми самі сприяють прискоренню інноваційного процесу, комерціалізації, обміну, а тому держава основні зусилля спрямовує на підтримку розвитку ринкового середовища. Другий (франко-японський), підхід характеризується досить значним впливом держави на розвиток інноваційного капіталу, в тому числі і неринковими методами —

шляхом прямих дотацій і субсидій підприємствам і організаціям, які здійснюють інноваційну діяльність [173].

Міжнародне бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) провело ряд досліджень, предметом яких стало узагальнення прогресивних форм і методів державного стимулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в промислово розвинутих країнах. Патентні відомства Австрії, Великої Британії, Нідерландів, Франції, Німеччини, Швеції, Швейцарії, США та Японії надали матеріали, за якими було підготовлено доповідь «Урядова допомога і стимулювання винахідницької та інноваційної діяльності» [111, с. 153]. В ній викладено основні форми фінансової допомоги й стимулювання урядами цих країн малих і середніх підприємств, а також окремих винахідників.

Перш за все, це *пряме фінансування*, яке досягає у Франції, США та інших розвинених країнах 50% від витрат на інноваційну діяльність. Формами прямого фінансування є: надання позичок, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично в усіх перелічених країнах); створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди); безоплатні позички, що досягають 50% коштів на впровадження інновацій (Німеччина); зниження державного мита для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США та ін.); відстрочення виплати мита або звільнення від нього, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія), безкоштовні патентні послуги (Нідерланди, в деяких випадках Німеччина) [136]. Ці заходи вважаються суттєвим досягненням урядів зазначених країн в системі регулювання розвитку ринків інтелектуальної власності.

*Непряме стимулювання* спрямоване на прискорення процесу широкого освоєння інновацій і, як правило, не пов'язане з державними цільовими програмами. Це – надання різних пільг, що покривають у середньому від 10% до 20% загальної суми витрат на науково-дослідні й

дослідно-конструкторські роботи їх безпосередніх виконавців. Це, насамперед, амортизаційні пільги й податкові знижки на капіталовкладення, а також організаційні заходи з координації наукових досліджень. Крім того, ця форма стимулювання передбачає концентрацію кадрів і матеріального забезпечення для експериментальних і дослідних цілей, створення служб збору й обробки інформації тощо [3].

Європейський Союз (ЄС) схвалив Положення про патент товариства, що зробить меншими витрати на отримання патенту в Європі порівнюючи з існуючими в США та Японії і тим самим підвищить конкурентоспроможність європейських компаній. Європейська комісія запропонувала: знизити мито на 50% для малих підприємств, університетів і НДІ; створити консультативні служби з питань охорони інтелектуальної власності в професійних асоціаціях, торгових палатах тощо; прийняти закон про охорону корисних моделей у Європі [188].

У США такі програми зі стимулювання інноваційної діяльності реалізуються, насамперед, через ефективну кредитну політику фінансування науки і техніки. Відповідно до Закону США про податки ставку податку на кредити, запитувані для фінансування досліджень і розробок, зменшено з 25% до 20% [147]. Державна допомога на розвиток науки і техніки у Сполучених Штатах Америки ґрунтується на добре відпрацьованій системі договорів.

Побутують також різноманітні форми взаємодії університетської науки з виробництвом, а саме: партнерство університетів і фірм; консорціуми для здійснення довготривалих цільових досліджень; об'єднання, створювані університетами і компаніями для надання наукових послуг; промислово-університетські кооперативні наукові центри, створювані за участі національного наукового фонду США і за його фінансової підтримки; наукові та високотехнологічні агломерації (технополіси), які забезпечують максимальне зближення науково-дослідної

і матеріальної баз. Такі організаційні форми забезпечують університетам їхні законні права на володіння патентами, а причетні компанії у разі доведення результатів розробки певної теми до патентування дістають переважне право на купівлю ліцензії на пільгових умовах.

При цьому Міністерство оборони США виступає найбільшим замовником на проведення наукових розробок і бере на себе фінансування цілого циклу НДДКР [174]. Найпоширенішою формою договору є «фіксований за цінами» договір стимулювання, який передбачає: видатки на проведення наукових досліджень і розробок; частку прибутку, одержувану науковим центром за результатами робіт, або розмір премії, виплачуваної державою за виконану розробку; максимальну вартість договірної продукції; частку участі підприємства і держави у прибутках. З 1986 р. у США реалізується державна програма ВІР, скерована на розширення НДДКР, стимулювання винахідництва і прискорення впровадження науково-технічних досягнень на дрібних підприємствах.

Уряд Королівства Нідерланди щорічно передбачає у бюджеті країни видатки на наукові дослідження в галузі високих технологій, які надходять до дослідних інститутів, університетів, фірм і компаній з бюджетів відповідних міністерств країни. Так, більше 60% державних досліджень фінансуються Міністерством освіти, культури та науки. Міністерство економічних справ країни фінансує близько 16% наукових розробок, Міністерство сільського господарства, природи та безпеки продуктів — 6%, а Міністерство транспорту, водного господарства та громадських робіт фінансує 4% розробок. Найменші внески у дослідження в галузі високих технологій здійснюють Міністерство охорони здоров'я та спорту, Міністерство будівництва, планування населених пунктів та навколишнього середовища, Міністерство закордонних справ та Міністерство оборони (від 1,5% до 3%).

У Франції, Великій Британії, ФРН і Японії передбачається субсидування з державного бюджету цільових державних програм, які діють у ключових галузях економіки. До того ж у Франції і Японії, а також у Швеції, визнано доцільним створення таких державних структур, які б надавали винахідникові субсидії на всіх етапах інноваційного процесу, аж до збуту продукції на ринку. Уряд ФРН допомагає проводити дослідження переважно дрібним і середнім фірмам у вигляді часткової оплати праці дослідницького персоналу — в середньому близько 40% відповідного фонду заробітної плати – а також через пряме фінансування близько 30-40% кошторисних затрат на розробки, які здійснюються за державними замовленнями [29]. Крім того, існує досить поширена практика надання безоплатних позик, які сягають 50% затрат на впровадження новацій.

Державна система стимулювання винахідницької діяльності в Австрії базується на фінансовому забезпеченні інноваційних завдань численними спеціальними державними фондами із залученням приватних банків.

А, скажімо, у Великій Британії ще й широко застосовується система конкурсів, що їх практикують міністерства техніки, торгівлі і промисловості, з метою фінансування розробок найперспективніших новаторських ідей. Цікавим є те, що обсяги непрямого стимулювання не тільки покривають витрати, а й дають можливість потенційного прибутку. Так, компанії, які щорічно вкладають більше 10 тис. ф. ст. у наукову діяльність, що підпадає під визначені в законодавстві критерії з метою оподаткування, мають право на податкові відрахування при підрахунку суми податку на прибуток у розмірі: 150% від витрат, що підпадають під критерії НДДКР, для малих і середніх компаній; та 125% від витрат на НДДКР для великих компаній.

В Італії інноваційні кредити надаються підприємствам на строк до 15 років на таких умовах. На перші п'ять років відсоток за користування

кредитом встановлюється у розмірі 15% від облікової ставки, існуючої на момент укладання кредитної угоди, а на наступний період — 60% від облікової ставки. Для категорії малих і середніх підприємств відсоток на 5–15 років встановлюється в розмірі 50% від облікової ставки, а для південних регіонів Італії, визначених відповідними законодавчими актами як депресивні, — на рівні 25%. Розмір кредитування не може перевищувати 80% від загальної вартості інноваційного проекту [39].

В Норвегії (рейтинг KEI: 5 місце) державними механізмами сприяння розвитку інтелектуальної власності є:

а) надання державних цільових грантів Науково-дослідницькою Радою Норвегії (щорічно на ці цілі виділяється близько 600 млн. дол. США, з них 48% коштів спрямовується на підтримку інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах Норвегії, 46% — незалежним науковим інституціям, 6% — приватним компаніям);

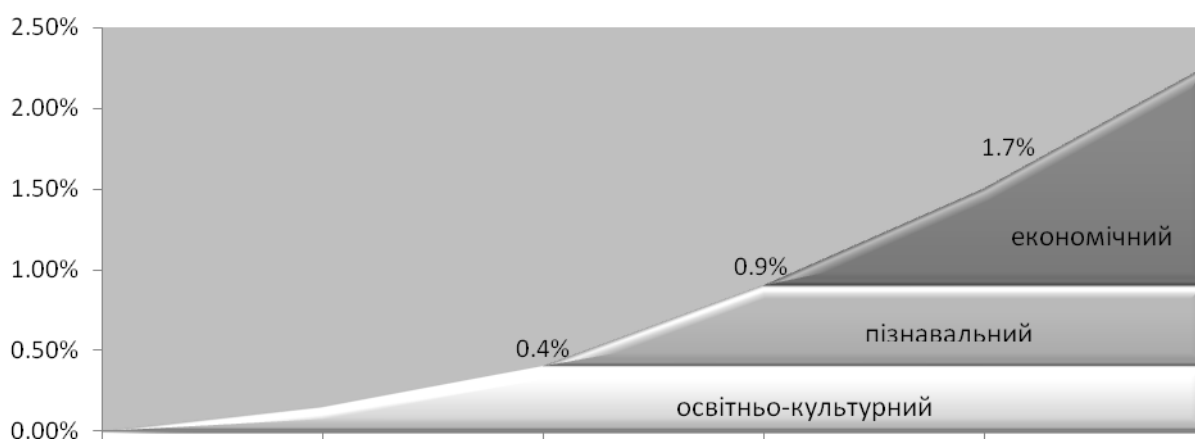
б) запровадження непрямой схеми підтримки інноваційної діяльності приватних компаній Норвегії «Skatte FUNN», відповідно до якої приватні компанії можуть отримати до 20% відшкодувань від суми сплачених податків (так званий «податковий кредит») за умови їх використання для ведення інноваційної діяльності [110]. Одночасно, інноваційні проекти необхідно попередньо погодити з Науково-дослідницькою Радою Норвегії;

в) підтримка бізнес-інкубаторів і наукових парків (Корпорація індустріального розвитку Норвегії «SIVA» на даний час відповідає за діяльність 22 бізнес-інкубаторів, 18 наукових парків, 8 дослідницьких парків тощо);

г) підтримка інноваційних компаній Норвегії у виході на міжнародні ринки (Державне агентство «Innovation Norway» сприяє представленню норвезького дрібного та середнього бізнесу на міжнародних виставках, поширює інформацію про експортні можливості норвезьких компаній за кордоном).

Сучасні дослідження в фінансуванні процесів створення інтелектуальної власності виділяють три сфери, розвиток яких знаходиться у прямій залежності від розвитку ринку інтелектуальної власності: освітня та соціокультурна, пізнавальна, економічна.

При цьому вплив на ці сфери здійснюється послідовно та залежить від обсягів фінансування науки та інноваційної діяльності. Б. Малицький, проаналізувавши емпіричні дані, накреслив такий взаємозв'язок (рис. 2.3).



**Рис. 2.3. Зміна впливу науково-технологічної сфери в залежності від обсягів її фінансування у % ВВП**

Джерело: [92]

Так, при фінансуванні інноваційно-утворюючих процесів в обсягах менших за 0,9% ВВП сфера економіки взагалі не отримує позитивних сигналів для зростання, що змушує її розвиватися скоріше за рахунок кількості, ніж якості. Рекомендований мінімум фінансування визначається на рівні 1,7% ВВП, що дозволяє використовувати наявний інноваційний та науковий потенціал.

Згідно з іншою теорією, при фінансуванні в межах: 1) до 0,6% ВВП на провадження наукових розробок і реалізацію нововведень – для суспільства має лише культурно-освітнє значення; 2) якщо витрачається на прогресивні дослідження до 1,2% ВВП, з'являється вірогідність появи нових наукових результатів; 3) лише фінансування в межах 3,5 – 4,0% забезпечує оновлення

технологій і продукції на 65% та позитивно впливає на загальноекономічне прискорення [166].

Для підтримки належного науково-технологічного потенціалу частка ВВП, що повинна витратитись країною на інноваційну діяльність, Європейським Союзом рекомендована в межах 3 – 3,3%. Поточний показник наукоємності ВВП у ЄС наразі у середньому складає лише 1,9%, що, швидше за все, є результатом фінансової та боргової криз, що їх відчуває співдружність і дотепер. В той же час, провідними країнами, що входять до першої десятки лідерів за показником фінансування інтелектуальної діяльності, є Ізраїль – близько 3,5%, Швеція – майже 2,4%, Фінляндія, Німеччина – близько 2,3%, Велика Британія – 2,2% [59, с.69].

Джерелами фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності є державні кошти, власні кошти вітчизняних підприємств і іноземні інвестиції.

Структура джерел фінансування в різних країнах неоднакова. Все ж, в структурі фінансування власні кошти є основною складовою витрат. В Австрії це 43% — внески вітчизняного підприємницького сектору, 36% — державні субвенції, і 21% склали замовлення з-за кордону, переважно дочірнім підприємствам іноземних фірм, які працюють в Австрії [73, с. 341]. Витрати на фінансування в Бельгії на 69,2% здійснюються приватними підприємствами, на 21,7% — державним сектором [73, с. 342]. В Німеччині з інвестованих у НДДКР лише 19,5% – видатки з федерального бюджету [73, с. 383]. Варто відмітити, що це є загальні дані, що можуть бути різними в залежності від галузей та типів досліджень. Так, наприклад, якщо частка державних витрат в загальному вираженні 20-50%, то для фундаментальних досліджень вона набагато вища і складає 50-75% [59].

Характерним для розвинених країн є те, що відмінності країн за обсягами вкладень в науку та інновації проявляються у структурі інвестиційних вкладень як за джерелами фінансування, так і за джерелами

отримання нових знань для економіки. Так, із зростанням вкладень зростає місце позабюджетних джерел фінансування і змінюється направлення концентрації наукових досліджень від публічного сектору в сторону бізнес-компаній. Так, в країнах, де вкладення в науку становлять біля 3% від ВВП, основним джерелом її фінансування є бізнес – близько 2/3 компаній [177]. Наука в таких країнах (США, Японія, Корея, Швейцарія, Швеція) проводиться винятково в рамках бізнес-компаній і більше 70% наукових результатів створюється саме в цьому секторі економіки, в той час як державна наука пропонує лише 1/6 виходу науково-технічної продукції [61].

Інша картина спостерігається в групі країн, де витрати на науку менше 1% від ВВП: фінансування науки тут, в основному спостерігається із державних джерел і частка бізнес-сектору в науковій сфері економіки невисока [171].

На основі цього можна стверджувати, що державна частка фінансування є тим мінімумом, який визначає стимулювання розвитку ринку інтелектуальної власності, що створює передумови для збільшення фінансування з інших джерел. І хоча власні кошти є основним джерелом фінансування, вони скоріше є вимушеними і не можуть бути єдиним джерелом, оскільки частина чистого прибутку спрямовується на поточну діяльність, виплату дивідендів тощо. Крім того, в умовах фінансової нестабільності значна частина підприємств працює з низьким рівнем рентабельності та відчуває нестачу власних фінансових ресурсів для забезпечення поточної діяльності. Тому підприємства прагнуть залучати фінансові ресурси через зовнішнє фінансування та кредитування, що дасть їм змогу зробити структурні перетворення в капіталі та переформатувати підприємство відповідно до нової кон'юнктури.

Таким зовнішнім джерелом фінансування для підприємств є кошти державного та місцевих бюджетів, а також кошти інвесторів. За рахунок

державних коштів фінансуються цільові комплексні програми, фундаментальні та окремі прикладні дослідження, які мають стратегічне і важливе значення для країни та здійснюють переважно спеціалізованими науково-дослідними організаціями. Бюджетне фінансування інноваційних проектів здійснюється у формі безвідсоткових або пільгових позик. Для забезпечення фінансування інноваційної діяльності використовуються і позабюджетні фонди. Необхідність перерозподілу ВВП через бюджет на цілі інновацій пов'язана з тією обставиною, що ринковий механізм розподілу не завжди забезпечує оптимальні умови відтворення капіталу [59].

У розвинених країнах саме бюджетні кошти є найважливішим фінансовим інструментом науково-технічної політики, який відіграє вирішальну роль в структурній перебудові економіки та переведенні її на прогресивні технології. У державному апараті є адміністративні та економічні важелі для стимулювання чи зменшення частки та обсягу кожної з вищезгаданих складових. Це механізми створення системи пільгового оподаткування, або зони податкових гаваней, заходи в сфері цільового фінансування галузей, у розвитку яких зацікавлена держава, за рахунок створення державних венчурних фондів, обмеження чи стимулювання прямих іноземних інвестицій в інновації, створення преференцій для трансферу технологій вищого технологічного укладу до національних юридичних осіб тощо. Держава також може активно втручатись у взаємовідносини між бізнесом і наукою, забезпечуючи надходження пропозиції на ринок, стати ініціатором та організатором переговорів між цими суб'єктами ринку і прискорити процеси комерціалізації.

Яскравим прикладом системного підходу до використання державного фінансування як інструмента впливу на процеси розвитку ринку інтелектуальної власності є ЄС. З 2011р. в Євросоюзі принципи

фінансування наукових досліджень і розробок суттєво переглядаються, і формуються на засадах заміни чинної системи компенсації витрат на виконання наукових проектів – запроваджується нова система фінансування за результатами досягнення заявлених результатів наукових досліджень. Наука та інновації є головним пріоритетом ініціатив Єврокомісії «Europe 2020 — a strategy for smart, sustainable and inclusive growth» на 2010-2020 роки, завданням якої є перетворення ЄС в інтелектуальне співтовариство, що стабільно розвивається за участю різних верств і груп населення, підприємств всіх форм власності та розмірів, громадських організацій, і для реалізації цих завдань кожна країна повинна стати максимально привабливою для вчених і забезпечити інтеграцію всіх суб'єктів інноваційної діяльності [233].

Умовами для цього є: чіткість при формулюванні цілей та наявність інструментів для їх досягнення; безпосередня участь виконавця наукового проекту в центрі ініціатив; усталеність та незмінність вимог участі; прозорість і стислість адміністративних процедур [2, с. 10].

Єврокомісія намагається спростити фінансові та адміністративні процедури — Сьома Рамкова програма науково-технологічного розвитку ЄС (7 РП) є однією з найбільших міжнародних грантових програм, у розпорядженні якої є бюджетні кошти, які щороку зростають і до 2013 р. досягнуть рівня в 10 млрд. євро на рік [232].

Головним критерієм виділення грантів є наукова унікальність проекту. Для того, щоб її виявити, на конкурси 7 РП щороку подається і розглядається приблизно 30 тис. заявок. Результатом цього є близько 6 тис. грантів за участю 36 тис. партнерських організацій та здійснення приблизно 10 тис. виплат на рік [2, с. 10]. Програма носить багатоцільовий характер, з різними механізмами та схемами фінансування — різні правила використовуються для підтримки неприбуткових наукових організацій, малих і середніх підприємств, крупних компаній. По-різному фінансуються

і окремі види наукової діяльності всередині одного і того ж проекту, і для обслуговування цих процесів є необхідним потужний бюрократичний апарат з відповідною структурою і ресурсами. І яким досконалим він би не був, є певні недоліки в роботі, що постійно стимулюють виявлення можливостей для оптимізації процесів управління.

Лібералізація засобів фінансування науки шляхом рамкових програм передбачає максимальне спрощення адміністративних процедур і збільшення довіри до виконавців і є новим принципом фінансування науки, що його планується поширювати, адже такі рамкові програми працюють вже більше 30 років. Протягом цього часу виникали питання з приводу складності правил участі та бюрократизації адміністративних процедур, і було внесено наступні зміни: зменшено число перевірок фінансової спроможності партнерів на стадії перед початком проекту; скорочено планові аудити після закінчення проекту, вони стали обов'язковими лише для тих партнерів, чий бюджет перевищує 375 тис. євро; скасовано колективну відповідальність партнерів, оскільки в практиці рамкових програм вона неодноразово приводила до того, що ненадання звіту за проектом одним з членів консорціуму не дозволяло виплатити фінансування всім іншим; поставлено на електронну основу: подачу заявок, проведення переговорів за контрактом і подання звітів за проектом [106].

Єврокомісія запропонувала такі способи реалізації результатоорієнтованої моделі фінансування, які ґрунтуються на фіксованій сумі для кожного конкретного проекту, що передбачає відсутність контролю за поточними витратами і моніторинг за науковими результатами, при цьому вона охоплює всі види витрат за проектом.

Варто підкреслити, що будова ефективної структури фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності не має загальноприйнятої моделі. Виділяються та охарактеризовуються такі три підходи в політиці

державного фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності, та притаманні кожному з них регуляторні типи урядової політики:

1. Прогресивно-соціальний підхід – фінансування здійснюється, в основному, під державним контролем і за рахунок активного державного регулювання – директорний (від англ. *direct* – прямий) механізм державного регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності;

2. Корпоративний підхід – фінансування здійснюється за рахунок приватних коштів – дистанційний тип державного регулювання ринку;

3. Універсальний підхід – фінансування фундаментальних досліджень здійснюється за рахунок державних програм, а фінансування прикладних досліджень – за рахунок приватних інвесторів; здійснюється медіаційна (посередницька) урядова політика для стимулювання процесів формування та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Прикладами вдалого прогресивно-соціального підходу є Японія часів економічного дива. На початку, продукти, які вироблялись на японських підприємствах мали високу собівартість та програвали на міжнародному ринку. Для підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно було налагодити виробництво і почати пошуки впровадження новітніх технологій, що, звичайно, забрало б багато часу. Тому японський уряд впровадив практику дотаційної системи ціноутворення, що дало підприємствам перевагу на національному ринку.

Забезпечення швидкого розвитку науково-технічного прогресу, за допомогою якого Японія до 1985 стала однією з найрозвинутіших країн світу, в певній мірі пов'язано: по-перше, з високою інтенсивністю впровадження нових технологій; по-друге, з інтенсивною підготовкою висококваліфікованих кадрів, які могли не тільки вдало оперувати новоствореними зразками та забезпечувати їх продуктивність, але й вдосконалювати дані зразки в процесі їх використання.

Варто зазначити, що уряд не зосереджував свою увагу на розвитку фундаментальних наук, а навпаки – на прикладних науках, що швидко давали віддачу. Японія створила сприятливий митний та податковий клімат для закупівлі ліцензій на наукові відкриття, зроблені в інших країнах, і сприяла подальшому виготовленню на цій основі більш досконалих продуктів, що мали значно кращі параметри, ніж початкові. Така політика сприяла значним інвестиціям як державного, так і приватного сектору в нові технології (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Імпорт новітніх технологій та техніки до США та Японії в 1970, 1985 рр.**

<b>Роки</b>	<b>США (млрд. єн)</b>	<b>Японія (млрд. єн)</b>	<b>Японія по відношенню до США</b>
1970	80,6	147,9	<b>183%</b>
1985	212,7	563,1	<b>265%</b>
Зростання у відн. до 1970	264%	381%	-

Джерело [16]

В свою чергу, Сполучені Штати Америки є вдалим прикладом корпоративного підходу у питанні фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності.

С. Удовик зазначає, що саме американські корпорації складають більшість у переліку 300 провідних компаній-інвесторів науково-дослідних робіт [57]. Цільове фінансування за рахунок коштів самого підприємства, або за допомогою венчурних фондів, є основним джерелом інвестицій в інноваційну діяльність. Державне фінансування в основному сконцентроване на галузях стратегічного характеру (космічні програми, військові розробки тощо), хоча і не без частки приватного сектору.

Однак, у рейтингу конкурентоздатності країн Західної Європи серед перших – Фінляндія з п'ятимільйонним населенням. Політика її уряду є прикладом універсального підходу. Укладачі рейтингу, насамперед, враховували обсяг інвестицій у НДДКР й освіту, концентрацію наукомістких виробництв і загальний стан економіки. Маємо зазначити, що

наприкінці 70-х років ХХ ст. у Фінляндії була така ж ситуація, як в Україні зараз: вчені вважали, що контакти із промисловістю принижують «високу» науку, а бізнес вважав учених неприбутковими співробітниками це зменшувало фінансування інноваційної діяльності приватним капіталом. Державний бюджет не враховував активного фінансування і був знайдений інший шлях – медіаційний механізм регулювання ринку інтелектуальної власності: коли держава усвідомила, що єдиний надійний ресурс для довгострокового розвитку країни – це технології, перше, що вона зробила, – організувала діалог з бізнесом. В 1979 р. був зібраний Національний технологічний комітет, у який ввійшли представники всіх галузей. «Які технології необхідні для модернізації й розвитку ваших підприємств?» – лейтмотив діяльності комітету. Бізнес зробив замовлення. Так було визначені пріоритети в галузі науки й технологій. В 1983 році було створено національне технологічне агентство TEKES. Ученим стало вигідно робити те, що було у попиті зі сторони бізнесу, а бізнесу – залучити вчених, щоб з їхніх лабораторій черпати ресурси для свого розвитку. Фінська наука й промисловість стали синергійно зростати разом. Компанії поступово опонували спосіб «дешевого зростання» за рахунок вітчизняних технологій і підтримки держави, а в державі з'явилися засоби й можливості підтримувати інші, слабо затребувані наукові напрямки.

За твердженням А. П'єсяк та П. Свєбоди [227], саме у Фінляндії, з країн Європи, державне венчурне фінансування розвинене найкраще. Зокрема, урядом цієї країни створено державне підприємство Finnish Industry Investment LTD (FII), яке інвестує кошти, одержані від приватизації державних підприємств, у фінську економіку. Головним завданням підприємства є здійснення інвестицій у нові фонди венчурного капіталу. Інвестиції переважно здійснюються в підприємства, які тільки створюються або незначний час функціонують на ринку. В своїх проектах FII діє як співінвестор, інвестуючи до 50% капіталу в статутний фонд. На кінець 2007

р. інвестиційний портфель ФІ охоплював понад 70 проектів венчурного фінансування загальною вартістю 330 млн. євро [195].

Таким чином, підсумовуючи все вищенаведене, можна констатувати, що важливість державних інструментів регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності важко переоцінити. Маючи у своєму арсеналі механізми прямої та непрямой дії, держава здатна і змушена впливати та структуру та динаміку розвитку ринку задля збільшення своєї конкурентоздатності на світовій арені.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що державна політика в сфері відносин інтелектуальної власності – це система заходів, що має бути покликана розвивати всі складові національного інтелектуального капіталу: людський капітал – через підтримку освітніх закладів, наукових установ, забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів; структурний капітал – через фінансування фундаментальних та прикладних досліджень, стимулювання процесів комерціалізації, венчурного підприємництва; та споживчий капітал – через підтримку національних інтелектуальних продуктів та компаній на вітчизняному та світовому ринках, сприяння створенню та відстоюванню їх позитивного іміджу, запровадження конкурсів з метою їх фінансування, самою виступаючи споживачем національних інноваційних продуктів.

### **2.3. Механізми стимулювання розвитку національного ринку інтелектуальної власності у недержавному секторі зарубіжних країн**

Незважаючи на ключову роль державних механізмів в регулюванні розвитку ринку інтелектуальної власності, саме приватне підприємництво є основною рушійною силою, що забезпечує реальне насичення ринку, а в розвинених країнах відповідальне за надходження до 80% усіх винаходів і нововведень [93]. Якщо держава є стимулом розвитку, приватний капітал є основним його джерелом. Як вже зазначалось раніше, найбільшими складовими фінансування інновацій є інвестиції великого та середнього

бізнесу, пенсійних фондів та інших комерційних структур, для яких держава законодавчо встановила фінансові, економічні, податкові пільги, що стимулюють виділення коштів венчурним фірмам.

Важливість розробки та впровадження нових технологій є очевидною як для тих компаній, що тільки народжуються, так і для тих що є монополістами на ринку. Більшість компаній визнає ключову роль інноваційності у формуванні конкурентних переваг підприємств. Велику роль в цьому відіграла праця П. Друкера «Інновація і підприємництво: практика та основи» [226], в якій він теоретично обґрунтував і навів практичні приклади впровадження інновацій для досягнення фірмою успіху на ринку.

Зараз феномен інноваційної компанії полягає в тому, що деякі з фірм, що досягли величезного успіху, практично не мають у своєму розпорядженні ніяких матеріальних активів. Можна було б стверджувати, наприклад, що компанії «Visa International» не існує, хоча вона й здійснює фінансові угоди на суму в трильйон доларів США у рік. Visa є членською організацією, союзом банків й інших фінансових установ. Кожна компанія-член володіє тільки тією частиною підприємства, тобто портфелем власників кредитних карток, що створила сама. Засновник Visa Ді Хок називає її «холдинговою компанією навпаки – у тому розумінні, що не вона володіє своїми функціональними підрозділами, а вони є її власниками». Протягом багатьох років акціонери американської «Electronic Data Systems» (EDS) не були власниками її активів, хоча її акції котирувалися на нью-йоркській фондовій біржі. Вся власність EDS належала General Motors (GM), що тільки в 90-х XX ст. виділила її в окрему компанію. Власністю акціонерів EDS була лише відклична гарантія GM про те, що їм у вигляді дивідендів буде виплачена якась частина прибутку EDS.

Для компаній, заснованих на інноваційних методах управління, характерне прагнення звільняти свої баланси від основних фондів. Штаб-

квартира розміщується в орендованому приміщенні; банки переводять іпотечні заставні в цінні папери; замість того, щоб мати власні вантажні парки, виробничі компанії користуються для перевезення продукції найнятим автотранспортом; вертикальна інтеграція поступається місцем віртуальній організації. Інтелектуальним компаніям, з менеджментом, орієнтованим на нововведення, активи можуть бути не потрібні. Адже чим менше активів, тим краще; поки в компанії є інтелектуальний капітал, вона може одержувати доходи, не обтяжуючи себе ні керуванням активами, ні необхідністю оплачувати їх зміст.

Як результат, основною ціллю сучасної компанії стало створення інтелектуального капіталу підприємства, що здатне приносити необхідний рівень прибутків. Одним з головних питань, що постають перед керівництвом компаній, є обрання правильного шляху розробки та впровадження інновації чи вдосконалення вже доступних на ринку нововведень. Адже поняття проектування інтелектуальної власності охоплює як розробку, розвиток нового продукту, так і перепроєктування доступних на ринку продуктів чи послуг в конкретні обставини, в яких діє компанія, та застосування відповідних стратегій управління даними модифікованими продуктами чи послугами.

При створенні інтелектуального капіталу компаніям необхідно визначитись зі стратегіями та відповідним інструментарієм, що його вони збираються використовувати. Американський економіст Р. Моклер, проаналізувавши досвід провідних компаній США, виділив перелік питань, на які необхідно відповісти на етапі планування новації [222].

*1. Стратегія Послідовника або Лідера.* Компанії можуть бути послідовниками чи лідерами в процесі розробки нових товарів або послуг. Американська Хірургічна Корпорація, наприклад, зростала швидкими темпами, дотримуючись стратегії лідерства у дослідженнях в сфері хірургічних приладів на початку 90-х минулого століття. З іншого боку,

побутові прилади Sears' Kenmore, в основному, копіювали та інколи оновлювали продукцію, яку виробляли інші більш інноваційні компанії. Sun Microsystems Inc. використовувала змішану стратегію: вона є піонером у сфері дослідження комп'ютерних чипів, але не вагається, щоб, при можливості, використати досягнення інших компаній у суміжних галузях.

2. *За межами або всередині компанії.* Проектування та створення інтелектуального капіталу компанії, подібно до виробництва, можуть бути виконані як самим підприємством, так і зовнішньою компанією, аутсорсером. Великий бізнес намагається проектувати та впроваджувати новації на ринок власними силами заради мінімізації ризиків витоку інформації щодо нових розробок. Merck, наприклад, має легендарну репутацію у сфері розробки високоприбуткових нових лікарських засобів, так само як і DuPont. Однак, через високу вартість, вимогу наявності вільних ресурсів, часу, технології чи необхідність проведення спеціальних експертиз багато компаній використовує альтернативні методи.

Стратегія аутсорсингу досліджень і розробки нових виробів широко застосовується шляхом використання послуг незалежних науково-дослідних лабораторій або університетів, або через купівлю ліцензій та/або патентів. Наприклад, Інститут Battelle розробляв копіювальні машини для Xerox. Джонсон і Джонсон проходили експертизу у фахівців Університету Пенсільванії, щоб дослідити властивості свого засобу проти прищів і зморшок. Інколи компанії купують ліцензії та патенти на нову продукцію чи послуги. Наприклад, отримання ліцензій NGK Insulators Ltd японською фірмою для виробництва і продажу її продукції в Японії. Деякі компанії просто купують існуючий проект продукту, так, як Джонсон і Джонсон зробили з датським виробником, який досліджував можливості створення доступних контактних лінз.

3. *Можливість залучення третіх сторін.* Джонсон і Джонсон, наприклад, домовився про співпрацю з урядовими лабораторіями на

проектах з дослідження оптомологічних лазерів. У деяких ситуаціях великий внесок у процес розробки чи вдосконалення виробів роблять саме *постачальники*, а не виробники. Інший спосіб отримання інновації – через *спільні підприємства*. Джонсон і Джонсон використовував такий підхід, працюючи з Tate і Lyle PLC над сахарозою, низькокалорійною речовиною, замінником цукру. Створення подібних спільних підприємств між японськими та американськими компаніями було дуже популярним протягом початку 90-х ХХ ст. Навіть головні конкуренти, як, наприклад, Apple і IBM, інколи об'єднувалися у стратегічні альянси, щоб працювати над дослідженнями.

*4. Фундаментальне або прикладне дослідження.* Фундаментальне дослідження вивчає предмет або явище без упевненості, як саме нове знання може бути використане, або комерціалізоване. Наприклад, в 1982 р. Dow Chemical виділив \$500,000 для фінансування фундаментальних досліджень з керамічних сполук – сполук настільки ж міцних як сталь, але вдвічі легших. Лише роками пізніше компанії вдалося знайти споживачів для своїх винаходів (підприємств оборонної та військової промисловості).

Прикладне дослідження робить вибір потенційної галузі застосування винаходів, базуючись на потребах потенційних споживачів і шляхах задоволення цих потреб. Braun A.G., підприємство, що виробляє кухонні побутові прилади і товари персональної гігієни, збільшило реалізацію з \$69 мільйонів в 1967 р., коли воно було придбано Gillette, до \$1.2 білльона в 1991 р. шляхом орієнтації на технологічні новації, впровадження найновішого дизайну, функціональності використання та найвищій якості — тобто результатів саме прикладних досліджень. Японці особливо сильні в цій царині, що є однією з причин, чому так багато великих корпорацій заснували винахідницькі центри саме в Японії.

*5. Стратегічне проектування нововведень.* Багато компаній використовують фактор ефективного проектування нововведень як

стратегічний інструмент в конкурентній боротьбі. Так, Rend Ingersoll збільшив свою конкурентоздатність, скорочуючи цикл проектування продукту від трьох років до одного шляхом створення робочих команд, звуживши тим самим існуюче раніше в компанії коло бюрократичних процедур. Процес проектування і розробки продукту чи послуги багато в чому також змінився через використання систем автоматизованого проектування (CAD). Наприклад, у компанії Navistar проектування вантажівки зараз займає два місяці замість двох років саме через використання автоматизованого проектування. Нові технології також впливають на галузь роздрібною торгівлі: Second Skin, компанія-продавець купальників, використовує системи автоматизованого проектування при проектуванні купальних костюмів для жінок, «які не є досконалістю».

Відповівши на подібні питання, компанії здатні значно збільшити кінцеву вартість інтелектуального капіталу, що буде закріплена у об'єктах інтелектуальної власності. Трансформація інтелектуального капіталу в об'єкт інтелектуальної власності, що може стати товаром на ринку, є одним з найважчих етапів, адже необхідно приймати до уваги наявну кон'юктуру ринку, вимоги потенційних споживачів мати досвід реалізації подібних проектів. Проблема комерційного використання результатів інтелектуальної діяльності включає цілий спектр питань з економічної, юридичної, технологічної сфер.

Механізм комерціалізації інтелектуального капіталу на практиці здійснюється двома найпоширенішими методами. Перший – це *technology push* (тобто просування технологій). За таким підходом інститути, або компанії-посередники знаходять споживача, або забезпечують попит на вже винайдену технологію. Зазначаємо, що найчастіше цільовий споживчий сегмент не включає ТНК, або інших великих корпорацій. Тим самим виключає найбільш платоспроможних клієнтів. Причиною цьому є те, що міжнародні корпорації мають власні винахідницькі відділи R&D (research

and development, досліджень і розробок), що заздалегідь аналізують потреби в нових технологіях і комерційний ефект від їхнього впровадження, і найчастіше прямо не контактують зі сторонніми установами чи організаціями. Така ситуація і зумовила формування другого підходу - market pull, тобто доробки продукту під вимоги ринку. За таким підходом об'єкту інтелектуальної власності створюється під конкретні потреби замовників, або під очікування появи попиту на інтелектуальний продукт.

Самостійне проходження процесу комерціалізації автором-винахідником дуже мало ймовірно. Як свідчить досвід розвинених країн, фінансування інноваційного бізнесу може здійснюватись двома типами інвесторів: неспеціалізованими та спеціалізованими. До неспеціалізованих відносять банківські установи, пенсійні фонди, широкий загал – через котирування підприємства на біржі. До спеціалізованих відносять прямі інвестори, що можуть бути як великими корпораціями, так венчурними підприємствами.

Одними із розповсюджених механізмів неспеціалізованого фінансування інноваційного бізнесу є універсальні банки, які створюють відділи чи департаменти інноваційного фінансування. Традиційно піонером комерційного фінансування інноваційних проектів є США.

В США інноваційний бізнес обслуговують три типи банків:

1. Малі спеціалізовані банки, часто з активами, нижчими від 1 млн. дол. США, які надають кредити малим та середнім підприємствам, що перебувають на початкових стадіях розвитку і не приносять доходів. Такі підприємства мають помірні фінансові потреби;

2. Спеціалізовані банки, що обслуговують інноваційні фірми, які вже почали генерувати прибутки. Такі банки є більшими, ніж банки з попередньої групи, і мають значно більші можливості кредитування та задоволення фінансових потреб фірм, які перебувають у фазі інтенсивного розвитку;

3. Великі банки, які пропонують послуги великим фірмам, наприклад, за допомогою організації консорціумних кредитів. Таким банкам треба краще розуміти потреби інноваційного сектору, оскільки банки прагнуть до диверсифікації ризиків. Ці банки працюють, постійно конкуруючи з лізинговими фірмами і позикодавцями, які сконцентровані на фінансуванні активів [59].

Фінансування прогресивних ідей малих інноваційних компаній вимагає розвитку особливих механізмів, здатних залучати великі обсяги капіталу й оптимізувати структуру ризиків. Історично такий механізм у формі спеціального, венчурного фінансування сформувався у США і Західній Європі. Необхідність венчурного фінансування зумовлена такими вимогами, як унікальність ідеї і потенційне зростання компанії. Джерелом цього фінансування є венчурний капітал [154].

В світовій практиці комерціалізації венчурна (інноваційна) компанія виконує функції трьох з чотирьох стандартних учасників процесу: стратегічного партнера, менеджера та інвестора, що діють разом з автором розробки (винаходу, сорту рослин, корисної моделі тощо). Діяльність таких компаній полягає у застосуванні механізмів для перетворення наукового товару (новації) у ринковий товар (інновацію) через сукупність заходів, а саме: пошук ідеї, винаходу, моделі, що відповідає інтересам споживачів на ринку; здійснення необхідної попередньої оцінки перспективності інвестицій у даний проект; проведення разом з автором необхідних доробок, завершення створення об'єкта власності; розробка бізнес-плану та складання меморандуму, що виноситься на обговорення інвестиційного фонду; при позитивному рішенні фонду вчинення необхідних дій з розвитку інноваційно-венчурного проекту даної ідеї аж до організації фірми, що буде безпосередньо займатися даним проектом.

За даними Світового Банку в розрахунку на душу населення рівень венчурного фінансування у США складає 1148,1 дол. США; в Японії –

1023,3 дол. США; Німеччині – 807,9 дол. США; Великій Британії – 580,5 дол. США; Франції – 693,1 дол. США; Італії – 309,7 дол. США; Росії – 128,4 дол. США, Чехії – 344,4 дол., Угорщині – 184,7 дол. США, Польщі – 83,9 дол. США, Румунії – 47,5 дол. США [126, с. 50].

За інформацією Європейської асоціації прямих приватних інвестицій і венчурного капіталу [19], венчурний капітал – це кошти професійних учасників ринку, що інвестуються спільно з підприємницькими коштами для фінансування високоризикових наукових проєктів. Компенсацією високого рівня ризику, прийнятого на себе інвестором, є очікування підвищеної норми винагороди на здійснювані інвестиції.

Відповідно до інформації Національної асоціації венчурного інвестування [20], венчурний капітал – це кошти професійних інвесторів, що надаються ними паралельно з менеджерами компаній як інвестиції у молоді підприємства, що швидко зростають і у яких є потенціал розвитку та перетворення у великий економічний суб'єкт. На основі наведених означень слід відмітити, що тут присутня тенденція орієнтації венчурного капіталу на створення нового бізнесу шляхом інвестицій у високі технології та виділення як суб'єктів венчурного бізнесу саме професійних інвесторів і менеджерів [40, с. 262]. Це свідчить про те, що венчурний капітал являє собою не лише фінансовий, але й інтелектуальний капітал, який містить інноваційну ідею, наукові знання, розробки, «ноу-хау» у сфері маркетингових стратегій, ділову активність, досвід організації управління і виробництва, а отже, має синергійний ефект впливу на розвиток науково-інноваційної діяльності [54, с. 74].

Венчурний (venture) перекладається з англійської як ризикове підприємництво або починання. Наявність ризику передбачається у взаєминах приватного інвестора та підприємця, або винахідника, який претендує на реєстрацію інвестиції, і пов'язане з невисоким відсотком вірогідності прогнозованого результату. Венчурне інвестування зазвичай

здійснюється в невеликі підприємства або дослідні проекти і, на відміну від інших типів залучення коштів, воно не вимагає від реципієнта наявності заставного майна, або іншого типу гарантії, що покликане знизити рівень ризику неповернення вкладених інвестицій для вкладника. Натомість, венчурний інвестор вже з метою забезпечення повернення своєї частки прибутків, які можуть бути за умови позитивного результату співпраці, схильний до участі у статутному капіталі компанії-реципієнта на правах співвласника. Як альтернатива останньому, іноді вкладнику можуть надаватися опціони з встановленою ціною акцій, або частки в підприємстві зі строком виконання від 2 до 10 років.

Наявність міноритарної частки статутного капіталу, або закріплення стартової ціни на неї, не передбачає здійснення постійного контролю над підприємством з боку інвестора, що має стимулювати менеджмент компанії-реципієнта, що часто є одночасно її співвласниками, досягати найкращих результатів. Венчурний інвестор може сприяти здійсненню компанії своєї операційної діяльності, використовуючи свої зв'язки та положення на ринку, проте це не є обов'язковим. Натомість, основні операційні ризики несе реципієнт інвестиції.

Позитивний результат від інвестиції забезпечується венчурному підприємцю за умови збільшення вартості компанії-реципієнта. В такому випадку окрім повернення інвестованих коштів, компанія отримує дохід від зміни вартості пакету акцій, що їй належать, і які вона може реалізувати на фондовому ринку, або продати іншій бажаній стороні. Як результат, венчурна інвестиція найчастіше не є видом короткострокового фінансування, і не вимагає від підприємця вилучення обігових коштів для виплати відсотків по займу або дивідендів. Одночасно, венчурне фінансування і не є видом довгострокового інвестування, адже передбачає вихід інвестора з капіталу підприємства при досягненні необхідного зростання ціни статутного або акціонерного капіталу.

У випадку негативного результату співпраці, та невдалого завершення проекту втрати інвестора полягають у знеціненні інвестицій в капітал підприємства, а також можливій втраті вкладених коштів в результаті банкрутства компанії-реципієнта.

Використання механізмів регулювання інноваційної діяльності шляхом венчурного інвестування почало набувати свого поширення у США в 60-х роках ХХ ст. Венчурний капітал зіграв значну роль у реалізації найважливіших у США нововведень наприкінці ХХ ст., які пов'язані з мікропроцесорною технікою, персональними комп'ютерами, Інтернетом, генною інженерією та ін. Яскравим прикладом для венчурних капіталістів є компанія Cisco Systems, один з світових лідерів виробництва мережевих маршрутизаторів і телекомунікаційного устаткування [79]. Завдяки венчурному капіталу відбулося становлення таких добре відомих сьогодні фірм наукомісткого бізнесу, як Microsoft, Apple, Digital Equipment Corporation, Compaq, Sun Microsystems, Lotus, Federal Express, Genentech, Yahoo, Netscape та багатьох інших [185]. У додатку 10 наведені суми 30 найдорожчих венчурних придбань.

У принципі, венчурне фінансування зовсім не обов'язково повинно бути пов'язаним з інтелектуальною власністю. Проте сучасні процеси швидкого зростання вартості нематеріальних активів у вигляді інтелектуальної власності зробили її основним об'єктом венчурного фінансування, здатного дати необхідний прибуток за короткі строки. Окрім цього, процес створення інтелектуальної власності, її комерціалізація та подальша реалізація вимагають саме венчурного фінансування, оскільки весь інноваційний шлях є високоризиковим підприємництвом, що пояснюється особливостями національного ринку ідей і ноу-хау. Однак саме в цьому випадку для венчурного капіталіста з'являється можливість дістати прибуток, що у разі, а то й у десятки разів перевищує витрачений капітал.

Венчування інтелектуальної власності саме по собі, без організації виробництва, приносить прибуток, на порядок вищий за вхідні витрати. Відзначимо ще один момент, пов'язаний з інноваційно-венчурним бізнесом: отриманий патент зовсім не обов'язково повинен бути проданий – він може бути внесений у статутний фонд венчурного або іншого підприємства, підвищуючи його вартість.

Венчурний капітал як інструмент розвитку ринку інтелектуальної власності виконує наступні функції: орієнтація(спрямування наукового сектору на створення продуктів, які відповідають вимогам сучасного ринку); інформування (надання інформації науковому сектору про права та обов'язки, необхідні якості, що їх повинні мати об'єкти інтелектуальної власності (умови патентоспроможності, отримання подальшого захисту на національному та міжнародному рівнях тощо)); фінансування (здійснення безпосереднього фінансування процесу створення інтелектуальної власності); міжнародне посередництво (міжнародні венчурні фонди можуть координувати діяльність суб'єктів ринку інтелектуальної власності, надаючи дані стосовно існуючих досягнень та організовуючи співробітництво на міжнародному рівні); лобіювання (представлення інтересів суб'єктів ринку інтелектуальної власності перед державними інститутами та у законотворчому процесі та інше) тощо.

Наповнення фондів венчурних компаній США не обов'язково вимагає спеціалізованої спрямованості інвестора, а часто відбувається за рахунок інституційних інвесторів. Законодавча вимога, що діє у США стимулює пенсійні фонди інвестувати не менше 15% від доходів у практичну економічну діяльність, що призводить до потужного фінансування венчурних фондів підтримки інноваційного розвитку. Тобто фінансування розвитку інтелектуального капіталу не виникає лише за рахунок бюджетних коштів, а відбувається завдяки керованому спрямуванню грошових потоків приватного сектора в потрібний бік [108].

У Росії аналогами є фонди (МКНТ, РФФИ та інші), що охоче виділяють невеликі кошти (до 10-15 тис. дол. США, частіше по 3-5 тис. дол. США) на наукові розробки. Інститути вкладають гроші в ідеї, які при подальшому венчуруванні приносять значний прибуток, оскільки однією з умов фінансування є подальше спільне використання розробки. В Україні вдалим прикладом венчурної компанії є компанія Техінвест, яка спеціалізується на інвестуванні (на ранніх стадіях) у побудову міжнародних технологічних компаній на основі українських інновацій та інженерних талантів.

Проаналізувавши досвід провідних країн світу, Такао Накадзава у своїй книзі «Новий час малого та середнього бізнесу» зазначив, що «серед підприємств, що розвиваються, у галузі малого та середнього бізнесу є багато таких, що приділяють велику увагу впровадженню нової техніки та технології. Вони бачать розвиток своєї справи у підвищенні якості кваліфікації робітників. Від такого середнього та малого бізнесу завжди відчувається свіжість» [225].

У результаті великого прагнення малого бізнесу залишатись конкурентоспроможним за допомогою створення нових виробів і «ноу-хау», новаторства та способу мислення «по-новому» в Японії виник так званий «бентя-бідзінес», японський варіант венчурного бізнесу (venture business).

«Бентя-бідзінес» як японська версія ризикового бізнесу з'явився в японській економіці в середині 70-х років ХХ сторіччя, хоча в Сполучених Штатах Америки на той час венчурування вже було розповсюджене. Головний ризик японських компаній полягав у тому, що вони трималися у бізнесі саме за допомогою створення нового. Саме цей вид діяльності зміг вдосконалити зв'язки на ринку інтелектуальної власності між науковою сферою діяльності та виробництвом. Так, уряд Японії дозволив професорам і науковим співробітникам університетів засновувати подібні фірми заради того, щоб прискорити процес об'єднання науки з економікою. Наприклад,

Токійський університет за рік впровадив за цією схемою більше 100 проектів, а університет «Кейоу» – двадцять.

Першою інвестиційною компанією венчурного типу в Японії прийнято вважати «Кіото Інтерпрайз Девелопмент», що заснована в Кіото у 1972 році. Потім в Токіо почали з'являтися NVD, NVC тощо. Ініціювали створення таких компаній місцеві фінансові установи з контрольною часткою банківського капіталу. Вже через десять років в Японії нараховувалось більше сотні подібних установ. Наприкінці 1987р. рахунок цих інвестиційних компаній мав рекордну цифру 200 млрд. єн, а зростання цього капіталу в докризовій економіці складало приблизно 30% в рік.

Структура інвестування «Бентя капіталу» мала такий характер: у сфері послуг зосереджувалося майже четверта частина інвестицій, а саме 22,3%. Кошти спрямовані на розвиток комп'ютерних технологій складали 15,6% від загальних інвестицій, у електроніку – 12%. Серед часток, більших за 10%, варто зазначити кошти, спрямовані у галузь роздрібної торгівлі та масового споживання, що склало 13%. В інших галузях цей процент був менший: будівництво та нерухомість (8,4), машинобудування (7,6), сільське господарство, рибальство та харчова промисловість (4), фінанси, медицина, хімія, металургія, автомобілі – складати менше трьох відсотків від загального «бентя капіталу».

Варто зазначити японську специфіку запозичення та розповсюдження знань, однією з яких є методика «мінарай», згідно якої знання передаються через спостереження за досвідченим робітником, або науковцем, з метою освоєння їх навичок. Багато з японських корпорацій застосовують цю методику при трансфері технологій з-за кордону.

Окрім класичного американського та японського механізмів венчурного підприємництва, виділяємо також певну специфіку, притаманну європейським венчурним компаніям. На відміну від американських фондів, що інвестують у стартапи, західноєвропейські вкладають свої кошти у зрілі

фірми, які себе добре зарекомендували. Керівництво європейської компанії венчурного капіталу досить вибагливо підходить до вибору венчурних проектів з метою їх подальшого фінансування. Для цього використовуються спеціальні критерії, за допомогою яких проводиться відбір. При доборі інноваційних проектів для можливого інвестування враховуються, насамперед, ділові та професійні якості керівника малої наукомісткої фірми, потім характер нововведення та його потенціал.

Ризиковий капітал найчастіше надається двом категоріям малих фірм: тим, які викуплені у власників («бай-аут»); новим фірмам, заснованим співробітниками відомих наукомістких кооперацій, націлених уже як незалежні підприємці реалізувати ідеї та розробки («спін-оф»).

Залежно від інвестиційних перспектив виокремлюють три типи венчурних підприємств: «низько потенційні» підприємства для венчурного капіталу, прибутки яких за 5 років становлять 50 млн. дол. США; «венчури середнього ризику», прибутки яких коливаються від 10 до 50 млн. дол. США щорічно; «високопотенційні підприємства», які мають понад 50 млн. дол. США щорічного прибутку впродовж 5 років [26].

Протягом останніх двадцяти п'яти років венчурний капітал в Європі розвивався дуже швидкими темпами. Багато західноєвропейських країн активно стимулюють індивідуальних та інституційних інвесторів з тим, щоб вони вкладали свої заощадження у венчурні трасти. Венчурні фонди Європи спрямовують свої інвестиції у такі галузі: виробництво товарів народного споживання – 18,3%; виробництво промислової продукції – 18,4%; зв'язок, комп'ютери, електроніка – 15,5%; фінансові послуги – 6,3% [26]. Інвестиції в виробництво не є притаманними американським чи японським типам венчурного інвестування, адже вони дають менший маржинальний дохід порівняно з компаніями старт-апами, при їх виході на фондовий ринок за умови позитивних результатів від співпраці. Проте, і рівень їх ризиковості також вищий.

Досвід високорозвинених країн показує, що співпраця винахідників, або інноваційних підприємств з венчурним капіталом приводить є необхідним механізмом стимулювання розвитку ринку інтелектуальної власності. Міжнародних характер венчурного бізнесу сприяє процесам інтернаціоналізації економіки знань. За останні роки значного поширення дістала форма об'єднання венчурних підприємств та інших суб'єктів господарювання у міжнародні науково-дослідні консорціуми, тобто тимчасові статутні об'єднання зі здійснення науково-технічних розробок [163].

На жаль, за індексом венчурного капіталу в 2011 році серед 80 досліджених країн Україна займає лише 68 сходинку (додаток 9) (за індексом KEI – 56 місце). Фактично це є наслідком проблеми низької активності як державних, так і недержавних установ і організацій, покликаних стимулювати процеси розвиток ринку інтелектуальної власності. Очевидною є проблема системи, адже приватний інвестор, навіть якщо має кошти, повинен подолати високий рівень скептицизму, щоб інвестувати, а власник новації – щоб надати доступ до своєї ідеї попри ризик її викрадення.

Вихід із цього замкненого кола – фінансування науки венчурними інвесторами, які повинні широко висвітлювати свої успіхи в цій області. Тільки після появи національних історій успіху міжнародний венчурний капітал буде зацікавлений в інвестуванні.

Особливістю приватного сектору ринку інтелектуальної власності в Україні є й те, що інтелектуальна власність не виконує роль ресурсу в системі формування національного багатства і не є цінним активом підприємств. При середньому показнику обсягу нематеріальних активів в ЄС на рівні 50-80% від балансової вартості, в Україні вони не перевищують 1,5% вартості основних засобів, в той час, як за підрахунками експертів реальна вартість таких активів становить не менше 15 млрд. грн., а потенційно може досягати 250 млрд. дол. США (табл. 2.4) [125].

**Незарєєстровані нематеріальні активи на підприємствах  
України в 2008 році, млрд. дол. США**

Підприємство	Потенційна вартість нематеріальних активів
1. НАК «Нафтогаз України» у тому числі:	26–33
1.1. АТ «Укртрансгаз»	10–12
1.2. ДК «Укргазвидобування»	6–8
1.3. АТ «УКРНАФТА»	2–3
1.4. Інші підприємства НАК «Нафтогаз України»	8–10
2. Одеський нафтотермінал і нафтопровід «Одеса-Броди»	1,5–2,5
3. Нафтопереробка	8–10
4. Космічний комплекс (Южмаш, КБЮ)	20–25
5. Авіація	3,5–5
6. Виробництво зброї і військової техніки	15–18
7. Укртелеком	4–5
8. Електроніка, мікро-, наноелектроніка	18–20
9. Телерадіо, телефонні комунікації	30–35
10. Біотехнологія	7–10
11. Гідро-, тепло-, атомна енергетика	25–30
12. Залізничний і автомобільний транспорт	25–30
13. Річковий і морський транспорт	10–15
14. Вугле- та нафтохімія	10–12
15. Сільське господарство	8–10
16. Переробна харчова промисловість	5–7
17. Легка промисловість	3–4
УСЬОГО:	210–250

Джерело: [14, с. 89-90]

На жаль, позитивних змін за рахунок створення вільного ринку не відбулося. Замість того, щоб скористатися наданими правами, більшість приватних суб'єктів ринку не змогла пристосуватись до зменшеної ролі державних органів та зайняти місце активного гравця. І хоча номінально

витрати на розвиток збільшувались, реально – частка інноваційних підприємств зменшувалась. Яскраво про це свідчить статистика інноваційної активності українських підприємств (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

### Інноваційна активність підприємств в Україні

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями %	Загальна сума витрат млн. грн	У тому числі за напрямками			
			сума внутрішніх та зовнішніх НДР	придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
2000	18,0	1760,1	266,2	72,8	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	125,0	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	149,7	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	95,9	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	143,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	243,4	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	159,5	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	328,4	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	421,8	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	115,9	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	141,6	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	324,7	10489,1	2440,2

Джерело: [48]

Підводячи підсумок, зазначаємо, що в розвинених ринках інтелектуальної власності недержавні механізми регулювання є основним наповненням ринку. Причому особливістю ринку інтелектуальної власності є відсутність вимоги до наявності матеріальних активів для такого наповнення. При створенні необхідної інфраструктури ринок в коротко- та середньостроковій перспективі здатний саморегулюватися за рахунок наявних недержавних механізмів, хоча і не без допомоги держави. Така інфраструктура вимагає наявності спеціальних підприємств венчурного типу, та системи, що буде спонукати їх до активної діяльності з пошуку та впровадження нових ідей і продуктів.

## **Висновки до другого розділу**

Світовий ринок інтелектуальної власності є одним із найдинамічніших ринків в системі міжнародних економічних відносин. Тим більш значимою є система механізмів та інструментів, що забезпечує його функціонування та розвиток. Мережа регіональних і глобальних органів сприяє процесам уніфікації правил і методів ведення винахідницької, інвестиційної, підприємницької діяльності, розповсюдження міжнародного режиму охорони на об'єкти інтелектуальної власності. Проте така тенденція приносить двозначні результати. Поряд із універсалізацією умов обміну технологіями та знаннями відбувається утворення асиметрії національних ринків інтелектуальної власності. Фактично, створюються передумови до збільшення розриву між «інтелектуально розвиненими» ринками та тими ринками, що ще розвиваються.

Така тенденція зумовлюється відмінністю швидкості розвитку національної системи охорони прав на інтелектуальну власність від швидкості розвитку національного інтелектуального капіталу. Через такі міжнародні організації, як СОТ та ВОІВ, розвинені країни фактично переміщують акцент внутрішньої політики держав з проблем розвитку ринку на функції забезпечення захисту інтелектуальних прав, які в своїй більшості належать транснаціональним корпораціям.

Намагаючись уникнути санкцій чи боячись бути занесеними до чорних списків країн-порушників, держави, що розвиваються, будують свої національні інституційно-функціональні системи, виходячи з мети забезпечення прав інтелектуальної власності, що не є ключовим фактором при стимулюванні процесів формування інтелектуального капіталу. І, навпаки, розвинені країни, маючи вже збудовану ринкову інфраструктуру та діючі механізми розвитку, використовують отримані від торгівлі об'єктами інтелектуальної власності прибутки на впровадження новітніх розробок,

наповнення венчурних фондів, збільшення людського, структурного та споживчого капіталів за рахунок ресурсів все тих же країн, що розвиваються.

Такий дисбаланс, визначив країн-лідерів за критерієм оцінки розвиненості інституційної системи національних ринків інтелектуальної власності серед яких провідними є США та країни ЄС. Однак, в світовій практиці є приклади країн, що змогли подолати негативний ефект асиметрії. Серед таких є Японія, Фінляндія та Швеція. Останні дві є лідерами в світі за показниками індексу розвитку економіки знань (друге та перше місце відповідно).

Аналіз різних передових регуляторних практик при формуванні національних інституційно-функціональних механізмів регулювання ринків інтелектуальної власності, виділив систему класифікації державних та недержавних регуляторних інституцій, за критерієм їх спеціалізації та функціональності. Умовно виділено чотири групи: органи неспеціалізованого підпорядкування, відомства спеціалізованого регулювання, установи регіонального та галузевого адміністрування, дорадчі органи. Країни з найвищими показниками індексу економіки знань KEI (Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди та інші) характеризуються наявністю та ефективною співпрацею всіх чотирьох груп інституцій. В свою чергу, країни, в яких певні групи відсутні, або функціонують неефективно (Болгарія, Грузія, Казахстан, Китай та інші) відзначаються відставанням і у рейтингу індексу KEI.

Світовий досвід функціонування системи національних інститутів на ринку інтелектуальної власності показує, що основною метою їх діяльності має бути якнайкраще використання синергійного ефекту взаємодії всіх суб'єктів ринку. Співпраця державних і недержавних механізмів розвитку в своїй сукупності, дійсно, здатна стимулювати процеси створення інтелектуальної власності, її комерціалізації та повернення міжнародних

систем захисту прав на інтелектуальну власність на користь національних інтересів.

Умовою побудови ефективної системи регулювання ринків є проведення системної державної політики, спрямованої на встановлення та розвиток інноваційної інфраструктури, здатної стимулювати та суттєво полегшити для суб'єктів ринку шлях від ідеї до комерційного продукту, закріпленні останнього у формі прав на об'єкти інтелектуальної власності. Функція держави полягає в забезпеченні діяльності необхідної системи інститутів; ефективному та достатньому фінансуванні інноваційних процесів; здійсненні стратегічного планування та управління ринком інтелектуальної власності; залученні до активної співпраці приватного сектору економіки.

За умови забезпечення функціонування необхідної системи інститутів регулювання, стратегічного планування та управління ринком з боку держави, не менш важливим є активна роль приватних суб'єктів ринку, серед яких одними з головних гравців є не тільки винахідники, але і венчурні інвестори, що полегшують шлях від ідеї до комерційного продукту, що може стати об'єктом обміну на світовому ринку інтелектуальної власності. В умовах інтернаціоналізації економіки знань, важливість ефективної роботи венчурного інвестора також зростає, адже збільшується його роль в подоланні культурних та міжнародних бар'єрів при проведенні міжнародних інноваційних проектів, та комерціалізації результату досліджень у вигляді інноваційного продукту на глобальному рівні.

## РОЗДІЛ 3

### АДАПТАЦІЯ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ДО МІЖНАРОДНИХ РЕГУЛЯТОРНИХ ПРАКТИК

#### 3.1. Інноватизація регуляторних засад розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні

Всі розвинені країни світу, у тому числі країни ЄС, ідуть шляхом інноваційного розвитку своїх економічних систем. Держави сприяють впровадженню сучасних досягнень науки і техніки, інноваційних розробок у виробництво та економіку. Брюссельський та Лісабонський саміти ЄС, Пекінський саміт ВОІВ підтверджують прагнення світових держав будувати економіку знань. Основним принципом такої економіки є те, що знання та навчальна інформація, тобто людський капітал, розглядається, як комерційні активи та інтелектуальні продукти і послуги, які можуть розповсюджуватися з метою одержання прибутку.

В Україні, з моменту набуття незалежності, Президентом і Урядами неодноразово наголошувалось на тому, що головним фактором стійкого зростання держави можуть бути тільки науково-технічні інновації [148]. Розвиток інноваційної моделі структурної перебудови економіки визнано основним принципом державної політики.

Наразі, відносини, що виникають на ринку інтелектуальної власності, регулюються окремими положеннями Конституції України, Цивільного кодексу України, в якому виділена Книга четверта «Право інтелектуальної власності», Кримінального кодексу України, Митного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та низки процесуальних кодексів, нормами 10 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, близько 100 підзаконних актів. Україна є учасницею більше 20 багатосторонніх міжнародних договорів у цій сфері, які також є частиною національного законодавства [104].

Таким чином, інституційно-функціональна система органів, яка здатна забезпечити прямо чи опосередковано регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності наразі створена:

у законодавчій владі, в структурі Комітету з питань науки і освіти Верховній Раді діє підкомітет з питань інтелектуальної власності;

у судовій гілці влади, представлений судами загальної юрисдикції та спеціалізованими судами, запроваджена спеціалізація суддів у сфері інтелектуальної власності. Діє Судова палата Вищого господарського суду України з розгляду справ з господарських спорів, пов'язаних із захистом права на об'єкти інтелектуальної власності, а також відповідні колегії у складі місцевих та апеляційних господарських судів;

в структурі органів виконавчої гілки влади у складі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України створена Державна служба інтелектуальної власності. Її основними функціями є реалізація державної політики у сфері інтелектуальної власності та внесення на розгляд Міністра пропозицій щодо формування державної політики у сфері інтелектуальної власності [51].

До сфери управління служби входять державні підприємства «Український інститут промислової власності», «Українське агентство з авторських та суміжних прав», «Інтелзахист», Інститут інтелектуальної власності, Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг.

При Службі діє Консультативна рада з представників усіх творчих спілок України та відомих творчих діячів України. Діє Апеляційна палата для розгляду в адміністративному порядку заперечень проти рішень за заявками на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем і зазначення походження товарів. З 2005 р. у її складі діє Громадська колегія [65].

Інші міністерства та відомства України забезпечують виконання таких функцій у сфері регулювання ринку інтелектуальної власності [65]:

– Міністерство юстиції України — бере участь у розробленні законодавчих актів з питань інтелектуальної власності, координує законотворчу діяльність у цій сфері та інших галузях законодавства та відповідає за адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

– Міністерство внутрішніх справ України — здійснює заходи з попередження та викриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, бере участь у створенні та вдосконаленні законодавчої бази, необхідної для протидії цим порушенням. Особливу увагу міністерство приділяє попередженню та виявленню фактів тиражування й розповсюдження контрафактної музичної та аудіовізуальної продукції, неліцензійного комп'ютерного програмного забезпечення, а також фактів виробництва та розповсюдження продукції з фальсифікованими товарними знаками відомих вітчизняних і зарубіжних товаровиробників. У 2001 р. у структурі Державної служби боротьби з економічною злочинністю міністерства утворено підрозділи з боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності, як у центральному апараті, так і на регіональному рівні.

– Служба безпеки України — бере участь у розробленні та здійсненні заходів із забезпечення захисту державних таємниць України; у визначеному законодавством порядку сприяє підприємствам, установам, організаціям, підприємцям у збереженні їхньої комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України. Відповідно до указів Президента в Україні створено спеціальні підрозділи із запобігання правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. Несе відповідальність за державну політику щодо

голографічного захисту товарів і документів, здійснює державний контроль і координацію діяльності у цій сфері.

– Державна митна служба України — забезпечує контроль за переміщенням через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, реєстрацію таких товарів, а також здійснення комплексу передбачених законодавством заходів з недопущення переміщення через митний кордон України товарів, виготовлених з порушенням прав інтелектуальної власності.

– Державна податкова адміністрація України — здійснює контроль за тривалістю нарахування та сплатою податків у разі ввезення на території України та виробництва в Україні аудіо- та відеопродукції. На підставі положень законодавства здійснює заходи з вилучення та знищення примірників контрафактної продукції, що сприяє забезпеченню захисту прав інтелектуальної власності, зокрема авторських і суміжних прав на аудіо- та відеопродукцію. Особливу увагу приділяє виявленню та знешкодженню підпільного виробництва такої продукції.

– Антимонопольний комітет України є центральним органом, що забезпечує захист інтересів суб'єктів підприємництва від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів права інтелектуальної власності.

– Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики — здійснює державний контроль за дотриманням вимог законодавства України щодо захисту прав споживачів та про рекламу.

– Освітні та наукові заклади, що спеціалізуються у сфері інтелектуальної власності. В Україні понад 16 вищих навчальних закладів здійснюють підготовку фахівців (спеціалістів і магістрів) з питань інтелектуальної власності.

На дослідженні проблем практичного та теоретичного характеру у сфері інтелектуальної власності спеціалізуються: Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Академії правових наук України, Центр інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, Міжнародний центр правових проблем інтелектуальної власності при Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України та інші.

Протягом останніх років на всіх рівнях державної влади через засоби масової інформації лунали заклики до інноваційної перебудови економіки та запевнення у тому, що Україна вже давно прямує цим шляхом.

Зокрема стверджувалося, що Україна, яка входила до «тридцятки» країн світової інтелектуальної еліти, успадкувала від СРСР значний науково-технічний потенціал. За даними досліджень, проведених ООН на початку XXI ст., Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Рівень освіченості українців перевищував середній індекс країн Східної Європи та СНД.

Ринок інтелектуальної власності України і дотепер залишається досить перспективним. За даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україна посідає 23-є місце, порівняно з Фінляндією — 1-е, США — 13-е, Росією — 27-е. Як стверджує В. Полохало, в Україні збережений достатній науково-технічний та промисловий потенціал в окремих галузях: оборонній промисловості (радіоелектронне стеження, радіолокація, засоби наведення високоточної зброї, системи бронетанкової техніки, системи протиповітряної оборони), виробничі можливості якого сягають 8 млрд. грн.; енергетичному атомному машинобудуванні, якому належать понад 12% світового ринку; авіаційному та енергетичному турбінобудуванні, частка високотехнологічного експорту якого більше 43%; ракетній, авіаційній та космічній техніці, де Україна є учасником великої кількості міжнародних проектів, що є джерелами стабільного позитивного торгового обороту; сфера технологій надвисоких частот, де Україна посідає одне з

чільних місць у світі; кристалічні матеріали для мікроелектроніки, сонячної енергетики [140, с.7].

Все ж, процес використання потенціалу України та його розвитку знаходиться у проблемному становищі. В. Полохало також зазначає, що за останні роки науково-технічний потенціал України скоротився у 2,5–3 рази [140]. Як результат досліджень такої тенденції Комітетом з питань науки та освіти Верховної Ради України було видано «Білу Книгу» та «Білу Книгу-2», де у достатньо категоричній формі окреслені проблеми розвитку ринку інтелектуальної власності країни: «система державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні перебуває у повному занепаді, а негативні явища у сфері інноваційної діяльності, правової охорони та захисту інтелектуальної власності потребують невідкладного реформування» [14, с. 7].

І дійсно, згідно з дослідженням компанії *Datamonitor*, втрати ВВП України від порушень в галузі авторських прав на програмні продукти щороку становлять 265 млн. дол. США, податкові втрати бюджету — 94 млн. дол. США. За умови збереження піратства на рівні 89%, що вказувався на момент проведення дослідження, внесок індустрії розробки програмного забезпечення в український ВВП становитиме лише 57 млн. дол. США, а при зниженні до середньосвітових показників піратства (34%) — зросте до 332 млн. дол. США. Відповідно, податкові надходження можуть становити при 89% — 21 млн. дол. США, а при 34% — 93 млн. дол. США [60].

Водночас державними аудиторями за даними Рахункової палати було встановлено, що формування та реалізація інноваційної політики в Україні продовжує здійснюватися безсистемно та непослідовно, а чинна законодавча і нормативно-правова бази з питань розвитку ринку інтелектуальної власності, формування та реалізації інноваційної політики не забезпечують комплексності та узгодженості дій органів державної влади щодо управління інноваційною діяльністю [152].

Експерти відзначають наявність великої кількості проблемних питань інноваційного розвитку України. Низький рівень фінансування розвитку інноваційної інфраструктури та інноваційної діяльності суттєво стримує інтелектуальний потенціал держави та не надає змоги його комерціалізації на світовому ринку інтелектуальної власності. Україна залишається на периферії процесів інтернаціоналізації економіки знань, що загрожує втрати конкурентоспроможності її товарів на інших світових ринках.

Зазначені проблеми обговорюються в Україні вже не перший рік. Їм були присвячені, зокрема, парламентські слухання «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» (21 березня 2007 р.), слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (29 листопада 2006 р.), парламентські слухання «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» (20 червня 2007 р.), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (17 червня 2009 р.).

Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму Україна серед 132 країн зайняла у 2011 р. у сфері формування факторів інноваційного розвитку 74 (2009 – 52), за оснащеністю сучасними технологіями — 82 (2009 – 65), у сфері захисту прав інтелектуальної власності — 114 місце, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України в державу, яка експортує сировинні ресурси з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загрози економічній та національній безпеці [228].

Парадоксально, але в той же час за роки незалежності значно зросла в Україні мережа закладів, які здійснюють підготовку наукових кадрів. Так, з 2000 по 2011р. кількість аспірантур зросла на 25%, докторантур — на 27%. Відповідно кількість аспірантів збільшилась на 47%, а докторантів –

на 44% [47, с. 14]. Чисельність кандидатів наук в економіці на кінець 2011 року 84 989 особи, а докторів наук в економіці України 14 895 (порівняно з 8133 у 1991 році) [47, с. 65].

Майже три чверті загальної чисельності докторів і кандидатів наук, виконавців наукових досліджень і розробок, працювали в організаціях державного сектору економіки, їх питома вага у числі виконавців наукових досліджень і розробок сектору становила 31,0%, 12,3% – в організаціях підприємницького сектору, 13,9% – вищої освіти [47, с.29].

Аналіз статистичних даних свідчить, що розподіл осіб, які навчаються в аспірантурі і докторантурі, є значною мірою спрямований на підготовку кандидатів і докторів у сфері технічних наук, тобто 20% і 18%, а також економічних наук — 18% і 17% від загальної кількості аспірантів і докторантів, що позитивно має відбиватись на рівні науково-технічних розробок, їх обґрунтуванні та розвитку економічної науки. За кількістю наукових фахівців вищої кваліфікації, що припадає на душу населення, наша країна не поступається розвинутих країнам Європи [47].

Разом із тим, згідно В. Щербак [188], динаміка частки докторантів та аспірантів склалася не на користь наук інноваційного спрямування: частка аспірантів і докторантів, зайнятих вивченням фізико-математичних наук, а також технічних наук, знижується порівняно з підготовкою кадрів для економічних, педагогічних наук високої кваліфікації, особливо докторів наук, як результат ця тенденція позначається на продукуванні знань у вигляді відповідних наукових та науково-технічних розробок. Зокрема, частка розробок технологічного змісту, як носіїв нових знань з високим потенціалом до комерціалізації, у загальній їх кількості протягом 1995–2011 рр., різко зменшилася. Значна їх кількість належить до категорії інших напрямів наукових досліджень, призначених в основному для створення нових видів продуктів, виробів і послуг лише у харчовій промисловості.

Співвідношення між технологічними та нетехнологічними напрямками науково-технічних розробок також ствердило висновок стосовно сталості тенденції превалювання останніх на першими. Роль новітніх технологій, що здатні стати комерційним товаром, у вітчизняних розробках також доволі незначна. За статистичними даними, кількість розробок у сфері нової техніки й технології зменшилась порівняно з 1991 р. майже в чотири рази [188].

Варто також відмітити, що на противагу збільшенню кількості кандидатів та докторів, чисельність науковців невпинно падає: порівняно з 1991 роком, коли нараховувалось 295 010 осіб, в 2011 році таких вже 84 969.

Таким чином, розподіл кадрового потенціалу не відповідає вимогам розвитку інноваційної діяльності й побудові інноваційної моделі. Із фахівців вищої кваліфікації, які займаються науково-технічною діяльністю, третина працює у ВНЗ, п'ята частина — в установах академічного профілю, 6,2% — у галузевих наукових організаціях і лише 0,2% — у заводському секторі (тут лише 90 докторів наук) [178].

Однак, спираючись на висновки емпіричних розрахунків Ла Фуенте, існує лише залежність, коли вищий ВВП приводить до кращого рівня освіти, але в жодному разі не навпаки [192]. Причинами цього є наявність проміжних стадій, коли освіта та наука, за наявності перепон та слабкого розвитку прикладних галузей, не здатні перетворити високий рівень освіченості на високий рівень прибутків.

Тому важливим залишається інноваційна активність підприємств, що покликана трансформувати потенціал у доходи. На жаль, інноваційна активність українських підприємств залишається на низькому рівні. За роки незалежності кількість суб'єктів, що продукують нові знання та технології в Україні скоротилася більш ніж у 20 разів. У 2011 році кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки дорівнювала 1255

підприємств, або 16,2% від загальної кількості проти 1490 і 18% у 2000 р. [48]. Між тим мінімально необхідним в умовах сучасної економіки є показник у 25%, а середньоєвропейський рівень інноваційної активності перевищує 40%. Для порівняння, в постіндустріальних країнах вік становить 25-60% [152].

До регіональної інфраструктури України належать понад 40 науково-навчальних центрів, 14 інноваційних бізнес-інкубаторів, 7 центрів інновацій та трансферу технологій, 15 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 14 науково-впроваджувальних підприємств, 15 регіональних центрів науково-технічної та економічної інформації, 11 інноваційно-технологічних кластерів, функціонують нечисленні консалтингові фірми та небанківські фінансово-кредитні установи.

Але єдиним, реально функціонуючим в Україні видом інноваційних структур є технопарки. Проте відсутність послідовної державної підтримки діяльності технопарків обумовлює постійне зменшення обсягів реалізованої інноваційної продукції. Сьогодні в Україні створено 16 технопарків віртуального типу, тобто «технопарків без стін». За період свого функціонування ними реалізовано інноваційної продукції на 15778 млн. грн. за 116 інноваційними проектами, у тому числі на експорт – 10% [183].

Для порівняння в США функціонує понад 140 наукових та технологічних парків, а із 25 найбільших університетів 23 мають наукові парки, де створено сотні компаній і тисячі робочих місць; у Китаї – понад 53 національних парків (спеціальні технологічні зони), 50 провінційних парків та 30 парків при університетах; у Італії 31 парків, в складі яких працюють близько 600 високотехнологічних підприємств, 140 з яких є інкубованими, 14 бізнес-інкубаторів, що спеціалізуються у напрямку підтримки створення та розвитку нових підприємств, та 150 центрів досліджень [73].

Можна констатувати, що внутрішній ринок науково-технічної та інноваційної продукції продовжує деградувати. Обсяг відвантаженої інноваційної продукції складає лише близько 6% від загального обсягу відвантаженої продукції. Частка України у світовому обсязі торгівлі наукоємною продукцією становить близько 0,1% [17]. Для порівняння: Росія має 0,3%, частка США становить 36%, Японії — 30%, Китаю — 6% [51].

Одним з основних критеріїв, що свідчать про тенденції на ринку інтелектуальної власності, є надходження заявок на винаходи від національних заявників. Аналіз динаміки протягом 2005–2011 рр. свідчить про стійку тенденцію до їх зменшення. Як зазначає В. Полохало, національними заявниками в Україні отримується патентів на винаходи на 1 млн. населення вдвічі менше, ніж в Росії, в 3–3,5 раза менше, ніж у Франції та Німеччині [140, с. 9]. В свою чергу, науковець зазначає, що несприятливі умови, що склалися в економіці України, є такими не лише для самої винахідницької діяльності, але й для використання винаходів. Втрата винахідництвом і раціоналізаторством свого характеру масового руху ускладнило перспективи економіки розвиватися інноваційним шляхом. В останні роки ці умови ще значно погіршилися: за останні 5 років кількість поданих заявок на винаходи за національною процедурою від вітчизняних заявників зменшилася на більш ніж 22%. Найбільш суттєве зниження кількості поданих заявок у порівнянні з попереднім роком (на 18%) мало місце у 2008-2009 рр., внаслідок збільшення чинних ставок зборів за патентування винаходів та корисних моделей, які, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1148 (постанова вступила в дію 16 травня 2008 р.), були збільшені до 35 разів, після прийняття якої Україна втратила близько 3 тис. патентів на винаходи, які припинили дію через несплату збору [140, с. 9].

Порівняння динаміки внесення охоронних документів до державних реєстрів показує нестабільну динаміку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Динаміка внесення охоронних документів до державних реєстрів в Україні**

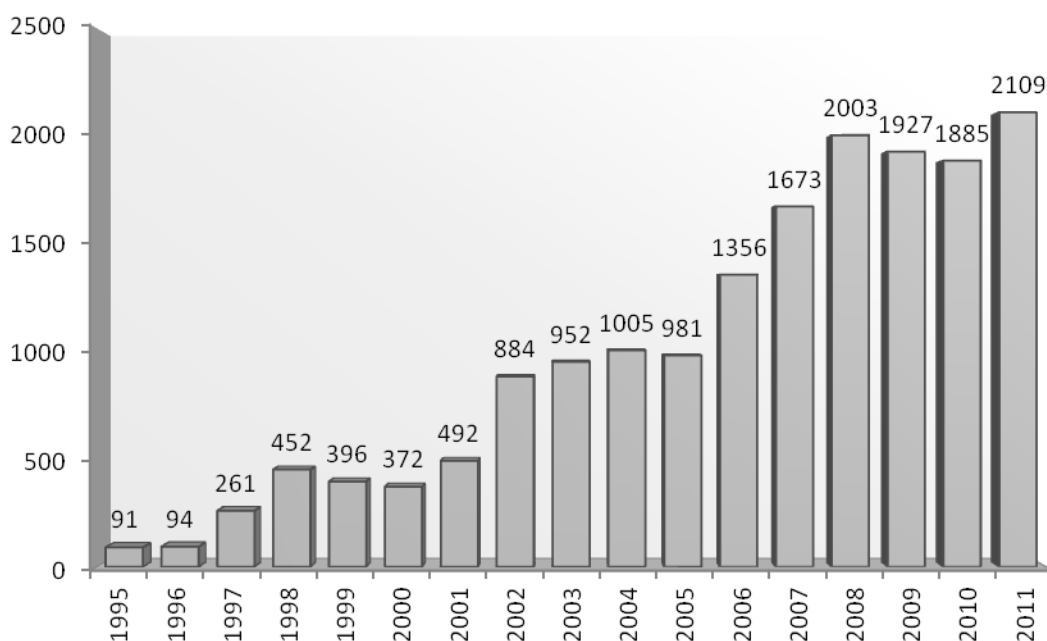
Роки	Патенти на винаходи	Патенти на корисні моделі	Патенти на промислові зразки	Свідоцтва на знаки для товарів і послуг	Міжнародні реєстрації знаків за Мадридською угодою
<b>2000</b>	5772	222	1044	3339	4446
<b>2001</b>	11670	422	1186	4389	4286
<b>2002</b>	9178	440	1267	6642	5732
<b>2003</b>	10983	672	1474	7706	5103
<b>2004</b>	9907	1853	1436	9383	9383
<b>2005</b>	3719	7467	1569	11645	11645
<b>2006</b>	3705	8268	2061	13134	13134
<b>2007</b>	4060	9215	2213	15375	8298
<b>2008</b>	3832	9289	2503	15357	9459
<b>2009</b>	4002	8391	1754	15137	9664
<b>2010</b>	3874	9405	1431	16686	10003
<b>2011</b>	4061	10291	1337	16677	7537
<b>7 місяців 2012 року</b>	2164	5562	880	9367	4802
<b>Всього за роки незалежності</b>	<b>104117</b>	<b>71972</b>	<b>23498</b>	<b>159444</b>	<b>115086</b>

Джерело: [52]

З таблиці видно асиметрію динаміки внесення патентів на винаходи з патентами на корисні моделі. Це може свідчити про поступове згорання процесів фундаментальних досліджень та про перехід до прикладного дослідництва. В порівнянні, стабільне зростання кількості внесених свідоцтв на знаки для товарів і послуг свідчить про те, що основною частиною інтелектуального капіталу, в якому здійснюються активні процеси є лише споживчий капітал.

В той же час, динаміка реєстрації договорів щодо розпорядження майновими правами свідчить про тенденцію до збільшення активності

суб'єктів ринку, що, поряд зі зменшенням наповнення ринку, говорить про збільшення кількості операцій з одним і тим самим об'єктом (рис. 3.1).



**Рис. 3.1. Динаміка реєстрації договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності у 1995-2011 рр. в Україні**

Джерело: [51, с. 19]

На відміну від сфери патентування винаходів, де Україна, за показником активності резидентів, знаходиться на рівні Росії і вище центральноєвропейських країн, що здійснили перехід до ринкової економіки (Польща, Угорщина), та більшості країн Східної Азії, що динамічно розвиваються, становище у сфері трансферу технологій (ліцензійного обміну) в Україні є вкрай негативним. За рівнем інтенсивності експорту високотехнологічної продукції Україна майже вдесятеро відстає від середньосвітового показника.

Згідно з даними Комітету з питань науки і освіти, в українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно належать до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірничя металургія,

залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно, майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1% [82].

Аналіз галузевої структури розподілу патентів на винаходи віддає першість органічній хімії та медицині (рис. 3.2).



**Рис. 3.2. Галузева структура поділу патентів на винаходи в Україні в 2011 р.**

Джерело: [51, с.11]

Аналіз статистичних та емпіричних даних свідчить, що загальний стан розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні характеризується нестабільністю та відсутності чіткого тренду. Можна стверджувати, що система інтелектуальної власності поки що не стала дієвим чинником підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Основними плюсами створеної системи охорони, якими користуються суб'єкти ринку, є знаки та торгові марки. В той же час, захист промислової власності є порівняно незатребуваним, що, в свою чергу, свідчить про невелику кількість інноваційних проектів, або їх неефективність у створенні

національного продукту, що потребував би захисту на внутрішньому і зовнішніх ринках.

Фахівці відзначають, що за останні роки в Україні фактично не впроваджено жодної інновації (макротехнології) загальнодержавного чи галузевого масштабу. Переважна їхня більшість має локальний характер, значення цих інновацій не виходить за межі окремих виробництв, об'єднань, підприємств. Здебільшого впроваджуються поліпшуючі інновації, які мають малий термін перебування на ринку і не можуть бути довготерміновим джерелом надходження прибутків від інноваційної діяльності [152].

Починаючи з 1991 р. в Україні жоден з бюджетів не виконав визначену статтею 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норму щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% від внутрішнього валового продукту (ВВП) України. Типова щорічна цифра видатків на науку складала 0,3–0,8% ВВП, внаслідок чого наука могла відігравати у суспільстві переважно соціокультурну функцію.

Як результат, за останні роки передумови до тенденцій відродження та підвищення ефективності новаторської діяльності є непереконливими, що дозволяє стверджувати про незадовільний стан і відсутність позитивних зрушень в тенденціях розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні. Порівняно значний людський капітал так і не знаходить шляхів до його перетворення у фінансові потоки.

Проблеми України здебільшого інституційного характеру, що заважає системному розвитку ринку інтелектуальної власності, реалізації досить високого інтелектуального потенціалу нації, і тим самим досягненню конкурентних переваг держави на світовому ринку в умовах його високої інтернаціоналізації. До вказаних проблем, зокрема, належать:

– незавершеність і відсутність системного підходу до формування законодавчої й нормативно-правової бази з регулювання інноваційної діяльності та у сфері інтелектуальної власності;

– відсутність державної дієвої системи фінансового забезпечення та економічного стимулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності;

– недосконалість системи державного управління науково-технологічною та інноваційною діяльністю;

– відсутність системи довго- і середньотермінового прогнозування й стратегічного планування науково-технологічного розвитку та визначення на цій основі пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності;

– вкрай недостатній рівень програмно-цільового управління при реалізації державних науково-технічних та інноваційних пріоритетів;

– відсутність механізмів комерціалізації результатів завершених науково-технічних розробок та передання їх до сфери виробництва, слабкий розвиток трансферу технологій;

– нерозвиненість інноваційних структур ринкового типу, відповідної інфраструктури;

– високі економічні ризики залучення інвестицій до сфери високотехнологічного виробництва і, відповідно, мала кількість підприємств, що інвестують у ці галузі [124].

Для переведення економіки в формат економіки знань необхідна увага держави до створення розгалуженої інноваційної інфраструктури, що зможе забезпечити прискорений розвиток ринку інтелектуальної власності. До такої інфраструктури відносять: виробничо-технологічні структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри та бізнес-інкубатори); об'єкти інформаційної системи — аналітичні, статистичні центри, інформаційні бази та мережі; організації з підготовки та перепідготовки

кадрів у сфері технологічного менеджменту; фінансові структури — фонди бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові; систему експертизи — центри, спроможні дати експертні висновки для виробників, інвесторів, страхових служб тощо [125].

Співвідношення міжнародні передових практик побудови інституційно-функціональних механізмів регулювання ринків інтелектуальної власності з вітчизняним аналогом, надало можливість представити рекомендації щодо вдосконалення інституційної системи регулювання ринку інтелектуальної власності в Україні, а саме:

– створення Регіональних центрів розвитку ринку інтелектуальної власності в обласних центрах при торгово-промислових палатах, університетах, науково-дослідних інститутах тощо, покликаних стимулювати процеси створення та комерціалізації новацій, їх обміну та вдосконалення в регіонах та на місцях (Німеччина, Австралія);

– за відсутності можливостей фінансування розвитку всього ринку, застосування кластерного підходу (Нідерланди, Італія) та створення при міністерствах і відомствах служб та відділів, що спеціалізуються на пошуку, координації розробок, фінансуванні та впровадженні новітніх технологій у визначених секторах економіки;

– створення Консультативного органу (ради) з представників найбільших промислових компаній, дослідницьких рад, університетів і Регіональних центрів розвитку і надання повноважень самостійного ухвалення рішення про фінансування за рахунок бюджету невеликих проектів, перспективних розробок в межах квоти, без узгодження з урядом, з залученням широкого загалу (Велика Британія, Данія);

– для координації державного, вітчизняного на іноземного приватного інвестування: формування агенції з ризиковим капіталом з часткою державного капіталу (Франція);

– заснування інтеграційного об'єднання, Координаційної ради, до складу якої могли б входити представники всіх зазначених органів та організацій. Голова Координаційної ради повинен призначатися Президентом за погодженням з Парламентом (США, Австрія). Окрім координації роботи в його функції слід додати вирішення системних питань функціонування інституцій, право законодавчої ініціативи в сфері інтелектуальної власності, визначення та виконання національної стратегії формування нової економіки, створення та розвиток таких системних об'єктів, як Силіконова долина у США, технозона Лувейн-Париж у ЄС, Сколково – в Росії.

### **3.2. Мінімізація ризиків незбалансованості обмеженого та вільного доступу до об'єктів інтелектуальної власності**

Разом із завершенням процесу входження до Світової організації торгівлі та забезпечення участі в Угоді про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) Україна приєдналася до світової системи захисту інтелектуальної власності й зобов'язалась забезпечити на своїй території дію таких процедур, які дозволяють здійснювати заходи, що запобігають порушенню законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності, що має містити норми, які дозволяли б удатися до ефективних дій, спрямованих проти будь-якого порушення прав інтелектуальної власності, охоплюючи термінові заходи для запобігання порушень і правові санкції на випадок подальших порушень. Як наслідок, права інтелектуальної власності стали забезпечуватися, починаючи з адміністративних норм, цивільно-правових способів захисту, і закінчуючи кримінальними процедурами і штрафами, що можуть бути застосовані до порушників.

Як стверджує П. Цибульов, немає рації у створенні складної та дорогої системи охорони прав і поширення інформації про охоронні до-

кументи на об'єкти інтелектуальної власності, якщо власники цих прав не будуть мати можливість забезпечити захист своїх прав задовільним чином. Для того, щоб запобігти порушенню прав і компенсувати втрати, що виникають унаслідок порушення цих прав, вони повинні мати можливість захищати свої права. Охорона інтелектуальної власності є одним з ключових моментів інноваційної діяльності, оскільки дозволяє повернути у власність доходи від інвестицій у НДДКР і отримати прибуток від нововведень [8].

В світі вже сформованою є багаторівнева система регулювання питань, пов'язаних з інтелектуальною власністю. СОТ розробляє рамкові норми, Світова патентна організація і Світова організація інформаційних систем наповнюють їх конкретним змістом, а національні патентні відомства займаються вдосконаленням патентного законодавства [125].

Дана світова система захисту не має аналогів, оскільки розповсюджується на більш ніж 150 країн світу і є обов'язковою для наслідування при бажанні країни інтегруватися в світовий торговий простір. Існують твердження, що базові характеристики цієї глобальної системи мають бути враховані будь-якою країною, що намагається реалізувати інноваційну модель розвитку економіки.

Україна активно співпрацює зі світовими структурами, що регулюють процеси створення, набуття прав та використання інтелектуальної власності, і вже є учасницею більшості багатосторонніх міжнародних конвенцій та договорів у цій сфері. Зважаючи на пріоритет інтеграції України в європейські структури, важливе значення для ефективної охорони прав інтелектуальної власності набуває процес входження України до регіональних європейських структур, що забезпечують регулювання відносин у цій сфері.

Важливу стимулюючу роль у зміні української системи правової охорони інтелектуальної власності відіграють двосторонні

договірні-правові відносини України з іншими, передусім розвиненими, державами, що охоплюють укладення двосторонніх угод щодо взаємного забезпечення такої правової охорони.

Саме розвинені країни є основними носіями ідей, що створили існуючу систему охорони інтелектуальної власності. Країни з високим рівнем технологічного розвитку економіки відрізняються розвиненим механізмом правового захисту інтелектуальної власності. Відповідно, на міжнародному рівні вони намагаються уніфікувати правила, що діють на їхніх національних ринках з метою забезпечення недоторканності прав інтелектуальної власності їхніх суб'єктів.

І дійсно, права інтелектуальної власності суттєві для багатьох видів комерційної діяльності, тому що захищають інвестиції в наукові дослідження і допомагають забезпечити доходи, від яких залежать подальший рівень інвестування. Базовий принцип є таким, що винахіднику ідей повинні бути компенсовані його зусилля при віднесенні своїх ідей до світового надбання. При відсутності сталої системи захисту прав на інтелектуальну власність компенсації були б значно меншими. Якими могли б бути прибутки Microsoft при відсутності сучасної системи захисту її прав? Напевно, не більше декількох відсотків від того, що компанія отримує тепер. Чи мотивувало б це для подальших розробок? Напевно, так. Проте компанія ніколи не стала б тим гігантом, яким вона є зараз.

Результати опитування серед керівників підприємств, щодо причин, що їх спонукають користуватись системою захисту прав інтелектуальної власності, у випадку з патентами були такі:

- 96% – це попереджує копіювання;
- 6% – це надає показник для оцінки роботи винахідників;
- 28% – доходи від ліцензування;
- 47% – це дає додаткові аргументи при переговорах;
- 59% – це попереджує судові позови;

– 82% – утримання конкурентів. [194, с. 7]

Ефективні закони щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності потрібні не лише їх власникам, але винахідникам, авторам, підприємствам, урядовим установам. Стверджується, що в обмін на отримання виключності правоволодіння суспільство отримує доступ до вигод від товарів та послуг, які є результатами комерціалізації інновацій чи творчих розробок [125]. Прийняття нових законів про інтелектуальну власність зі збільшенням рівня захисту, приєднання до міжнародних конвенцій завжди вітається, проте варто звернути увагу і на перестороги, що супроводжують даний процес. Адже, як зазначав Дж. Шумпетер, «якщо ви хочете спонукати компанії займатися дослідженнями та розробками, ви повинні погоджуватись з появою монополій, як вимушеного зла» [194].

І не завжди дана монополія є природною та викликана неспроможністю інших досягнути результатів монополіста. Частіше саме монополіст використовує своє становище для створення перепон для досягнення свого рівня розвитку. Повернемося до прикладу Microsoft. Інноватор галузі текстового редактора 1990 року, WordPerfect, був знищений Microsoft Word у 1997. Винахідник 1988 року Lotus 1-2-3, поглинутий Microsoft Excel у 1997. Лідер 1990 у настільних видавничих засобах, Adobe Pagemaker, знищений QuarkXPress у 1997.

А отже, існує протилежна загальноприйнятій позиція стосовно міжнародного правового акту TRIPS, висловлена лауреатом Нобелівської премії в галузі економіки, професором економіки Колумбійського університету, екс-головою Ради економічних радників при Президенті Клінтоні та головним економістом і старшим Віце-президентом Світового банку Джозефом Е. Стігліцом.

Він стверджує, що, на жаль, торгові посередники, які склали угоду TRIPS на раунді торгових обговорень в Уругваї на початку 1990-х років, або не знали, або, що ймовірніше, не були зацікавлені у справедливому

балансі захисту інтелектуальної власності та вільному доступу до користування інтелектуальною власністю. У той час, зазначає він, у Раді економічних радників при адміністрації Клінтона, де він працював, було очевидно, що більший інтерес існував до того, щоб захистити потенційні прибутки американських власників прав на інтелектуальну власність (фармацевтичну індустрію й індустрію розваг), а не до забезпечення системи інтелектуальної власності, що була б корисною для країн, що розвиваються. Інтелектуальна власність є важливою, але відповідна система інтелектуальної власності для країни, що розвивається, відрізняється від такої ж системи для розвиненої індустріальної країни. Стігліц зазначає, що схема TRIPS не змогла визнати цього. А по суті, інтелектуальна власність ніколи не мала б заноситися в торгову угоду, принаймні, частково, оскільки її регламент явно виходить за межі компетентності торгових посередників [167].

Протиставлення системи охорони інтелектуальної власності до принципів вільної конкуренції також досліджено в роботах А. Шастітко. Зокрема, науковцем зазначається, що наявність та осяжність функцій інститутів, що обмежують, чи контролюють доступ до інформації, та рівень задіяння держави в цих інститутах напряду залежить від рівня розвитку суспільства та держави (крихкий, базисний та зрілий) [184].

Отже, при визначенні режиму правового регулювання ринку інтелектуальної власності необхідно зважати на часткове страхування ризиків, що виникають внаслідок створення недосконалих норм охорони інтелектуальної власності. Наявні такі ризики:

– ризик монополізації – установлення впливу одного винахідника, виробника, з наслідком перешкоджання процесу подальшого винахідництва та поглинання перспективних розробок;

– ризик обмеження розвитку – у випадках, коли через закриті форми захисту під загрозою опиняється подальший розвиток та вдосконалення наявних розробок;

– ризик консервації неефективної економіки – обмеження використання в економіці найбільш ефективних розробок та досягнень через небажання винахідників/власників розповсюджувати інтелектуальну власність;

– ризик примусового придбання комерційного продукту – при відсутності аналогів інтелектуальної власності для ознайомлення та використання потенційні винахідники змушені придбавати права на інтелектуальну власність;

– ризик обмеження юридичної безпеки – у випадках, коли юридичні претензії між користувачами прав на інтелектуальну власність переносяться на кінцевих користувачів.

Принцип дотримання балансу між правовим захистом і відкритістю інформації є важливою передумовою розвитку. Адже в умовах інноваційної економіки знань він визначається наукою. З одного боку, саме завдяки науці цей розвиток полегшується, а з іншого — він обмежується правами на інтелектуальну власність. Вдало виписані та ефективно впроваджені закони здатні заохочувати інноваційну діяльність, венчурне інвестування, спонукати винахідників та підприємців до співпраці, приносити економічні й соціальні вигоди без створення вимушених монополій або обмеження чесної конкуренції. Неефективні закони стримують конкуренцію і гальмують інноваційний розвиток.

Ідеї — це якнайважливіший внесок у дослідження, і якщо право на інтелектуальну власність знизить можливість використати ідеї інших, то постраждає науковий і технологічний прогрес. Фактично, багато якнайважливіших ідей — наприклад, математика, що лежить в основі сучасного комп'ютера, або теорії, на яких базуються атомна енергія чи

лазери, — не захищені інтелектуальною власністю. Академіки витрачають чимало енергії на вільне поширення своїх отриманих у результаті досліджень даних. Зростання руху «відкритого джерела» в Інтернеті показує, що не тільки власне фундаментальні ідеї, але навіть продукти величезної безпосередньої комерційної цінності можуть бути вироблені без захисту інтелектуальної власності.

На відміну від цього, система інтелектуальної власності винагороджує новаторів, створюючи тимчасову монопольну владу, що дозволяє їм призначати набагато вищі ціни, ніж могли б бути, якби існувала конкуренція. У результаті, ідеї поширюються та використовуються повільніше.

Економічне обґрунтування для інтелектуальної власності полягає в тому, що швидше новаторство відшкодовує величезні витрати на таку неефективність. Але дедалі більше стає зрозумілим те, що надміру сильні або погано сформульовані права інтелектуальної власності можуть фактично перешкоджати новаторству — і не тільки внаслідок збільшення вартості дослідження.

Монополісти, можливо, мали б набагато менше стимулів для введення новацій, аніж вони мають зараз, якби були б змушені конкурувати. Дж. Стігліц у своїй статті «Права та помилки інтелектуальної власності» стверджує, що сучасні дослідження продемонстрували, що Дж. Шумпетер помилявся, вважаючи, що конкуренція в новаторстві веде до послідовності фірм [167]. Насправді, монополіста, який зміцнив свої позиції, може виявитися важко витіснити. Монополія, яка зміцнила свої позиції, може використати свою ринкову владу, щоб знищити конкурентів, як це явно продемонстрував Microsoft у випадку з веб-браузером Netscape. Такі зловживання ринковою владою заважають новаторству.

Більш того, існують так звані «патентні хащі» — побоювання того, що якесь досягнення наступить на захищені раніше патенти, про які новатор, можливо, навіть не знає, також можуть перешкоджати новаторству. Після проведення новаторської роботи братів Райт і братів Куртіс формула винаходу патента з частково перекритими об'єктами охорони заважала створенню літака доти, поки уряд Сполучених Штатів Америки нарешті не змусив їх прийняти патентний пул, оскільки насувалася Перша світова війна. У наш час багато хто в комп'ютерній індустрії непокоїться, що такі «патентні хащі» можуть перешкоджати розробці програмного забезпечення.

Іншими викликами при формуванні системи охорони інтелектуальної власності є питання відносно того, хто повинен володіти правами інтелектуальної власності і управляти джерелом, якщо вона створюється сторонами-співробітниками в режимі реального часу (за допомогою *e*-науки). Як і в авторському праві, оцифрування та потенційно миттєва і дешева інформація, глобальний зв'язок відкрили великі можливості для розповсюдження і використання науково-технічних баз даних. Але виникає проблема досягнення рівноваги між охороною інвестицій, достатньої для стимулювання створення нових баз даних, необхідних і корисних для дослідників, і правом наукових користувачів звертатися до таких баз даних на розумних умовах і просувати наукові знання.

Для створення будь-якого продукту потрібно багато ідей, і з'ясування їхнього відносного внеску в результат — уже не кажучи про те, які з них справді є новими, — може бути майже неможливим. Якщо розглянути препарат, спираючись на традиційні знання, скажімо, про рослину, добре відому своїми лікарськими властивостями, то наскільки важливим є внесок дослідницької фірми, що виділяє активний компонент? Фармацевтичні компанії стверджують, що вони повинні мати право на

повний патент, не платячи нічого країні, що розвивається, від якої були отримані традиційні знання, хоча країна зберігає біологічну варіативність, без якої препарат ніколи не з'явився б на ринку.

Суспільство завжди визнавало, що інші цінності можуть перевершити інтелектуальну власність. Потреба запобігти надмірній монопольній владі призвела до того, що антитрестовська влада почала вимагати обов'язкового ліцензування (як вчинив уряд Сполучених Штатів Америки із телефонною компанією AT&T). Коли Америка зіткнулася із загрозою сибірки після терористичних нападів 11 вересня 2001 р., чиновники випустили обов'язкову ліцензію для Сірго, найвідомішої протиотрути.

Проте деякі вважають, що такі ситуації повинні бути не винятком, а правилом. Їх відносять до так званого «ліберального» напрямку захисту творчості, що має різноманітні назви, найбільш популярною з яких є «копілефт» (англ. «copyleft» на противагу «copyright»). Один з них, професор Вищої школи економіки (Москва) А. Долгін вважає, що «копірайт» вже морально застарів, оскільки фактично за сучасним авторсько-правовим законодавством максимальну матеріальну плату отримують не «хороші» автори, а ті, кому вдається зробити написання книжок «конвеєрним способом» – видавати по чотири, а то й більше назв на рік [159]. Система охорони інтелектуальної власності слугує частіше не винахідникам, а бюрократам та «колекціонерам» патентів.

«Копілефт» є альтернативною юридичною моделлю авторського права, при якій відбувається збереження автором за собою лише немайнових прав. Ця модель склалася і найбільш широко використовується в сучасному науковому співтоваристві, в русі вільного програмного забезпечення, для розповсюдження так званої «вільної» аудіо- та відеопродукції. Їй притаманні відкриті ліцензії та наявність вільної інтелектуальної власності. Ліцензія Copyleft є домовленістю між автором та

користувачем, згідно з якого автор передає користувачеві всі, або більшу частину майнових прав, враховуючи права на копіювання, внесення змін, використання для будь-яких потреб, без вимоги оплати ліцензії на користування твором як таким [146].

Успішним прикладом використання відкритих ліцензій у бізнес-процесах може слугувати Open Business веб-сайт обміну бізнес-моделями. Він діє на засадах відкритості, надання частини послуг безплатно і безплатного доступу. Приклади бізнесів, які діють за цими засадами, Kublax Financial Technologies Ltd, що надає фінансові послуги, Buildersite для тих, хто будує і хто хоче побудувати житло, Tablefinder AB для бронювання столів в ресторанах, free LEGO Digital Designer software, де можна створити свій варіант кубиків Lego, Artist Press Kit для просування молодих митців, Oscar Project - open source car – створення автомобіля мрії, Nollywood – нігерійська кіноіндустрія, яка випускає найбільше у світі фільмів на рік. Всі ці компанії розвиваються на засадах розподілу прибутків, використання відкритого програмного забезпечення та відкритих бізнес-аплікацій [34].

Саме у галузі розробки програмного забезпечення (ПЗ) практика копілефту найпоширеніша. Обсяг «вільного програмного забезпечення», або «відкритого програмного забезпечення» є достатньо значним. Такими програмами є, зокрема, операційна система Linux, офісний пакет OpenOffice тощо. Ведуться також розробки нової, повністю «вільної» операційної системи GNU. Термін «вільне програмне забезпечення» має такі ознаки:

- свобода завантажувати програму в будь-яких цілях (свобода 0);
- свобода вивчення програми та її адаптації до умов споживача (свобода 1). Обов'язковою умовою реалізації цієї свободи є доступ до вихідних текстів;
- свобода поширення копій (свобода 2);
- свобода вдосконалювати програму і публікувати її поліпшення (свобода 3).

Для «копілефтної» системи охорони програм характерним, як зазначалось вище, є також забезпечення немайнових прав авторів. Так, у проекті GNU передбачено такий порядок поширення програм: 1) оприлюднення авторських прав на ці програми; 2) оголошення умов поширення, згідно з якими кожен отримує права на використання, модифікацію та поширення програмного коду, а також усіх похідних програм за умови незмінності правил їх поширення [236].

У сучасному світі вільне програмне забезпечення застосовується все ширше. Причиною цього є, зокрема, його менша вартість, що сприяє його просуванню в бюджетних установах. Так, все більшою мірою застосовується вільне (відкрите) програмне забезпечення в державних установах та навчальних закладах країн ЄС, перш за все у Франції та ФРН (ці дві країни є безумовними лідерами впровадження вільного програмного забезпечення).

Шукає нових підходів і Всесвітня Організація з Інтелектуальної Власності (ВОІВ). Цього року вона ухвалила Програму розвитку ВОІВ та створення Постійного комітету з Розвитку і Інтелектуальної власності, який збиратиметься двічі на рік. Один із пунктів Програми Розвитку – обмін досвідом щодо таких відкритих спільних проектів, як Проект геному людини та відкриті моделі інтелектуальної власності [34].

В Російській Федерації розробка пакету вільного ПЗ офіційно визнана одним з центральних завдань для забезпечення інформаційної безпеки держави. Так, відповідно до Розпорядження Уряду РФ № 1447-р від 18 жовтня 2007 р., на Міносвіти та Мінінформзв'язку покладено завдання вжити заходів з розробки пакета вільного ПЗ для навчальних закладів [150]. Право участі в тендері на розробку такого пакету виграла група «Армада». В експерименті з впровадження вільного ПЗ взяли участь близько 1000 шкіл Пермського краю, Томської області та Республіки Татарстан. Очевидно, що результати використання вільного ПЗ задовольнили

учасників експерименту, адже за заявою Міністра зв'язку і масових комунікацій РФ І. Щеголева до кінця 2009 р. пакети вільного ПЗ були встановлені у всіх школах РФ [32]. Ще більшою популярністю відкрите ПЗ користується у приватних споживачів. Таким чином, ПЗ, створене на підставі «відкритих» ліцензій, здобуває все більшої популярності у світі.

Форми «відкритих» ліцензій бувають різними. Так, для поширення Unix-подібних програм використовується BSD-ліцензія, в зазначеному вище проекті GNU використовується GNU General Public License тощо. Спільним для подібних ліцензій є такі пункти: 1) вони зазначають ім'я автора та рік першого видання програми; 2) вони надають усім без винятку особам права, зазначені вище.

Окрім вільного/відкритого програмного забезпечення дієвим прикладом слабких форм захисту інтелектуальної власності є тридцятирічний досвід розробки напівпровідників. Так, деякі з ліцензій дозволяють лише використання за умови доопрацювання, інші – будь-яке використання та обмін, але всі вони стимулюють динамічні інновації та подальший розвиток [34].

Ліберальний напрям є достатньо популярним і в Україні [18]. Зокрема, діє Українська асоціація користувачів та розробників вільного та відкритого програмного забезпечення – громадська організація, створена з метою захисту розробників і користувачів вільного (відкритого) програмного забезпечення, зареєстрованим також є проект закону «Про використання Відкритих і Вільних форм інтелектуальної власності, Відкритих форматів даних та Відкритого (Вільного) програмного забезпечення в державних установах і державному секторі економіки».

Для України важливо, беручи до уваги все вищенаведене, правильно оцінювати всі «за» та «проти» збільшення правового регулювання сфер ринку інтелектуальної власності та використовувати компромісні варіанти,

що будуть стимулювати розвиток ринку та стримувати монополію. В світовій практиці вже є новітні напрацювання в цьому напрямку.

Якщо в 70–80 рр. ХХ ст. патент виконував перш за все охоронну функцію, то в 90-ті в розвинених країнах патенти стали засобом стимулювання конкуренції, сприяючи інноваційним процесам у нових сферах. Особливостями системи охорони інтелектуальної власності на сучасному етапі розвитку є її концентрація на результатах прикладних, радше ніж фундаментальних досліджень; мінімізація фактору наявності патентних «хашів» та ризиків випереджаючого патентування; забезпечення патентної охорони як на корпоративному, так і суспільному рівнях; уніфікація національних систем охорони об'єктів інтелектуальної власності та їх приведення до міжнародних стандартів; тенденція до збільшення частки охоронних документів за міжнародними системами.

Отже, чітко та збалансовано визначені права власності, у тому числі й інтелектуальної, мають велике значення з огляду на залучення патентованих технологій й інвестицій до інноваційних проектів. Баланс має бути досягнутий між низькою та завищеною охороною, адже слабкий захист прав негативно впливає на рівень потенційних інвестицій, не стимулює винахідників до інноваційної діяльності та поширення результатів досліджень, а сильна охорона стримує конкуренцію та подальше вдосконалення наявних досягнень, збільшує вірогідність сповільнення розвитку національної економіки.

Державне правове регулювання відносин інтелектуальної власності в Україні має бути спрямованим на розв'язання основних завдань реалізації та примноження інтелектуального потенціалу країни, захисту національних інтересів українських підприємств та фізичних осіб на світовому ринку інтелектуальної власності, стимулюванні розвитку ринку інтелектуальної власності шляхом інвестування в інноваційну інфраструктуру та елементи економіки знань.

### **3.3. Модель ефективного фінансового регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні**

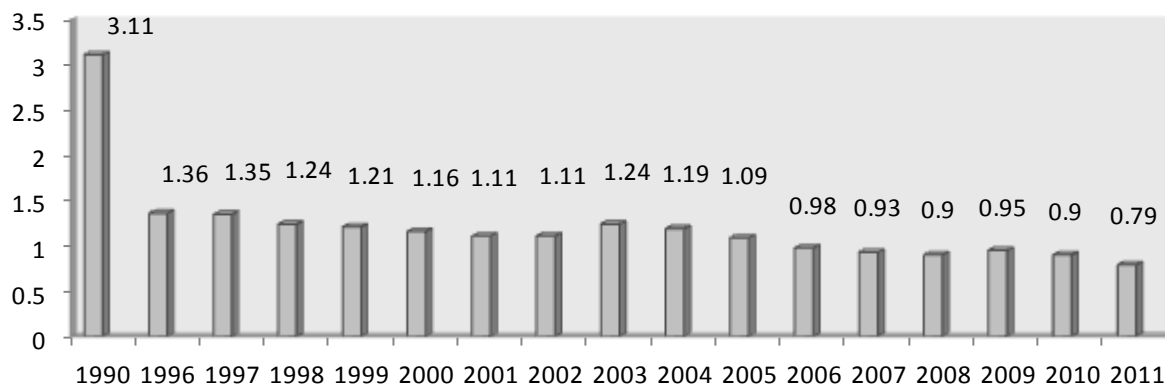
Розвиток ринку інтелектуальної власності знаходиться в прямій залежності від обсягів фінансування, що спрямовується на інноваційну діяльність, підтримку та вдосконалення необхідної інфраструктури, забезпечення її належного та ефективного функціонування тощо. Пропорційність такого зв'язку є неоднозначною. У дослідженнях П. Ромера використовувалось припущення про рівнозначне збільшення вартості інтелектуального капіталу на суму витрат на НДДКР [214]. В свою чергу, Р. Лукас розвинув ідею «надлишкового» ефекту, що здатний у довгостроковій перспективі мультиплікувати позитивний вплив початкових інвестицій через обмін інформацією між суб'єктами ринку [217].

Про стійкий кореляційний зв'язок між обсягами фінансування інноваційної діяльності та кількістю одержаних патентів свідчать і роботи вітчизняних фахівців [33]. Як зазначалося в попередньому розділі, більшість емпіричних досліджень зводиться до узагальнення мінімального обсягу фінансування в рамках окремої країни на рівні 1,7% від її внутрішнього валового продукту та окреслення бажаного рівня – 3% від ВВП.

Варто зазначити, що мінімальний обсяг лише бюджетного фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні затверджений також на рівні не менше 1,7% від ВВП згідно зі статтею 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [64]. Насправді, такий обсяг державної підтримки в сучасних реаліях є надто оптимістичним та, швидше за все, є наслідком державної монополії в наукових дослідженнях радянських часів. Тому, за весь час незалежності він так і не був досягнутий.

Більш реальною є ціль виконання такої норми не лише шляхом бюджетного, а й недержавного фінансування. В той же час, навіть сумарний

його рівень на практиці в різні роки носив різний характер. І, як видно з рис. 3.3, досягнувши найбільшого значення у 3.11% від ВВП у 1990 році, за роки незалежності він так і не зміг досягти законодавчо закріпленого рівня. Втім, «надлишковий» ефект попередніх інвестицій забезпечив інерційний розвиток галузі ракето- та літакобудування, електрозварювання, інформаційних технологій тощо.



**Рис. 3.3. Питома вага обсягу виконаних в Україні наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %**

Джерело: [48]

Як видно з рис. 3.3, тенденція виконаних наукових і науково-технічних робіт в Україні зводиться до сталого негативного тренду, що як результат загрожує втратою високотехнологічних галузей, переорієнтацію економіки на сировинні доходи з низькою часткою доданої вартості в собівартості продукції. Такі наслідки не є терміновими, або тими, що проявляються в короткостроковій перспективі, вони, швидше за все, носять середньо- та довгостроковий характер з певним часовим лагом настання. Відтак стабільне зниження цього показника є індикатором рецесії на вітчизняному ринку інтелектуальної власності й може прогнозувати його сколивання в бік моделі приференцизму імпорту, описаної в першому розділі.

Беручи до уваги задекларований на законодавчому рівні відсоток фінансування з бюджету, наші очікування не були виправдані. Більш того,

проаналізувавши структуру джерел фінансування технологічних інновацій в Україні (табл. 3.2), відзначаємо домінування власних джерел, з найменшою часткою у державного бюджету.

Таблиця 3.2

**Структура джерел фінансування технологічних інновацій в Україні**

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	79,64%	0,44%	7,57%	12,35%
2001	1971,4	83,90%	2,83%	2,97%	10,30%
2002	3013,8	71,07%	1,51%	8,76%	18,66%
2003	3059,8	70,21%	3,04%	4,25%	22,50%
2004	4534,6	77,22%	1,40%	2,48%	18,91%
2005	5751,6	87,72%	0,49%	2,75%	9,04%
2006	6160,0	84,60%	1,86%	2,86%	10,68%
2007	10850,9	73,70%	1,30%	3,00%	22,00%
2008	11994,2	60,56%	2,80%	0,96%	35,68%
2009	7949,9	65,02%	1,61%	19%	14,35%
2010	8045,5	59,35%	1,08%	29,97%	9,59%
2011	14333,9	52,92%	1,04%	0,40%	45,64%
Середнє	6619	72%	2%	7%	19%

Джерело: [48]

Зазначається, що великий відсоток фінансування за рахунок власних коштів не пов'язаний з «корпоративним підходом» у формуванні національної стратегії розвитку, оскільки кількість та обсяги інвестування в інноваційні проекти українськими корпораціями не дозволяє здійснювати повноцінне фінансування на загальнодержавному рівні. Натомість, їх домінантна частка в структурі витрат є наслідком низького рівня державного бюджету та іноземних інвестицій. Стабільно недостатнє державне фінансування та низька посередницька активність держави, направлена на використання інших механізмів впливу, здатні негативно

позначитись на рівні розвитку ринку інтелектуальної власності України вже в короткостроковій перспективі.

Вже зараз слабке залучення інноваційного фактора призвело до низької оцінки України в Світовому звіті про конкурентоспроможність 2011/2012 (ГІК). За технологічною готовністю Україна посіла 82 місце серед представлених в дослідженні 142 країн. В порівнянні з попереднім звітом найбільшої втрати (зниження на 11 пунктів) Україна зазнала саме за субіндексом «Інновації» (74-е місце). Щоправда, експерти відзначили стабілізацію ситуації в інноваційній сфері за складовою «Підтримка урядом розвитку передових технологій» після її значного падіння: на 31 пункт у ГІК 2009/2010 та на 27 пунктів у ГІК 2010/2011 [83].

Таким чином, констатуємо факт не лише не виконання зазначеного закону, а відсутності в його диспозиції норми, що мала б спонукати державні органи використовувати всі наявні регуляторні функції для збільшення інноваційної активності інших суб'єктів ринку. Натомість, вважаємо за доцільне зміну такої норми, з метою задіяння механізмів державного регулювання для досягнення необхідного фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності в короткостроковій перспективі на рівні 1,7% від ВВП не лише з бюджету, а й з усіх наявних джерел. Рекомендуємо також закріпити поступове збільшення цього показника до необхідних 3,0% від ВВП в середньостроковому періоді.

Подібна норма вимагає розробки моделі ефективного державного фінансового регулювання ринку інтелектуальної власності з урахуванням активності інших, крім держави, його суб'єктів. В такій моделі цільова функція буде прямувати до показника у 3% від ВВП, або:

$$E \Rightarrow 0,03Y, \text{ або } \frac{E}{Y} \Rightarrow 0,03 \quad (3.1)$$

де  $E$  – це загальні обсяги фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності за рік, та  $Y$  – обсяг ВВП за відповідний рік.

У своєму методологічному поясненні до обрахунку рівня фактичних витрат на технологічні інновації Державний комітет статистики України зазначає, що під інноваційною діяльністю розуміють комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових та маркетингових заходів, які спрямовані на створення та впровадження інновацій, що охоплюють проведення та придбання наукових досліджень, нових технологій, виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва, придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій, маркетинг, рекламу тощо. Ці заходи не завжди приводять до впровадження інновацій, але необхідні для їх створення і, починаючи зі звіту за 2007 р., враховуються дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації [50].

Посилаючись на дане означення вважається, що показник Державної служби статистики України щодо Обсягів фінансування інноваційної діяльності в Україні наразі є найбільш прийнятним для аналізу витрат на розвиток ринку інтелектуальної власності  $E$  (табл. 3.3). Варто зазначити, що саме його використовує Міністерство фінансів України при формуванні Державної стратегії регіонального розвитку [143]. Тому в нашій моделі був взятий за основу саме цей показник.

Таблиця 3.3

**Обсяги фінансування інноваційної діяльності в Україні, млн. грн.**

Період	Загальна сума витрат $E$	У тому числі за рахунок коштів			
		власних $E_{pr}$	державного бюджету $E_{gov}$	іноземних інвесторів $E_{inv}$	інші джерела $E_n$
з 2000 по 2005	20088,3	15890,4	293,5	856	3048,4
з 2006 по 2011	59334,4	38002	955,7	4595,6	15779,5
Загалом з 2000 по 2011	79422,7	53892,4	1249,2	5451,6	18827,9

Джерело: [48]

Відповідно до наведеної структури обсягів фінансування інноваційної діяльності маємо наступну будову цільової функції:

$$E = E_{pr} + E_{inv} + E_{gov} + E_n \quad (3.2)$$

де  $E_{pr}$  – фінансування технологічних інновацій за власний рахунок;

$E_{inv}$  – фінансування технологічних інновацій за рахунок інвестицій;

$E_{gov}$  – державні витрати на інноваційну діяльність;

$E_n$  – інші джерела витрат;

І хоча суб'єкти ринку діють за власною волею, припускається наявність певного кореляційного взаємозв'язку між структурними елементами фінансування. Така гіпотеза пояснюється очікуванням щодо тактики наслідування одних суб'єктів (зокрема іноземними інвесторами) інших, наприклад, при узгодженій динаміці двох ключових інвесторів ринку – держави та вітчизняних підприємств.

Було розраховано коефіцієнти кореляції між складовими  $E$ . Як видно з табл. 3.4., найбільш значною є кореляція між фінансуванням з власних джерел та іншими джерелами. Однак, вважається, що дана залежність є швидше стохастичною, ніж закономірною. Кореляція цих показників на період з 2000 по 2006 складає всього 0,57875 і підтверджує, що взаємозалежність нестабільна та присутня найбільше в періоді з 2006 по 2011 роки. Факт високої кореляції потребує подальшого вивчення та тестування на більшій кількості періодів у майбутніх працях.

Таблиця 3.4

**Коефіцієнти кореляції між структурними елементами фінансування інноваційної діяльності в Україні**

	$E_{pr}$	$E_{inv}$	$E_{gov}$	$E_n$
$E_{pr}$	1	0.10286	0.69122	0.74255
$E_{inv}$	0.10286	1	-0.01614	-0.17574
$E_{gov}$	0.69122	-0.01614	1	0.68333
$E_n$	0.74255	-0.17574	0.68333	1

Розрахунки автора

Визнаючи те, що дія одних суб'єктів на ринку опосередковано впливає на мотиви та дії інших, в даній роботі робиться припущення про самостійність кожної складової системи фінансування і відсутність значного впливу однієї зі складових на інші.

Для його емпіричного підтвердження було досліджено кореляційні коефіцієнти між випереджаючими на один та два роки показниками. Наприклад кореляцію між іноземними інвестиціями в 2002-2011 роках ( $E_{inv}$ ) з динамічним рядом витрат державного бюджету за 2000-2009 роки ( $E_{gov} - 2$ ) та за 2001-2010 роки ( $E_{gov} - 1$ ).

Розраховані коефіцієнти наведені у додатку 12. Результати були проранжовані за такими критеріями: low correlation – при коефіцієнті меншому за 0,5; weak – від 0,5 до 0,65; medium – від 0,65 до 0,8; strong – від 0,8 до 0,95 та extra strong – з показником кореляції більшим за 0,95. Табл. 3.5 показує кореляцію за даним видом ранжування.

Таблиця 3.5

**Коефіцієнти кореляції між випереджаючими на один та два роки показниками фінансування інноваційної діяльності в Україні**

	$E_{pr}$	$E_{inv}$	$E_{gov}$	$E_n$
$E_{pr} - 1$	Medium	low correlation	Medium	low correlation
$E_{inv} - 1$	low correlation	low correlation	low correlation	Medium
$E_{gov} - 1$	low correlation	Weak	low correlation	low correlation
$E_n - 1$	low correlation	low correlation	low correlation	low correlation
$E_{pr} - 2$	Weak	Medium	low correlation	low correlation
$E_{inv} - 2$	low correlation	low correlation	low correlation	Strong
$E_{gov} - 2$	low correlation	Strong	low correlation	low correlation
$E_n - 2$	low correlation	Extra Strong	low correlation	low correlation

Розрахунки автора

Як видно з табл. 3.5, статистичні дані підтверджують гіпотезу про існування стійкого взаємозв'язку між рівнем фінансування іноземними інвесторами та попередніми тенденціями фінансування з державних джерел, про що свідчить кореляція з одно- так і дворічним лагом. Загалом, поведінка іноземних інвесторів виступила як одна з найбільш схильних до

тактики послідовника, про що свідчить наявність лагової кореляції з усіма іншими складовими моделі. Це пояснюється тим, що для іноземного інвестора важливо побачити реалізовані іншими суб'єктами проекти для оцінювання можливих вигод та ризиків.

Динаміка фінансування іноземними інвесторами з лагом в один та два роки також корелює з потоками з інших джерел ( $E_n$ ). Беручи до уваги відсутність додаткової інформації щодо складу та мотивації цієї групи, дослідження такої взаємодії потребує подальшого вивчення.

Статистичні дані стосовно фінансування інноваційної діяльності з власних джерел не показали значного кореляційного зв'язку з іншими групами, окрім взаємозалежності зі своїми попередніми даними. Останнє може свідчити про наявність залишкових тенденцій, пов'язаних з проектами, що носять довгостроковий характер.

Державні інвестиції в інноваційну діяльність – найменш залежна від дій інших суб'єктів ринку група, що є достатньо зрозумілим з огляду на складність процесів бюджетування та здійснення державних витрат.

Додатково до аналізу кореляційних зв'язків було здійснено спроби створення регресійної моделі, згідно з якою при збереженні сталих тенденцій показників  $E_{pr}$ ,  $E_{inv}$ ,  $E_n$ , за всіх інших рівних умов і при заданій цільовій функції з прив'язкою до ВВП, можна обрахувати рекомендований показник державних витрат на інноваційну діяльність  $E_{gov}$ .

Спроба побудови такої регресійної моделі нами вперше зроблена в 2009 році, коли в розрахунках були використані статистичні дані за період з 2000 по 2008 роки. Коефіцієнти, що оцінювали ефективність моделі, були достатньо високими, що давало підстави констатувати її дієвість.

Протягом 2010-2012 років регресійна модель оновлювалася за рахунок статистичних даних за 2009, 2010 та 2011 роки. Однак, з кожним новим роком коефіцієнти оцінювання оновленої моделі поступово погіршувалися. Так, наприклад, коефіцієнт детермінації, що для моделі

власних витрат 2000-2008 складав 0,95; для періоду 2000-2011 року склав всього 0,78. І хоча останні оцінки залишалися в рамках високого рівня значущості, ми не могли оминати цей факт.

Проаналізувавши причини таких змін, було зроблено висновок, що на відміну від періоду 2000-2008 років, який характеризувався стабільністю тренду, 2009-2011 роки не мали сталого характеру. Перш за все, на наш погляд, це пояснюється світовою економічною кризою, яка змусила суб'єктів ринку інтелектуальної власності України переглядати рівні свого фінансування. Показовим став факт, коли коефіцієнт  $a$  квадратичної моделі  $E_{pr}$  з позитивних 64, за період 2000-2008, досяг негативних -48 в моделі 2011 року, що засвідчує кардинальну зміну трендів.

Як результат, ми констатували вимогу сталості тенденцій на ринку задля збереження дієвості розробленої моделі. Це передбачає стабільність в трендах фінансування, відсутність ринкових шоків, незмінні умови функціонування ринку. Така модель може бути використана при поверненні економіки України до темпів розвитку безкризового періоду, що фактично припинився у 2009 році. Тому в розробленій моделі показники 2009-2010 років були вилучені з розрахунків. Вважаємо, що це ні в якому разі не применшує значущість отриманих результатів, і за умови стабільності на ринку у 2012 р. та в подальших роках робить можливим використання моделі.

В процесі розробки моделі використовувались методи регресійного аналізу: були протестовані лінійний, логарифмічний, квадратичний та експоненціальний типи трендів. Для їх оцінювання та визначення найбільш прийнятної використовувався коефіцієнт детермінації, який показує наскільки близько модельовані дані тренду відповідають фактично заданим. Чим ближче цей показник до 1, тим модель є більш оптимальною. Додатково (для перевірки вірогідності випадковості високого коефіцієнта детермінації) обрана регресійна функція тестувалася за критерієм Фішера.

В свою чергу, значущість коефіцієнтів регресійної функції перевірялася за t-статистикою Ст'юдента.

Спочатку було досліджено функцію фінансування з власних джерел ( $E_{pr}$ ). Беручи до уваги відсутність вагомої кореляції її з іншими показниками, для неї було протестовано динамічний ряд фінансування з власних джерел в часі. Результати дослідження регресійного пошуку показали:

– лінійна залежність – функція тренду  $E_{pr}$  років була  $E_{pr} = 817,9x - 103,65$ , де показник  $x$  – це порядковий номер року, тобто для 2000 року  $x=1$ , для 2001 р.  $x=2$  і т. д., а починаючи з 2011 р.,  $x=10$ , або  $x=(\text{рік від р.х.}) - 2001$ ). За даної залежності коефіцієнт детермінації  $r^2$  складає 0,9216, що показує значний рівень залежності лінійної моделі від фактичних показників;

– логарифмічна залежність тренду  $E_{pr}$  – функція  $E_{pr} = 3095,4 \ln(x) - 280,6$ . Коефіцієнт детермінації  $r^2 = 0,7738$  що хоча і є достатньо високим, проте значно нижчий за показника лінійної залежності;

– квадратичний тренд  $E_{pr}$  – функція  $E_{pr} = 20,223x^2 + 595,44x + 341,27$ . За даної функції коефіцієнт детермінації  $r^2 = 0,9252$ , що підтверджує високий рівень оптимальності квадратичної моделі;

– експоненціальний тренд  $E_{pr}$  – функція  $E_{pr} = 1133,1e^{0,2132x}$ . Коефіцієнт детермінації  $r^2$  для цього тиру тренду є рівним 0,9452 – це найбільше значення з чотирьох варіантів, що тестувались.

Значення  $F$ -статистики (статистики Фішера) для рівня значущості 0,05 (помилкового прийняття у 5%) для експоненціального тренду є рівним 138,0582. Тобто статистична значущість моделі є досить великою, а вірогідність випадковості є рівною  $2,51e-06$ .

Якщо використати статистику Ст'юдента для ймовірності помилки у 5% t-значення розподілу дорівнює 2,3. Для коефіцієнтів значення

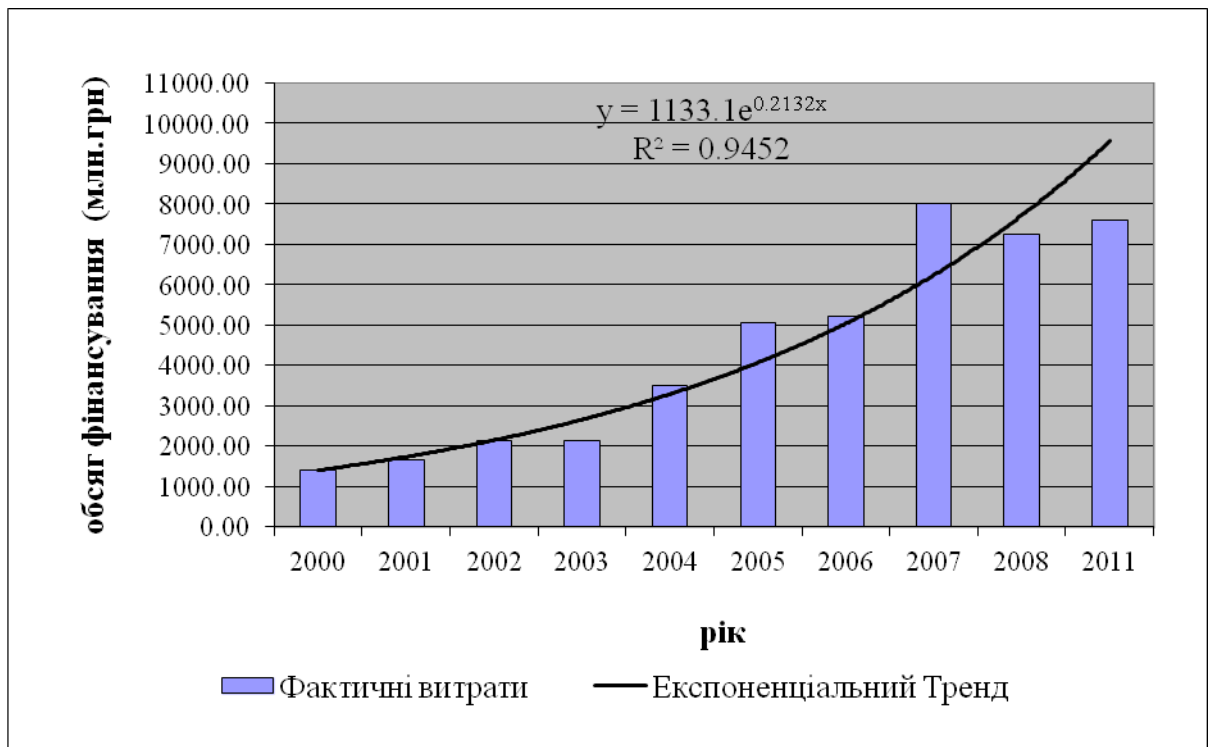
t-статистики будуть 10 063 та 68,2, які суттєво більші за показник розподілу 2,3, що підтверджує значущість коефіцієнтів.

Таким чином, підсумовуючи результати отриманих даних, можна прийняти за основу експоненціальний та квадратичний тренди для прогнозування тенденцій фінансування інновацій з власних джерел. Отже, в подальшій моделі будуть використані формули:

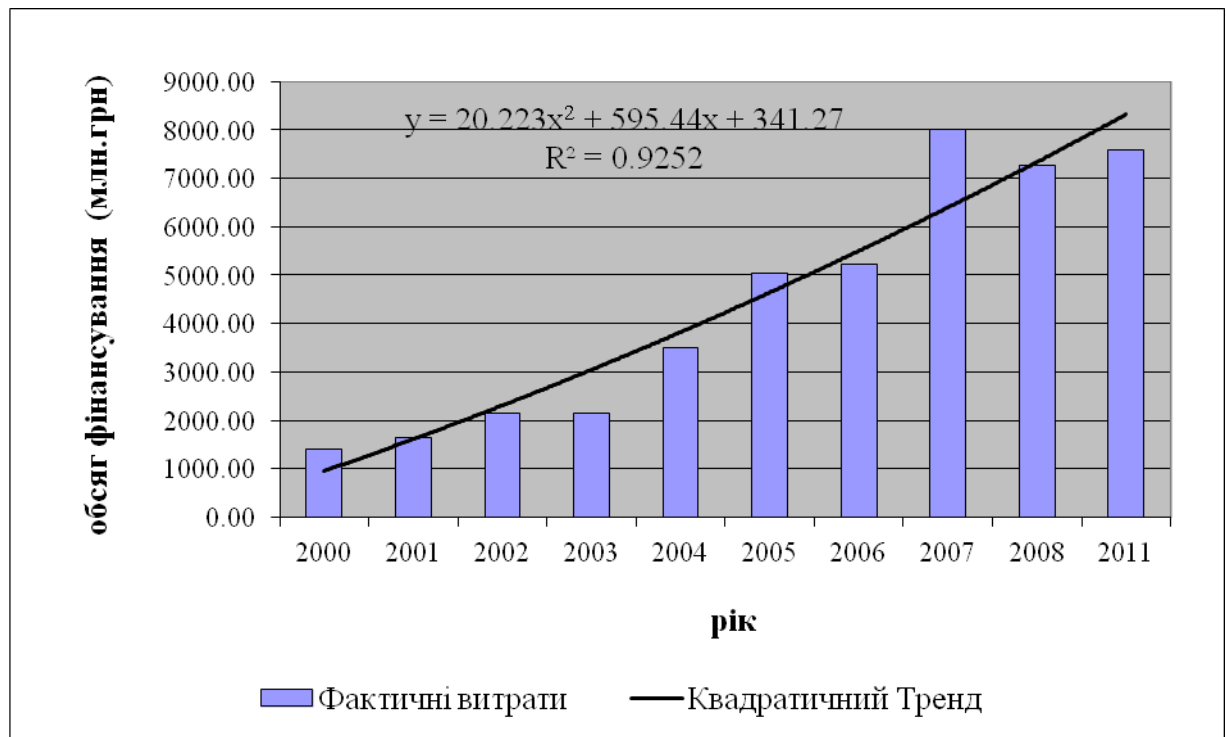
$$E_{pr} = 1133,1e^{0,2132X} \quad (3.3), \quad E_{pr} = 20,223x^2 + 595,44x + 341,27 \quad (3.4)$$

Варто зазначити, якщо врахувати вилучені показники 2009 та 2010 років з моделі, коефіцієнт детермінації  $r^2$  квадратичної функції є рівним 0,7579, а експоненціальної – 0,7798, що підтверджує високий рівень оптимальності даних функцій і для періоду волатильного ринку.

У рис. 3.4, рис. 3.5, для наочності показано порівняння експоненціального та квадратичного трендів з фактичними показниками.



**Рис. 3.4. Відхилення експоненціального тренду власних витрат від фактичних показників**



**Рис. 3.5. Відхилення квадратичного тренду власних витрат від фактичних показників**

При отриманні регресійної залежності для показника надходження іноземних інвестицій у технологічні інновації ( $E_{inv}$ ) ми спиралися на висновок щодо їх лагової кореляції з іншими показниками моделі. Ми протестували лінійну та логарифмічну залежності між  $E_{inv}$  та  $E_{pr}$ ,  $E_{gov}$ ,  $E_n$ . Коефіцієнт детермінації логарифмічної функції склав 0,83 в той час, як лінійна залежність показала 0,9461. Як результат можна зробили висновок про більшу прийнятність функції лінійної залежності, що має вигляд:

$$E_{inv} = 0,9473 E_{n-2} - 4,5197 E_{gov-2} - 0,0246 E_{pr-2} - 4,5389$$

При подальшому оцінюванні залежності, значення  $F$ -статистики для помилкового прийняття у 5% склало 35,09. Тобто, статистична значущість моделі достатньо висока, з вірогідністю випадковості рівною 0,02%.

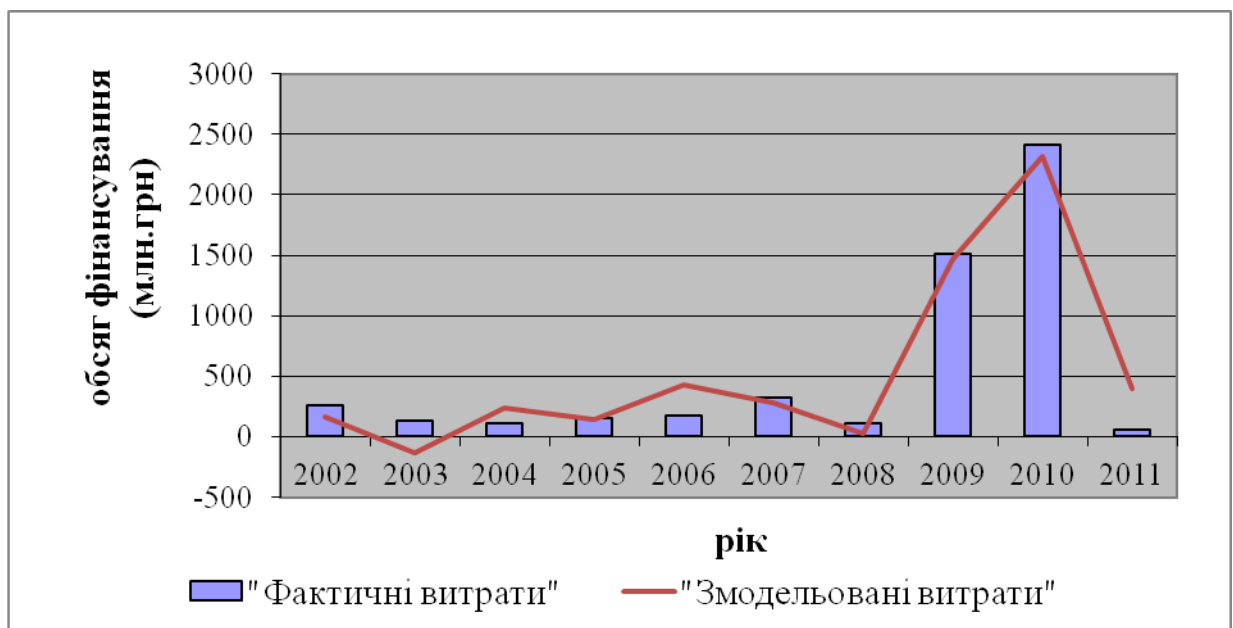
Оцінка значущості коефіцієнтів даної лінійної залежності  $T$ -критерію розподілу для такої функції дорівнює 2,45. В свою чергу показники для коефіцієнтів склали 4,7; 1,86; 0,49 та 0,03 відповідно. Отже, було прийнято

рішення про перевірку залежності лише за двома факторами, які є найбільш вагомими: фінансування з інших джерел ( $E_n$ ) та державні витрати ( $E_{gov}$ ).

Коефіцієнт детермінації цієї залежності знизився до 0,9439, що фактично підтвердило висновок про незначний рівень залежності від власних витрат. В той же час оцінка за критерієм Фішера збільшилася до 58,93. Яка дає можливість стверджувати, що функція залежності з двома показниками є більш прийнятною, ніж з трьома.

Варто зазначити, що значущість коефіцієнта  $T$ -критерію для показника державних витрат збільшилася до 1,92, при необхідних 2,36. І хоча він не досяг необхідного порогу, ми вважаємо це результатом низького рівня фінансування з державного бюджету за наведені роки. Приймаючи до уваги перспективу потенційного збільшення цього показника було вирішено залишити цю змінну в функції витрат з іноземних джерел.

$$E_{inv} = 0,9014 E_{n-2} - 4,3686 E_{gov-2} - 69,32 \quad (3.5)$$



**Рис. 3.6. Обсяг іноземних інвестицій в інноваційну діяльність**

Під час перевірки кореляційної залежності між витратами з інших джерел та витратами з державного сектору було відмічено наявність стійкої кореляції між цими показниками (0,9425) за період з 2000 по 2010 роки. На жаль така залежність була нівельована в 2011 році, як результат зростання

витрат з інших джерел у більш ніж 8 разів порівняно з аналогічним показником 2010 року. В свою чергу, витрати державного бюджету виросли лише у 1.7 рази. Тому взаємозалежність інших і державних витрат наразі є непідтвердженою і вимагає подальшого вивчення.

Натомість, аналіз динаміки показників  $E_n$  в часі, проведений аналогічно методам застосованих до власних витрат, дав позитивні результати. Як і очікувалось, найкращі показники належали квадратичній та експоненціальній залежностям.

Експоненціальна залежність показала коефіцієнт детермінації, рівний 0,8489. Цей показник для квадратичної залежності сягнув 0,9193. Відтак, обидві функції були взяті до уваги при розробці моделі:

$$E_{pr} = 127,17e^{0,355x} \quad (3.6)$$

$$E_n = 140,23x^2 - 971,93x + 1631,1 \quad (3.7)$$

де показник  $x$  – це порядковий номер року.



**Рис. 3.7. Відхилення квадратичного тренду інших витрат від факту**

Таким чином, підсумувавши вищенаведені залежності можна виразити експоненціальну формулу загальних об'ємів фінансування інноваційної діяльності:

$$E = E_{pr} + E_{inv} + E_{gov} + E_n, \text{ або } E = 1133,1e^{0,2132x} + E_{inv} + E_{gov} + 127,17e^{0,355x}.$$

Якщо розвернути  $E_{inv}$  матимемо повну функцію для прогнозування:

$$E = 1133,1e^{0,2132x} + 0,9014E_{n-2} - 4,3686E_{gov-2} - 69,32 + E_{gov} + 127,17e^{0,355x} \quad (3.8).$$

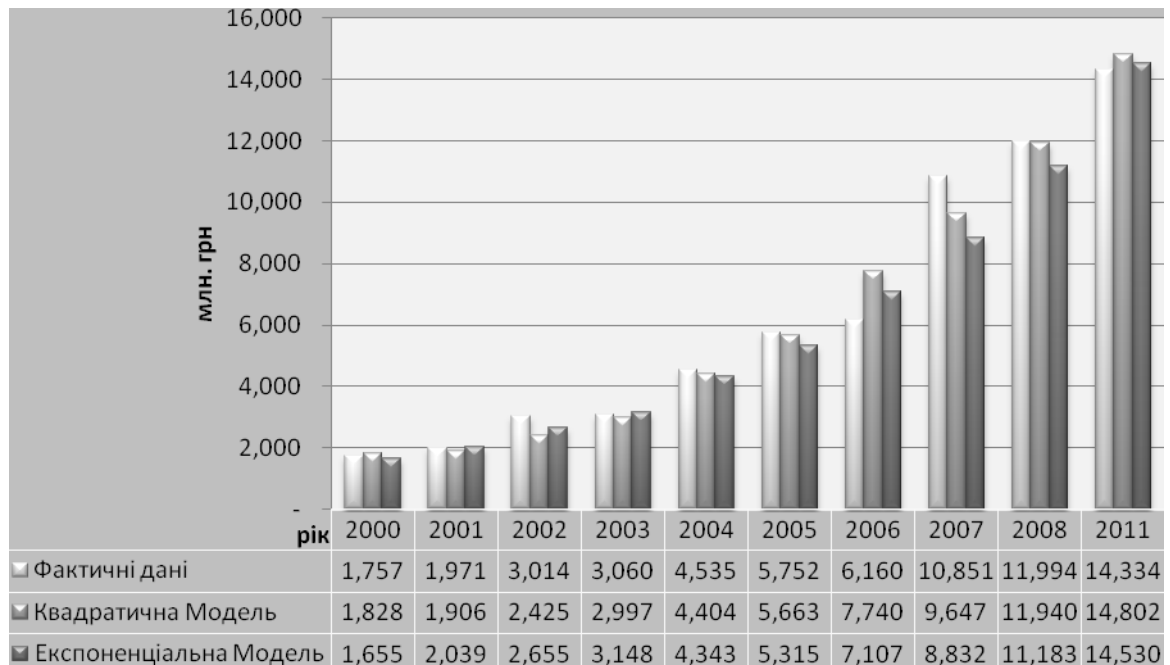
Аналогічно квадратична формула буде мати наступний вид:

$$E = 20,223x^2 + 595,44x + 341,27 + 0,9014E_{n-2} - 4,3686E_{gov-2} - 69,32 + E_{gov} + 140,23x^2 - 971,93x + 1631,1$$

або

$$E = 160,453x^2 - 376,49x + 1903,05 + 0,9014E_{n-2} - 4,3686E_{gov-2} + E_{gov} \quad (3.9)$$

Підставивши значення фактичних державних видатків та витрат попередніх періодів у відповідні роки, порівняємо дані моделей з фактичними показниками.



**Рис. 3.11. Відхилення квадратичної та експоненціальної моделей від фактичних даних**

Як видно з таблиці 3.6, найбільші відхилення з фактичними даними були виявлені в 2002, 2006, 2007 роках. Відхилення 2002 р. пояснюються запропонованим в моделі планомірним зростанням, в той час як фактичний результат був стрибкоподібним. Подібні недоліки моделей спостерігались у 2006-2007 роках, коли різкий приріст фактичних обсягів фінансування у 2007-му році було розділено моделлю на два роки відповідно.

Експоненціальна модель прогнозує повільніше зростання на початкових етапах проте направлена на швидше зростання в подальшому

ніж квадратична, тому вона гірше «сприйняла» високий рівень фінансування у 2008-му і менше відхилилась від повільного 2006-го року.

Таблиця 3.6

**Порівняння фактичних та розрахункових даних**

Рік	Фактичні дані (млн.грн.)	Квадратична модель (млн.грн.)	Відхилення Моделі	Експ. модель	Відхилення Моделі
2000	1757.1	1827.8	4.02%	1655.2	-5.80%
2001	1971.4	1906.2	-3.31%	2039.2	3.44%
2002	3013.8	2425.1	-19.53%	2655.1	-11.90%
2003	3059.8	2996.6	-2.06%	3147.6	2.87%
2004	4534.6	4403.5	-2.89%	4342.8	-4.23%
2005	5751.6	5662.8	-1.54%	5315.2	-7.59%
2006	6160	7740.2	25.65%	7107	15.37%
2007	10850.9	9647.3	-11.09%	8831.9	-18.61%
2008	11994.2	11939.7	-0.45%	11183	-6.76%
2011	14333.9	14801.8	3.26%	14530	1.37%
Середнє	6342.73	6335.1	-0.79%	6080.7	-3.18%

За допомогою даної моделі, за умови стабільного тренду ринку та при збереженні попередніх тенденцій в Україні, спрогнозувавши зростання ВВП, можемо визначити необхідний об'єм державного фінансування для досягнення цільової функції.

Так, за допомогою моделі можна виразити необхідний рівень державного фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності для 2012, 2013 років наступними функціями (табл. 3.7)

Таблиця 3.7

**Прогнозні розрахунки для 2012, 2013 рр.**

Рік	Квадратична Модель	Експоненціальна модель
2012	$E = 17492,2 + E_{gov}$	$E = 18384,7 + E_{gov}$
2013	$E = 25735,7 + E_{gov}$	$E = 28815,1 + E_{gov}$

Якщо, вважати, що ВВП на 2012 рік складе 1 297 494 млн. грн., що є подвоєнням статистичного показника ВВП за перше півріччя згідно даних Державної служби статистики України (648 747 млн. грн.) [49], та прийняти прогнозне зростання у 2013-му році до рівня 1 687 трлн. грн. згідно Кабінету міністрів., то при цільовій функції матимемо значення бажаних державних витрат на 2013 рік. Результати обрахунку необхідного рівня фінансування з державних джерел представлені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

**Змодельований необхідний рівень фінансування інноваційної діяльності з державного бюджету для 2013 року**

Квадратична Модель	Експоненціальна модель
$\frac{25735.7 + E_{gov}}{1687000} \Rightarrow 0.03$	$\frac{28815.1 + E_{gov}}{1687000} \Rightarrow 0.03$
$E_{gov} \Rightarrow 24874.3$	$E_{gov} \Rightarrow 21794.9$

Більш песимістична стосовно майбутніх тенденцій зростання загальних витрат, квадратична модель буде вимагати суми витрат близько 25 млрд. грн. З оптимістичним прогнозом збільшення фінансування з приватних джерел, експоненціальна модель буде вимагати державних видатків на інновації на рівні 22 млрд. грн.

Беручи до уваги певну кризу ліквідності на ринку займу для державних програм фінансування, ми вважаємо за доцільне в короткостроковому періоді притримуватись «перехідного» положення щодо прямування показника загального фінансування інноваційної діяльності на 2013 рік до рівня 1,7%. Додатково, прогнозуючи більш повільні темпи зростання, ми вважаємо квадратичну формулу такою, що більш точно відповідає поточним тенденціям. За таких умов необхідний рівень фінансування повинен сягнути 2943,3 млн. грн.

Постає інше питання, щодо шляхів залучення капіталу. В цьому контексті варта уваги ідея фахівців стосовно державної цільової підтримки пріоритетних процесів формування інтелектуальної власності шляхом

запровадження в системі державного бюджету України «Бюджету інноваційного розвитку» за рахунок відрахувань 1% від загального фонду державного бюджету, 10% надходжень від приватизації державного майна, коштів від повернення Українській державній інноваційній компанії позик Державного інноваційного фонду і виданих компанією кредитів за рахунок коштів державного бюджету, частки надходжень ПДВ із ввезених на територію України товарів, виконаних робіт, надання послуг, запозичень від міжнародних фінансових установ на реалізацію високоприбуткових інноваційних проектів [129].

За рахунок «Бюджету інноваційного розвитку» пропонується запровадити окремі бюджетні програми, зокрема «Фінансування державного замовлення на інноваційну продукцію», «Фінансова підтримка інфраструктури інноваційної діяльності» тощо. На реалізацію регіональних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності запропоновано передбачити 1% від загального фонду місцевих бюджетів на рівні областей, великих міст, АР Крим. Для фінансування проектів необхідне створення Державний фонду промислових інновацій за рахунок обов'язкових відрахувань 1% від доданої вартості, створеної суб'єктами господарської діяльності, які зараховуються підприємствами у собівартість продукції (послуг).

З метою фінансування ризикових наукоємних інноваційних проектів слід утворити систему венчурних фондів, у тому числі Державного венчурного фонду з частковим залученням бюджетних коштів.

Також потрібно забезпечити бюджетне фінансування при виконанні високотехнологічних проектів шляхом компенсації кредитних ставок, надання державних гарантій кредитуванню проектів і високотехнологічних підприємств, безповоротних субсидій малим і середнім інноваційним підприємствам на створення і освоєння перспективних інновацій. Слід розробити та запровадити дієві форми заохочення комерційних банків та приватних інвесторів до створення пайових інвестиційних фондів.

Розвиток інфраструктури ринку інтелектуальної власності має бути покликаним створити умови для досягнення якнайбільшого ефекту синергії від співпраці всіх суб'єктів вітчизняного ринку починаючи з етапу генерації інтелектуального капіталу і закінчуючи стадією його реалізації на національному та міжнародному рівнях. Опрацювання ефективності запровадження таких умов на початкових стадіях можливе в рамках певної інфраструктурної одиниці, що може виступати у вигляді технопарків, технополісів, інноваційних центрів чи бізнес-інкубаторів, або в рамках географічної території чи галузі, що потребує особливої уваги та є пріоритетною для розвитку економіки держави. Для України такими галузями можуть стати космічні технології, інформаційні технології, альтернативні джерела енергії.

В подальшому, при досягненні ефективності дії регуляторних механізмів функціонування такої інфраструктурної одиниці рекомендоване її розширення та поєднання з менш розвиненими кластерами економіки. Даний етап є не менш важливим за попередній, адже його ефективне проведення мінімізує ризик створення нерівномірного розвитку регіонів та галузей держави, залучає якнайширший спектр потенціалу нації.

На третьому рекомендовано стимулювання залучення іноземного капіталу та інтелектуальних ресурсів з інших країн. Для досягнення цього слід формувати податкову та митну політику з метою стимулювання закупівель новітніх технологій: наприклад, на певний термін скасування податкового та митного навантаження для компаній, що імпортують; використання методу збільшення податкової вартості над реальною вартістю для цілей обрахунку податкової амортизації; повернення частки витрат на відсотки з кредитів, отриманих для закупівлі новітніх технологій; скасування імміграційних зобов'язань, зміна податкового навантаження (повне скасування чи повернення податкових відрахувань) для іноземних та вітчизняних науковців і винахідників при дотриманні критерію

результативності досліджень; розвиток венчурного фінансування з часткою державних інвестицій (участь держави при синдикатному фінансуванні перспективних, в першу чергу прикладних досліджень); створення програми комунікацій (замовлення-відповідь) на грантовій основі між провідними університетами та приватними і державними компаніями; використання інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні доступу та обміну науковою та практичною інформацією між науковцями та підприємствами, у поширенні ідей використання новітніх технологій.

Підводячи висновок зазначимо, що описана в цьому підрозділі модель не є досконалою і вимагає подальших доповнень. По-перше, хотілося б зазначити, що ряд даних, на яких будувалась модель, не дозволяє зробити більш точні розрахунки тенденцій. Надалі, вносячи показники наступних років, на базі існуючої методології можна значно покращити її розрахунки. По-друге, припущення моделі про сталість розвитку, збереження інфляційних та інших тенденцій є безсумнівно її слабкою стороною. Подальше внесення фактору інфляції, та змін світових тенденцій також здатне удосконалити запропоновану модель. По-третє, більш детальний розгляд структури та тенденцій «інших витрат» дасть краще розуміння процесів, що виникають з цією групою та приблизить розрахункові дані до фактичних цифр. Так, чи інакше це може стати основою для подальших, більш детальних досліджень.

### **Висновки до третього розділу**

Особливістю ринку інтелектуальної власності України є велика кількість регулюючих та контролюючих органів та організацій, що є одночасно надбанням, та недоліком української системи. Підзвітність та компетенція різних органів часто стають проблемними питаннями, що носять політичний підтекст. Координація роботи всіх відомств є досить складною задачею та, при відсутності державної стратегії розвитку, часто

залежить від поглядів окремих діячів та особистостей. Шлях подолання даної проблеми вбачається у створенні інтеграційного об'єднання, ради, до складу якого могли б входити представники державних органів, бізнесу та університетів. До компетенції такого органу необхідно віднести визначення та виконання національної стратегії формування нової економіки, створення та розвиток таких об'єктів, що здатні об'єднати всіх учасників процесу створення інтелектуальної власності та її комерціалізації, та зрештою створення ідеї-як-продукту, на кшталт Силіконової долини у США, технозони Лувейн-Париж у ЕС, Сколково – у Росії.

Захист інтелектуальної власності є необхідністю для стимулювання ІВ-створюючих процесів. Вільний доступ та використання сучасних знань та технологій є умовою для швидкого розвитку українських підприємств та української економіки. Дотримання балансу між цими протилежностями у процесі правового регулювання ринку інтелектуальної власності та мінімізація ризиків, пов'язаних з зарегульованістю або неврегульованістю ринку є викликом для законотворчих ініціатив. Одним з можливих виходів з даної ситуації вважається дотримання принципу більш «м'якого» захисту та ширшого доступу національних підприємств до результатів фундаментальних досліджень, а також «жорсткішого» захисту інтелектуальних прав на результати прикладних досліджень.

В свою чергу, задля результативності як фундаментальних так і прикладних досліджень необхідне системне та достатнє фінансування розвитку ринку інтелектуальної власності, що охоплює інвестиції з приватних та державних джерел. Згідно з Українським законодавством мінімальний рівень останнього зазначений як 1,7% від ВВП. Реальні показники бюджетного фінансування стверджують про наразі неспроможність держави досягти такого рівня. Однак, ми вважаємо що такий рівень і не є необхідним, адже за низького приватного інвестування створить державну монополію в структурі фінансування і не стане

стимулом до розвитку інших джерел. Натомість, більш дієвим є затвердження в законодавстві норми про державну підтримку та інвестування в розвиток ринку інтелектуальної власності, що разом з іншими джерелами повинен складати не менше 1,7% від ВВП з плановим його зростання до 3,0% від ВВП. Така норма є більш реальною для виконання і має стимулювати досягнення синергійного ефекту співпраці всіх суб'єктів ринку задля його розвитку.

Представлена емпірично-статистична модель ефективного фінансового регулювання розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні здатна використавши статистичні дані окреслити тенденції вітчизняного ринку та, при виконанні вимог та настанні низки припущень, спрогнозувати необхідний рівень такого бюджетного фінансування. У процесі моделювання практичного підтвердження набули гіпотези: про залежність рівня іноземних інвестицій від обсягів державного фінансування інноваційних процесів; наявності мультиплікативного ефекту державного інвестування в інноваційну діяльність; прямої залежності розвитку ринку інтелектуальної власності від ефективності функціонування національної інноваційної системи. Як результат, доведено, що використання моделі може стати основою для удосконалення інструментів ефективного фінансового регулювання ринку інтелектуальної власності в Україні.

## ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе наукове завдання щодо визначення та всебічного обґрунтування засад функціонування регуляторних механізмів світового ринку інтелектуальної власності в умовах інтернаціоналізації економіки знань. Результати дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Сучасна доктрина інтелектуальної власності сформувалась під впливом вивчення її взаємозв'язку з економікою знань, технологічним прогресом, економічним розвитком та в результаті дослідження правових форм, в яких вона функціонує. У вітчизняній та зарубіжній літературі про інтелектуальну власність основними є юридичний та економічний напрями. Юридичний напрям акцентує увагу на дослідженні об'єктів інтелектуальної власності, що мають матеріальну природу і закріплену на законодавчому рівні юридичну форму. Економічний напрям розглядає інтелектуальну власність в контексті суспільних відносин, що виникають між суб'єктами господарювання. Відповідно до останнього, економічна природа інтелектуальної власності виражається в суспільних відносинах щодо формування, привласнення, управління та обміну відособленими результатами інтелектуальної, творчої діяльності людини або економічного агента.

2. Формування світового ринку інтелектуальної власності відбувається за активної участі транснаціональних корпорацій. Характерною особливістю функціонування ринку в умовах інтернаціоналізації економіки знань є наявність конкуренції між інноваційними «екосистемами», представленими у вигляді інфраструктур, що сформовані та підтримуються ТНК навколо своїх брендів, товарів та послуг. Найуспішніші міжнародні «екосистеми» залучають якнайширший спектр фахівців з різних країн світу, досягають конкурентних переваг використовуючи фактори спеціалізації країн на відповідних типах послуг. Об'єктом перерозподілу на світовому

ринку інтелектуальної власності виступає інтелектуальний капітал, що є синтезуючим відображенням трьох його складових: людського, структурного та клієнтського капіталів. Кожен зі складових може бути відокремлений та реалізований при збереженні можливості використання складових капіталу, що залишаються. Право на інтелектуальну власність також є товаром і надає можливості отримання доходів їх власникам шляхом передачі ліцензій, ноу-хау, укладання франчайзингових угод тощо.

3. Процес інтернаціоналізації економіки знань призводить до поступової уніфікації та стандартизації систем регулювання світового та національних ринків інтелектуальної власності. Стійкою є тенденція до поступового переміщення повноважень від інституцій національного рівня контролю (органів неспеціалізованого підпорядкування, відомств спеціалізованого регулювання, установ регіонального і галузевого адміністрування та дорадчих органів) до міжнародних регуляторів ринку, що діють на регіональному і субрегіональному рівнях (ЕАПО, ЕПО, НПІ та інші), на світовому рівні (СОТ, ВОІВ). Одним з важливих механізмів, що сприяє поступовій універсалізації правил регулювання ринків інтелектуальної власності та збільшення частки міжнародного захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, є Угода ТРІПС. Ключовою суперечністю в сфері регулювання світового ринку інтелектуальної власності є посилення асиметрії розподілу інтелектуального капіталу в бік розвинених країн внаслідок обмеження доступу країн, що розвиваються, до новітніх технологій.

4. В системі регулювання світового та національних ринків інтелектуальної власності існує п'ять типових моделей відповідно до ступеня впливу та домінування окремих суб'єктів ринку: державний моноцентризм, що характеризується безпосереднім контролем держави за процесами формування та обміну об'єктами інтелектуальної власності; приватний поліцентризм – регулювання відбувається через механізми

попиту та пропозиції, основною рушійною силою виступають винахідники та підприємці; приватний моноцентризм – регулювання здійснюється лідером галузі, що займає монопольне положення на ринку; приференцизм імпорту – регуляторне стимулювання закупівлі об'єктів інтелектуальної власності з-за кордону, як наслідок домінування на ринку іноземних компаній та їх інноваційних продуктів, лобіювання умов ведення винахідницької та інноваційної діяльності, орієнтованої за правилами країн-експортерів; та інтелектуальний активізм – високий рівень активності державного та приватного секторів у питаннях розвитку та регулювання ринку інтелектуальної власності, а системні рішення приймаються за умови досягнення консенсусу між державою та приватним капіталом поряд із залученням широкої громадськості.

5. Механізми та інструменти державного регулювання ринків інтелектуальної власності шляхом застосування директорного, дистанційного та посередницького методів державного впливу дозволяють ефективно реалізувати всі складові національного інтелектуального капіталу: людський капітал – через заходи підтримки освітніх закладів, наукових установ, забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів; структурний капітал – через фінансування фундаментальних та прикладних досліджень, стимулювання процесів комерціалізації, венчурного підприємництва; та споживчий капітал – через підтримку та лобіювання національних інтелектуальних компаній та їх продуктів на світовому ринку, сприяння утвердженню їх позитивного іміджу. Держава регулює рівень розвитку ринку методами прямого заохочення, направленими на активізацію довгострокових досліджень у провідних галузях економіки у формі укладання контрактів на виконання науково-дослідних робіт, надання дотацій, кредитних пільг, державних гарантій тощо; та непрямими методами матеріального стимулювання, як, наприклад, надання податкових, митних,

пенсійних і страхових пілг, оплата членства в наукових товариствах, організація наукової співпраці тощо.

6. Ефективна системи державного регулювання стимулює наповнення ринку інтелектуальної власності за рахунок винаходів і нововведень, що надходять з приватного сектору економіки. Одним з найуспішніших механізмів фінансування та розвитку ринку інтелектуальної власності недержавними інструментами є венчурне підприємництво. Його основною метою є комерціалізація наукової ідеї, яка надасть можливість капіталізувати отриманий нематеріальний актив на баланс підприємства. У розвинених країнах середній показник обсягу нематеріальних активів підприємств складає 50-80% від їх балансової вартості. З урахуванням регіональних особливостей, найбільшого розвитку регуляторні інструменти венчурного фінансування здобули у США, ЄС та Японії.

7. Сучасний ринок інтелектуальної власності України характеризується нестабільністю та відсутністю системи регулювання, що здатна ефективно реагувати на зміни світової кон'юнктури. Незважаючи на сформовану інституційно-функціональну систему регулюючих органів, до складу яких входять Державна служба інтелектуальної власності, Державна податкова служба України, Державна митна служба, Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України та інші, за роки незалежності інтелектуальна власність не стала дієвим чинником підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Інноваційна активність українських підприємств залишається на низькому рівні. Частка їх нематеріальних активів не перевищує двох відсотків. Існує недостатнє матеріально-технічне і фінансове забезпечення інноваційних процесів, що породжує подальше відставання економіки та низький обсяг операцій на національному ринку інтелектуальної власності. Характерною є відсутність дієвих програм переходу до економіки знань.

8. Забезпечення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності є важливою складовою інтеграції України до світової спільноти. Слабкий захист прав негативно впливає на рівень потенційних інвестицій, не стимулює винахідників до інноваційної діяльності та поширення результатів досліджень. Сильна охорона стримує конкуренцію та подальше вдосконалення наявних досягнень, збільшує вірогідність сповільнення розвитку національної економіки. Формування вітчизняної системи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, що здійснювалось під суттєвим впливом зовнішніх факторів, відбувалося без належної уваги держави до ризиків, пов'язаних з незбалансованістю обмеженого та вільного доступів до об'єктів інтелектуальної власності. Задля досягнення балансу між обмеженим та вільним доступом рекомендовано впровадити механізми м'якого захисту і державного забезпечення доступу національних підприємств до результатів світових фундаментальних досліджень та притримуватись принципів жорсткого захисту і охорони інтелектуальних прав на результати прикладних досліджень.

9. Важливий регуляторний вплив на ринок інтелектуальної власності здійснюють фінансові інструменти регулювання – темпи розвитку ринку прямо залежать від обсягів та ефективності державного фінансування інноваційних розробок та інноваційної інфраструктури. На основі розробленої моделі визначення достатнього рівня бюджетного фінансування інноваційної діяльності в Україні доведено, що невиконання державної фінансової функції спричиняє негативний регуляторний вплив на тенденцію витрат, які здійснюють інші суб'єкти ринку. Особливо стійкий взаємозв'язок відзначений між попередніми обсягами державного фінансування та поточним обсягом фінансування з іноземних джерел. При забезпеченні тенденції до стабільного збільшення державного фінансування інноваційної діяльності, рівень фінансування з недержавних джерел має зростати вже в короткостроковій перспективі.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажажа М. А. Інтелектуалізація економіки: інноваційний і людський потенціал в умовах глобалізації / М. А. Ажажа // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Економіка. – 2008. – № 628. – С. 11–17.
2. Амоша О. І. Перспективні напрями державної політики щодо капіталізації науки в сучасних умовах розвитку / О. І. Амоша, С. М. Гріневська // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект Сборник научных трудов – 2012. – Ч. 1. – С. 9–14.
3. Андрощук Г. А. Зарубежный опыт стимулирования инновационной деятельности / Г. А. Андрощук // Бизнес-информ. – 1996. – № 1. – С. 19–21.
4. Андрощук Г. О. Національна інноваційна система Фінляндії: Формула успіху / Г. О. Андрощук // Наука та інновації. – 2010. – Т. 6, № 4. – С. 93–107.
5. Антонюк Л. Л. Основні тенденції та стандарти діяльності дослідницьких університетів світового класу / Л. Антонюк // Університетська освіта – 2011. – №1. – С. 14-19.
6. Антонюк Л. Л. Актуальні проблеми інноваційного розвитку України на сучасному етапі / Л.Л. Антонюк // Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія / [за заг. ред. О.І.Амоші, В.П.Антонюк, А.І.Землянкіна та ін.]/ НАН України. Ін-т економіки промисловості.–Донецьк, 2007. – 328 с.
7. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / [Пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура] – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 376–644.

8. Архангельский Ю. О необходимости государственного планирования рыночной экономики / Ю. Архангельский // Экономика Украины. – 2004. – № 3. – С. 47–52.
9. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн – К. : Знання. 2008 – 687 с.
10. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність : підручник. / В. Д. Базилевич – К.: Знання, 2006. – 431 с.
11. Балабанов К. В. Міжнародна співпраця в науково-технічній сфері / К. В. Балабанов // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: Региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2012. – Ч. 1. – С. 30–35.
12. Бардадим О. І. Аналіз стану міжнародного інноваційного співробітництва промислових підприємств України [Електронний ресурс] / О.І. Бардадим // Publishing house Education and Science s.r.o.: - Прага, 2011. – Режим доступу: [http://www.rusnauka.com/28\\_PRNT\\_2011/Economics/16\\_92765.doc.htm](http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Economics/16_92765.doc.htm)
13. Бережанский А., Продавцы воздуха [Електронний ресурс] / А. Бережанский // Украинский деловой еженедельник «Контракты» – 2007. № 3. – Режим доступу: <http://www.kontrakty.com.ua/show/rus/article/34/0320078447.html>
14. Біла книга-2 Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. / [(упоряд. Дем'яненко О. В., Доровських А. В., Кулаков С. А., Лі А.) — К.: Парламентське вид-во, 2008, — 246 с.
15. Блинец И. А. Интеллектуальная собственность и закон. Теоретические вопросы. / И. А. Блинец – Москва, 2001. – 70 с.
16. Бок Зи Коу. Экономика Японии. Какая она? / Бок Зи Коу – М., 2002. – 352 с.
17. Боклан Н. С. Адаптація управління промисловими підприємствами до вимог інноваційної моделі розвитку економіки // Матеріали VII

- Всеукр. наук.–практ. конф., Київ, 10–11 березня 2011 р. : тези доповідей / [редкол.: В. Г. Герасимчук (відпов. ред.) та ін.]. – К. : НТУУ «КПІ», 2011. – С. 101.
18. Борідченко В. Копілефт – дорога до творчої свободи / В. Борідченко // Інтелектуальна власність. – 2008. № 8. – С. 56–59.
  19. Бузаджи І. О. Венчурний капітал в Україні як джерело фінансування інвестиційних проектів / І. О. Бузаджи // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=697>
  20. Букало А. М. Венчурні фонди в активізації інноваційної діяльності корпоративного сектору України / А. М. Букало // Проблеми науки. – 2011. – № 8. – С. 6–9.
  21. Буланова О. В. Власність як економічна категорія / О. В. Буланова – К. 2007.
  22. Бутирська І. В. Особливості формування державної інноваційної політики [Електронний ресурс] / І. В. Бутирська — Режим доступу : [http://www.rusnauka.com/29\\_DWS\\_2009/Economics/53704.doc.htm](http://www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Economics/53704.doc.htm)
  23. Бутнік–Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Б. Бутнік–Сіверський // Інтелектуальний капітал – 2002. – № 1. – С.16–27.
  24. Ващук Я. Світовий ринок інтелектуальної власності щороку зростає / Я. Ващук // Галицькі контракти – 2003. – № 28. – С.21–24.
  25. Вдовенко Н. М. Роль держави в економічному і соціальному розвитку суспільства. / Н. М. Вдовенко // Інноваційна економіка. – 2011. – № 3. – С. 249–252.
  26. Венчурний бізнес в Європі та його адаптація до українських умов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bestreferat.ru/referat-218986.html>

27. Верховетов М. А. Интеллектуальная собственность как теоретико–правовая категория : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Максим Анатольевич Верховетов ; Рос. акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации ; Волго-Вят. акад. гос. службы. – М., 2005. – 27 с.
28. Вишневецкий Л. М., Иванов Б. И., Левин Л. Г. Формула приоритета: возникновение и развитие авторского и патентного права. / Л. М. Вишневецкий, Б. И. Иванов, Л. Г. Левин – Ленинград : «Наука», 1990. – 205 с.
29. Вовчак О. Д. Інноваційне забезпечення розвитку економіки регіону : сучасний стан та перспективи [Текст] : монографія / О. Д. Вовчак, З. Р. Костак // Львів. комерц. акад. – Львів : ЛКА, 2011. – 217 с.
30. Водкин М. Ю. Проблемы рецепции римского права собственности в европейских кодификациях XIX – XX вв. [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Михаил Юрьевич Водкин ; Каз. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина ; Ун-т Наяновой. - Казань, 2007. – 22 с.
31. ВОИС. Програма и бюджет на двухлетний период 2012–2013 гг. [Электронный ресурс] – Режим доступа : [http://www.wipo.int/export/sites/www/about-wipo/ru/budget/pdf/budget\\_2012\\_2013.pdf](http://www.wipo.int/export/sites/www/about-wipo/ru/budget/pdf/budget_2012_2013.pdf)
32. Выступление Игоря Щёголева на пленарном заседании в рамках выставки «ИНФОКОМ–2008» // Интернет–портал Минкомсвязи Российской Федерации – Режим доступа : [http://minkomsvjaz.ru/ministry/1483/3505.shtml?id\\_news=7535](http://minkomsvjaz.ru/ministry/1483/3505.shtml?id_news=7535)
33. Гармашова О. П. Фінансове забезпечення науково–технічної діяльності в Україні / О.П. Гармашова // Теоретичні та прикладні питання економіки – 2011. – Випуск 25. – С. 209–216.

34. Гаррі Ф. Передмова до звіту Генерального директора ВОІВ – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intelvas.com.ua/news/international-experience/1379/>
35. Гегель, Г. В. Ф. Філософія права. / Г. В. Ф. Гегель – М. : Наука. 1990. – С. 101.
36. Геєць В. Інноваційні перспективи України: Монографія. / В. Геєць, В. Семиноженко – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
37. Глушко Е.С. Интеллектуальная собственность: генезис, структура, функционирование [Рукопись]: Дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Глушко Екатерина Сергеевна; Донецкий национальный университет. - Д., 2011. - 175 с.
38. Гордіца К. А. Дослідження докласичних уявлень про власність у працях українських економістів кінця ХІХ – початку ХХ ст. / К. А. Гордіца // Збірник наукових праць «Історія народного господарства та економічної думки України» – Вип. 37/38. – К., 2005. С. 289–297.
39. Гречан А. П. Методологічні основи розвитку легкої промисловості на інноваційних засадах : дис... д-ра экон. наук: 08.07.01 / НАН України; Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 2006. – 466 с.
40. Грига В. Ю. Сучасний стан венчурного фінансування в Україні: статистичний розріз та експертна характеристика / В. Ю. Грига // Наука та наукознавство. – 2009. – № 3. – С. 18–30.
41. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2001 — 254 с.
42. Грудий М. Собака унаследовала 12 миллионов долларов / М. Грудий // Газета.УА, 2007. – №441. – С. 6. Режим ел. доступу : <http://gazeta.ua/ru/articles/180194>

43. Грузков И. В. Человеческий капитал в структуре национального богатства / И.В. Грузков // Вестник Северо–Кавказского государственного технического университета. – 2009. – № 2 (19). – С. 112–117.
44. Дахно І. І., Міжнародна торгівля : навч. посіб. / Дахно І. І. — К. : МАУП, 2003. — 296 с.
45. Дашян М. С. Авторское право: абсурд и гениальность: монография / Дашян М.С. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 632 с.
46. Державне підприємство «Український інститут промислової власності». Безоплатні навчальні та довідкові матеріали Європейського патентного відомства [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrpatent.org/ua/epo1.html>
47. Державна служба статистики України. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : Стат. зб. / підгот. І. В. Калачова та ін. – К. : ДП «Інформаційно–видавничий центр Держстату України», 2012. — 305 с.
48. Державний служба статистики України. Наукова та науково–технічна діяльність – дата останньої модифікації: 26/04/2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind\\_rik/ind\\_u/2002.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html)
49. Державний служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
50. Державний служба статистики України. Методологічні пояснення. Держстат України – дата останньої модифікації: 19/06/2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind\\_rik/ind\\_u/ind\\_met.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/ind_met.html)
51. Державна служба інтелектуальної власності України – Звіт – 2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://sips.gov.ua/i\\_upload/file/ukr.pdf](http://sips.gov.ua/i_upload/file/ukr.pdf)

52. Державна служба інтелектуальної власності України. Внесено охоронних документів до державних реєстрів у 1992 – 2012 роках. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sips.gov.ua/ua/table7>
53. Драпак Г. Основи інтелектуальної власності: Навчальний посібник / Г. Драпак, М. Скиба. – Хмельницький : ТУП, 2003. – 135 с.
54. Дюгованець О. М. Особливості венчурного інвестування в Україні / Дюгованець О. М. // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Спецвипуск 33, частина 2. – С. 70–73.
55. Жук Л. А. Господарське право: Навчальний посібник / Жук Л. А., Жук І. Л., Неживець О. М. — К. : Кондор, 2003. — 400 с.
56. Егоров Н. Д. Вопросы правового опосредования отношений собственности / Н. Д. Егоров // Труды по гражданскому праву , под ред. А. А. Иванова. – М., 2003. – С. 28–31.
57. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [за ред. акад. НАН України В. М. Гейця.] – К. : Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
58. Ефимова Е. Экономика для юристов. / Ефимова Е. – М., 1999. – С. 32.
59. Єпіфанова І. Ю. Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у сучасних умовах / І. Ю. Єпіфанова // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О. Є. Кузьмін. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 65-70.
60. Жаров В. Проблеми охорони інтелектуальної власності в Україні / В. Жаров // Українське Комерційне Право. – 2001. – №1. – С. 5–12.
61. Житенко Е. Д. Эффективность стимулирования инноваций / Е. Д. Житенко // Инновации.– 2004. – № 3. – С. 20–25.
62. Заграюк О. Інтелектуальний хаос [Текст] : реформи у сфері інтелектуальної власності починаються з усвідомлення важливості їх

- виконання / О. Заграюк // Юридичний вісник України. – 2012. – № 17 (28 квіт. – 4 трав.). – С. 14.
63. Закон України Про Державний бюджет України на 2010 рік, ст.74 п.5. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=4&nreg=2154-17>
64. Закон України Про наукову і науково–технічну діяльність №1977–ХІІ, із змінами від 19 грудня 2006 року // Відомості Верховної Ради України від 24.03.1992.
65. Захаров С. Є. Розвиток механізмів державного управління інтелектуальною промисловою власністю у контексті інноваційного розвитку регіону : дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Донбаська нац. акад. буд. і арх. – Макіївка, 2007. — 203с.
66. Зинов В., Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В. Зинов, К. Сафарян // Интеллектуальна власність. – 2001. – № 5–6. – С. 23–25.
67. Энциклопедия Юриста. Значение термина Ноу–Хау. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eyu.sci-lib.com/article0001336.html>
68. Игнатовский П. Собственность, её истоки в настоящем и будущем / П. Игнатовский // Экономист. – 1999. – № 11. – С. 43–54.
69. Иноземцев В. Л. За пределами экономического сообщества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. / Иноземцев В. Л. – М. : Наука, 1998. – 421 с.
70. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации : учебное пособие: под. ред.. д.э.н. проф.. А.Л. Гапоненко, д.э.н. Т. М. Орловой.– М.: Издательский Дом «Социальные отношения», 2003. – 184 с.
71. Итальянский кот унаследовал 10 млн. евро / Мой зоомир, Декабрь 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу :

<http://www.moizoomir.ru/news/14-12-2011-italyanskii-kot-unasledoval-10-mln-evro>

72. Іванов І. Ю. Форми міжнародного науково-технічного співробітництва підприємств / Іванов І. Ю. // Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів : Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів» – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – С. 113.
73. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети / Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>
74. Кант І. Сочинения в 6 т. / І. Кант – М. : «Мысль», 1965 – т. 4, ч. 1. – С. 211–310.
75. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег. Избранное. / Кейнс Дж. М. ; вступ. стаття Н. А. Макашевой. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
76. Кене Ф. Избранные экономические произведения. / Ф. Кене – М., 1960. – 239 с.
77. Кіріленко Ф. Адміністративно-правовий механізм захисту прав інтелектуальної власності всесвітньою організацією інтелектуальної власності / Ф. Кіріленко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 2. – С. 110–118.
78. Кирилюк Є. Роль власності на сучасному етапі розвитку аграрних відносин / Є. Кирилюк // Галицький економічний вісник. — 2011. — № 2(31). — С. 80–87.

79. Ковалишин П. Загальні особливості та тенденції розвитку венчурного інвестування у США / П. Ковалишин // Економіст. – 2004. – № 10. – С.56–59.
80. Ковальчук О. Г. Приватна власність, свобода, відповідальність: взаємні зв'язки в контексті філософії права / О. Г. Ковальчук // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 466–472.
81. Колесник Д. В. Технологічне кооперування в міжнародній інтеграційній стратегії [Текст]: Дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / Колесник Дмитро Володимирович; Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. - К., 2010. - 177 арк.
82. Комітет з питань науки і освіти. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (Проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art\\_id=47920&cat\\_id=46017](http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017)
83. Конкурентоспроможність економіки України: місце України в основних світових рейтингах // Міністерство економічного розвитку і торгівлі. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art\\_id=173714&cat\\_id=173713](http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=173714&cat_id=173713)
84. Коновченко С. В. Информационная политика в России: Монография / С. В. Коновченко, А. Г. Киселев; Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 528 с.
85. Корнілова І. М. Міжнародна ліцензійна торгівля: сутність та особливості здійснення / І. М. Корнілова // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2009. – № 6. Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Nvamu\\_ekon/2009\\_6/21.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_6/21.pdf)
86. Корновенко С. Проблемні питання поняттєвокатегоріального забезпечення інтелектуальної власності в Україні / Інтелектуальна власність в Україні: погляд з ХХІ. Збірник наукових праць за

- матеріалами Всеукраїнської науковопрактичної конференції; Черкаси – 2011. – С. 41–45.
87. Косарев А. И. Римское право / Косарев А. И. – М.: Юрид. лит., 1986. – 160 с.
  88. Кофанов Л. О датировке, сущности и значении закона Петелия / Л. О. Кофанов // Социально–политические и культурные проблемы истории европейских государств от античности до Нового времени – Москва, 1989. – С. 17–33.
  89. Красовська А. Український інститут промислової власності: перспективи та проблеми розвитку / А. Красовська // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 10. – С. 54.
  90. Кузнецов К. Криза руйнує інноваційний розвиток в Україні – Економічна правда 20.05.2009. / Кузнецов К. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/4a140101ed7dd/>
  91. Кучма І. Інтелектуальна власність, інновації і трансфер технологій: Нові підходи / Кучма І. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://uabooks.info/ua/practice/international\\_practice/?pid=3026](http://uabooks.info/ua/practice/international_practice/?pid=3026)
  92. Кучма І. Кому належить свобода? / І. Кучма // «Дзеркало тижня» – №45. – 25 листопада 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://dt.ua/SOCIETY/komu\\_nalezhit\\_svoboda-48476.html](http://dt.ua/SOCIETY/komu_nalezhit_svoboda-48476.html)
  93. Лапечук П. Підтримка інноваційної діяльності. Досвід економічно розвинутих держав та України / Лапечук П. // В.О. Юстиніан: Юридичний журнал. – 2003. – № 12. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=912>
  94. Латынина Ю. Противная демократия, или моё политическое кредо / Ю. Латынина // Независимый альманах «ЛЕБЕДЬ» – 2012. – № 648.
  95. Левитский В. Ф. История политической экономии в связи с историей хозяйственного быта / Левитский В. Ф. — Изд. 2–е. — Харьков, 1914. — 486 с.

96. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Леонтьев Б. Б. – М.: Акционер, 2002. – 200 с.
97. Локк Дж. Два трактата о правлении / Локк Дж. Сочинения: в 3 т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – С. 137–405.
98. Ляховець О. О. Порівняльний аналіз методологічних підходів до оцінки людського капіталу / О. О. Ляховець // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму – 2010. – № 1 (3). Т. 2.
99. Макаренко Є. В. Особливості інноваційного розвитку європейських країн / Є. В. Макаренко // Проблеми науки. – 2008. – № 7. – С. 39–42.
100. Маліцький Б. А. Перспективи приведення фінансування науки у відповідність із законодавством та потребами інноваційної моделі розвитку економіки / Б. А. Маліцький, І. О. Булкін, О. С. Попович, Т. В. Шокун // Наука і наукознавство – 2003. – №4. – С.29–40.
101. Маркс К. Собр. Соч. 2 изд. / К. Маркс и Ф.Энгельс // М. : ИПЛ, 1955. – т. 16 – С. 26.
102. Маркс К. Собр. Соч. 2 изд. / К. Маркс и Ф.Энгельс // М. : ИПЛ, 1955. – т. 4 – С. 168
103. Маркс К. Собр. Соч. 2 изд. / К. Маркс и Ф.Энгельс // М. : ИПЛ, 1955. – т. 12. – С. 713, 714., Т. 46. – С. 471–485.
104. Матей В. В. Економічні умови формування та розвитку ринків венчурного капіталу у світовій економіці [Текст] : дис... канд. екон. наук : 08.00.02 / Матей Василь Васильович ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - К., 2010. - 221 с.
105. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82>
106. Мееровская О. Доверять но проверять / О. Мееровская // Наука и инновации – 2010. – № 9 (91). – С. 70–72.

107. Медведкин Т. С. Инновационная сфера ЕС в контексте паневропейского трансфера знаний / Т. Медведкин // Вісник Хмельницького національного університету Економічні науки, Том 3. Хмельницький: ХНУ, 2012, №4. – С.150-154
108. Медведкін Т. С. Іноземний досвід державного стимулювання міжнародного інноваційного бізнесу в контексті трансферу знань / Т. Медведкін // Вісник Донецького університету. Серія В «Економіка і право», Том 2 Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 189-194
109. Медведкин Т. С. Глобальная парадигма инновационного развития национальных экономических систем / Т. Медведкин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Часть 2. Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 1021-1025
110. Мединська Т. В. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: дис ... канд. екон. наук / Мединська Тетяна Володимирівна. – Львів : Б.в., 2010 . – 194 с.
111. Микитюк П. Інноваційний менеджмент. Навчальний посібник / Микитюк П. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 400 с.
112. Миклашевский А. Н. История политической экономии: Философ., истор. и теорет. начала экономии XIX в. / Миклашевский А. Н. – Юрьев, 1909. – 616 с.
113. Милль Дж. С. Основы политической экономии / Милль. Дж. С. – М., 1980. – Т. 1. – 362 с.
114. Мильнер Б. Управление интеллектуальными ресурсами / Б. Мильнер // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://instituciones.com/general/1072-upravlenie-intellektualnimi-resursami.html>
115. Минков А. М. Международная охрана интеллектуальной собственности / Минков А.М. – СПб.: Питер, 2001. – 720 с.

116. Мікульонок І. Основи інтелектуальної власності / Мікульонок І. – К: ІВУ «Видавництво «Політехніка», Ліра, 2008. – 232 с.
117. Міністерство культури і туризму України. Про затвердження Методичних рекомендацій з обліку нематеріальних активів кіновиробництва [Методичні рекомендації, розд. Загальні поняття]. – 02.04.2008 – № 353/0/16–08.
118. Могильний О. М. Організаційно–економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва у трансформаційний період : автореф. дис. ... д–ра екон. наук : 08.07.02 / О.М. Могильний. – К., 2003. – 38 с.
119. Монтескье Ш.Л. О духе законов / Шарль Луи Монтескье ; [А. В. Матешук (сост., пер. и коммент.)]. – М. : Мысль, 1999. – 672 с.
120. Моргачов І. В. Особливості державного регулювання інноваційної діяльності / І. В. Моргачов // Економіка будівництва і міського господарства. – 2011. – № 2. т. 7. – С. 101–107.
121. Мэггс П. Б. Интеллектуальная собственность / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев. – М.: Юристъ, 2000. – 400 с.
122. Навічаний І. С. Чинники Інтернаціоналізації інтелектуальної власності / І. С. Навічаний // Економіка і управління – 2010. – № 2. – С.50.
123. Нагачевська Т. В. Сучасні тенденції міжнародного трансферу технологій та перспективи України / Т. В. Нагачевська // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2009. – №7. – С. 136–150.
124. Назаркевич І. Б. Макроекономічне регулювання інноваційної діяльності в Україні: дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. - Львів., 2007. – с. 211.
125. Невінчаний І. С. Державне регулювання інтелектуальної власності в Україні [Текст] : дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Невінчаний Ігор Сергійович; Акад. муніципального упр. – К., 2011. – 224 с.

126. Нежиборець В. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки / В. І. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 5. – С. 48–54.
127. Нерсесян А. С. Соціально–правові і філософські основи захисту прав інтелектуальної власності / А. С. Нерсесян // Часопис Київського університету права – К., 2009. – С. 167–172.
128. Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку / В. Новицький // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 45–52.
129. Ноговіцин О. Інституційні засади вдосконалення державного управління інноваційними процесами та комерціалізацією інтелектуальної власності / О. Ноговіцин, В. Луговський, Н. Волошин, Ю. Шкворець, Є. Онисько // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 10. – С. 4–11.
130. Об интеллектуальной собственности / Всемирная организация интеллектуальной собственности [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.wipo.int/about-ip/ru/>
131. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства – Самміт G – 7+1, Окінава, 2000 р. В кн. Макаренко Є. А. Інформаційне суспільство, політика, право – К. : Наша культура і наука, 2001. – 383 с.
132. ООО «Консалтинг АБВ». А у вас есть «Ноу-Хау»? [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.copyright.com.ua/show\\_art.php?who=112](http://www.copyright.com.ua/show_art.php?who=112)
133. Орач Є. М. Основи римського приватного права : навчальний посібник / Орач Є. М., Тишик Б. Й. – Львів : Ред.-вид. відділ Львів, ун-ту, 2000. – 238 с.
134. Осипов Ю. М. Философия хозяйства / Осипов Ю. М. – М. : Юристъ, 2001. – 624 с.

135. Паладій М. В. Конкуентоспроможність інтелектуальної власності України / М. В. Паладій // Конкуренція: Вісник АМК України. – 2005. – № 2. – С.2–4.
136. Паладій М. В. Проблема розвитку сфери інтелектуальної власності України в умовах інтеграції в міжнародні співтовариства / М. В. Паладій // Наукові записки інституту законодавства Верховної ради України. – 2011. – №2 (5). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Nzizvru/2011\\_2/p5\\_33.html](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizvru/2011_2/p5_33.html)
137. Паладій М. В. Середній клас та його роль у формуванні інтелектуального капіталу суспільства / М. В. Паладій // Інтелектуальна власність. – 2002. – № 12. – С. 10–13.
138. Панченко М. І. Цивільне право України : навч. посіб. / Панченко М. І. – К.: Знання, 2005. – 583 с.
139. Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності України / Підпригора О.А. – К. :Юрінком Інтер, 1998. – 336 с.
140. Полохало В. І. Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання / За заг. ред. проф. В.І. Полохала. Автор–упорядник: Г.О. Андрущук. – К. : Парламентське вид-во, 2010. – 384 с.
141. Пономарьова Н. А. Облікові підходи до визначення і визнання інтелектуальних активів / Н. А. Пономарьова // Вісник Хмельницького національного університету – 2009. – № 6, Т. 1. – С.174.
142. Попов А. П. Теоретичні аспекти становлення і розвитку захисту авторських та суміжних прав / А. П. Попов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності – 2011. – №3 (46) – С.233–240.
143. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30.

144. Право інтелектуальної власності: Академ. Курс / За ред.. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре»», 2004. – 672с.
145. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, галузеві аспекти: Монографія / Кол. авторів: Орлюк О.П., Святоцький О.Д., Демченко Т.С., Крижна В.М., Штефан О.О. та ін.; кер.авт. колективу, наук.ред. Орлюк О.П.. – К.: ПП “Авокадо”, 2006. – 416 с.
146. Правове регулювання різних типів інтелектуальної власності. Попередній звіт юридичної групи OSL SIG стосовно заперечень МОН України // Інтернет-сайт УАВВПЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uafoos.org.ua/ru/topics/parliament-hearings/ip-regulation/>
147. Прахов Б. Питання державного регулювання і участі держави в патентно-правових відносинах / Б. Прахов //«Інтелектуальний капітал». – 2004. – № 2. – С. 22–30.
148. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Закон України // Відомості Верховної Ради – 2003. – № 13.
149. Прудон П.Ж. Что такое собственность? или Исследование о принципе права и власти. Пер. с фр. Изд.2, доп. / Прудон П.Ж. – М.: Краснд. 2011. – 280 с.
150. Распоряжение от 18 октября 2007 г. # 1447-р // Интернет-портал Правительства РФ. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.government.ru/content/governmentactivity/rfgovernmentdecisions/archive/2007/10/22/6660883.htm>
151. Рассел Б. История западной философии / Рассел Б. – М. : МИФ, 1993. Режим ел.доступу : [http://rychlicki.net/inne/3\\_West.L.J.151.pdf](http://rychlicki.net/inne/3_West.L.J.151.pdf)
152. Рахункова Палата України. Повним ходом у зворотному напрямку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac->

rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article/  
main?art\_id=462713&cat\_id=502

153. Россошанська О. В. Системне формування стратегічного потенціалу підприємства [Текст] : Дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Россошанська Ольга Валентинівна; Київський національний університет будівництва і архітектури. - К., 2006. - 254 арк.
154. Рудь Н. Т. Венчурне фінансування інноваційних процесів: особливості та перспективи / Н. Т. Рудь, Н. В. Кучинська // Економічний форум. – 2012. – №2. – С. 427–439.
155. Русинова О. С. Организационно-экономический механизм управления затратами инновационной деятельности предприятий [Текст] : дис... канд. екон. наук: 08.02.02 / Русинова Ольга Сергеевна ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. - Донецк, 2006. - 183 л
156. Саенко Г. В. На шляху до використання інформації і знання, як складових інтелектуального капіталу / Г. В. Саенко, Л.І. Мікуленко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля – 2011. – № 15. ч. 2. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/vsunu/2011\\_15\\_2/saenko.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_15_2/saenko.pdf)
157. Самойлова М. В. Право особистої власності громадян СРСР (поняття, здійснення, основні засоби захисту). / Автореферат дис ... канд. юридич. наук. – Л.: ЛДУ, 1965. – С.4.
158. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / Сергеев А.П. – М. : «Теис». 1996. – С. 10.
159. Сергеев А. Копилефт против копирайта. Альтернатива авторскому праву. Интервью с проф. А. Б. Долгиным / Сергеев А.П. // Интернет-сайт Радио «Свобода». – 22.06.2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.svobodanews.ru/content/Article/399031.html>;
160. Симоненко В. В. Об экономической сущности права интеллектуальной собственности / В. В. Симоненко // Образование и право, 2010. – № 8.

161. Скупський Р.М. Теоретико–методологічні засади державної інноваційної політики та обґрунтування ролі держави у формуванні сприйнятливості економіки до інновацій / Р.М. Скупський // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3 (29). – С. 33–39.
162. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит – М. : Соцэкгиз, 1962. – 654 с.
163. Сміт Дж. Як венчурні капіталісти стримують ризик у високих технологіях / Сміт Дж. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ideas.repec.org/>
164. Соколов В. В. Философская доктрина Томаса Гоббса. Бытие, познание, человек и общество / Соколов Василий Васильевич. – Изд. 2–е. – М. : ЛКИ, 2011. – 66 с.
165. Стельмащук А. М. Система механізмів сталого розвитку та економічної безпеки національного господарства / А. М. Стельмащук // Інноваційна економіка. – 2011. – №7. – С. 272–276.
166. Стефаненко-Шупик А. П. Моделювання розвитку інтелектуального потенціалу виробничо–економічних систем: критерії, оцінка та прогноз / А. П. Стефаненко-Шупик, Л. В. Сахневич // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – Київ. – 2011. –№ 31. – 222 с.
167. Стігліц Дж. Права та помилки інтелектуальної власності / Стігліц Дж. – День, 6 вересня 2005 – №160.
168. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.–упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєва, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське видавництво, 2009. – 632 с.
169. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства [Текст] : Дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Стрижак Олена Олегівна ; Харківський держ. економічний ун-т. - Х., 2004. - 205 арк.

170. Стюарт Т. Богатство от ума : пер. с англ. / Стюарт Т. — Минск : Парадокс, 1998. — 346 с.
171. Сурин А. В. Инновационный менеджмент : учебник / А. В. Сурин, О. П. Молчанова. – М. : ИНФОРМ, 2008 . – 368 с.
172. Тіманюк І. Б. Вплив міжнародної угоди ТРІПС на дотримання прав інтелектуальної власності у фармацевтичній / І. В. Тіманюк, З. М. Мнушко, В. М. Тіманюк // Актуальні питання фармацевтичної та медичної науки та практики – 2012. – №1. – С. 100–102.
173. Товстиженко О. В. Фінансове забезпечення розширеного відтворення суспільного продукту в умовах інтенсифікації виробництва [Текст] : дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Товстиженко Олена Вячеславівна // Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. - К., 2006. - 186 арк
174. Третяк В. В. Домінанти регіональної інноваційної політики [Текст] : монографія / В. В. Третяк, Н. В. Воробйова // Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. - Луганськ : Ноулідж, 2011. - 162 с.
175. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності / СОТ // Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: тексти офіційних документів. – К., 1998. – С. 336–370.
176. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы / Удовик С. Л. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2002 – 480 с.
177. Федулова І. В. Стан інноваційної діяльності харчової промисловості / І. В. Федулова // Економічний форум. – 2011. – Вип. 2. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc\\_gum/ekfor/2011\\_2/5.pdf](http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/ekfor/2011_2/5.pdf).
178. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки / Л. Федулова // «Персонал» – 2006. – №11. Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=399>.

179. Харитонova О. І. Відносини інтелектуальної власності як предмет правового регулювання / О. І. Харитонova // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2011 – №1. – С. 82–86.
180. Хаустов В. Система охорони промислової власності в Республіці Білорусь та Україні / В. Хаустов // Науково–аналітичний журнал «Економіка і прогнозування» – 2011 р. – №1. – С. 74–84.
181. Хохлов О. В рамках колективного бренда / О. Хохлов, Н. Блохина // Журнал «Коммерсантъ Деньги» – 30.08.2010. – № 34 (791).
182. Цибульов П. М. Основи інтелектуальної власності / Цибульов П. М. – К. : «К.І.С.», 2005. – 448 с.
183. Чудаєва І. Б. Ефективність функціонування технопарків України // Європейський вектор економічного розвитку – 2011. – № 2 (11). – С. 247–254.
184. Шаститко А. Антитраст в России: быть или не быть? / А. Шаститко // М.: МЦСЭИ «Леонтьевский центр», 2012. – С. 156–175.
185. Шевцов А. Розвиток венчурного підприємництва в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання / А. Шевцов, Р. Боднарчук, О. Гриненко. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/6.htm>.
186. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько–правовий аспект / Шишка Р. Б. – Х., 2002.— 368с.
187. Шмігельська З. К. СОТ і її роль у процесі глобалізації / З. К. Шмігельська // Вісник Університету банківської справи НБУ: Теоретичні засади та макроекономічні аспекти фінансово–економічних систем. – 2011. – №2 (11).
188. Щербак В. Г. Формування, використання та розвиток трудового потенціалу в умовах структурно–інноваційних перетворень : дис ... д-ра екон. наук: 08.00.07. - Захищена 13.11.2009 / Валерія Геннадіївна Щербак . – Х. : Б.в., 2009 . – 477 с.

189. Эдвинссон Л. Интеллектуальный капитал: определение истинной стоимости компании / Л. Эдвинссон, М. Мэлоун // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. — М., 1999. — С. 434.
190. Юрій С. І. Еволюція власності в умовах становлення ринкових структур / С. І. Юрій // Вісник економічної науки України – 2008. – №2. – С. 3–6.
191. About WIPO: Members and Observers. 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/members/en/organizations.jsp>
192. Angel de la Fuente. Human capital in a global and knowledge-based economy: Part II: Assessment at the EU country level.– European Commission report.– 2003.
193. Arnold E. Bussillet S. Impact of the Swedish Competence Centres Programme 1995–2005 / Arnold E., Clark J., // Vinnova Analysis, 2001 – 160 p.
194. Boldrin M. and Levine D. Against Intellectual Monopoly // Cambridge University Press – 2008 – 307 с.– Режим доступу: <http://levine.sscnet.ucla.edu/papers/ip.ch.6.m1004.pdf>
195. Веcla M., Zima T. Jak Unia finansuje innowacje.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Jak-w-Uniifinansuje-sie-innowacje-1696483.html>.
196. Bell D. The Coming of the Postindustrial Society: A Venture in Social Forecasting, Basic Books, New York, 1973 — P. CXX.—CXXI.
197. Becker G. Human Capital / G.Becker – N.–Y. ; L., 1975. – 412 p.
198. Boutiller, Ch. The Evaluation of Intangibles: Advocating for an Opinion Based Approach. VI Alternative Perspectives on Finance Conference. Hamburg – Aug. 2002.
199. Bowmen, M. J. The Human Investment Revolution in Economic Thought, Sociology of Education, Vol. 39, 1966.

200. Brooking A. Intellectual Capital / A. Brooking – London : International Thomson Business Press, 1996. – 204 p.
201. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford and Malden, Mass.: Blackwell Publishers, 1996. xvii + 556 pp.
202. D. Barboza. Chinese Buyer of PC Unit Is Moving to I.B.M.'s Hometown // The New York Times – December 25, 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/2004/12/25/business/worldbusiness/25lenovo.html?pagewanted=1&r=1&ei=5088&en=d935e0400391a41d&ex=1261717200&partner=rssnyt>
203. D. Fitzgerald. Google Buys Social Media Developer Meebo // The Wall Street Journal – June 4, 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303830204577446821982842742.html>
204. DAVOLL v. BROWN. C. Mass. 1845. Case No. 3,662, 1 Woodb. & M. 53; 2 Robb, Pat. Cas. 303; 3 West. Law J. 151; Merw. Pat. Inv. 414. – 3 с.
205. Ferguson A. An Essay On The History of Civil Society / Second Edition, London, 1768. – с 146–164.
206. Fortune 500 / 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2012/full\\_list/](http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2012/full_list/)
207. Hirofumi Uzawa – Optimality, equilibrium, and growth: Selected papers of Hirofumi Uzawa – University of Tokyo Press – 1988, 394 p.
208. International Monetary Fund, Balance of Payments Statistics Yearbook and data files. Royalty and license fees, payments and receipts // The World Bank Group – 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/BM.GSR.ROYL.CD/countries?display=map>
209. J. Bessen. Intellectual Property on the Internet: What's Wrong with Conventional Wisdom? / James Bessen, Eric Maskin // Research on Innovation – 2004, 9 p.

210. James F. Moore, Business ecosystems and the view from the firm / Antitrust Bulletin, Fall 2005.
211. Jan Tinbergen. RIO: Reshaping the International Order: A Report to the Club of Rome // Dutton – 1976, 325 p.
212. John Hicks. Capital and Time: A Neo–Austrian Theory, N.Y: Clarendon Press – Oxford – 1987, 213 p.
213. Kenneth Arrow. Social choice and individual values // John Wiley & Sons, Inc., New York, London, Sydney – 1963, 124p
214. Kirankabes M. Relationship Between Gross Domestic Expenditure on R&D (GERD) and Patent Applications: A Panel Data Analysis For EU Countries and Some Other Selected Countries / Mustafa Cem Kirankabes // Middle Eastern Finance and Economics Issue 8 – 2010, с.161–171. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.eurojournals.com/MEFE\\_8\\_13.pdf](http://www.eurojournals.com/MEFE_8_13.pdf)
215. L.Edwinsson and M.Malone. Intellectual Capital: Realizing Your Company’s True Value by Finding Its Hidden Brainpower / New York: Herper Business, 1997. – p.146
216. Lev B. Intangibles: Management, Measurement and Reporting. Moscow: Cwinto–Consulting – 2003.
217. Lucas R.E. On the mechanics of economic development / Lucas R.E // Journal of Monetary Economics, Volume 22, Issue 1 – 1988. pp. 3–42.
218. Machlup F. The Production and Distribution of knowledge in the United States / Fritz Machlup. — Princeton University Press, 1972 – 416 p.
219. Porat M. The information Economy: Development ant Measurement / Porat M., Rubin M. // Washington, 1978 – 320 p.
220. Mansueto Ventures LLC. The world’s Most Innovative Companies 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.fastcompany.com/most-innovative-companies/2011/>
221. Michael Mandel / Scale and Innovation in Today’s Economy. Washington: Progressive Policy Institute. 2011 p. – 10 с.

222. Mockler R.J. Strategic Management / R.J. Mockler – USA – Idea Group Pub, 1993. – 910 p.
223. Mokyr J. The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. – New York , 1990. 349 pp.
224. Nuno Pires De Carvalho. The TRIPS Regime of Trademarks and Designs / The Netherlands : Kluwer Law International BV– 2011. 660 p.
225. Feldman M., Link A. Innovation Policy in the Knowledge–Based Economy. — Boston: Kluwer Academic Publishers, 2001.
226. P. Drucker: Innowacja i przedsiębiorczost. Praktyka i zasady, PWE, Warszawa 1992, s. 272.
227. Piesiak A., Świeboda P. Po prostu to zrybmy! Unia Europejska i wyzwanie innowacyjności. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//http://www.demoseuropa.eu/upload/editor/demos/File/Raport%20-%20Innowacje%20.pdf](http://www.demoseuropa.eu/upload/editor/demos/File/Raport%20-%20Innowacje%20.pdf)
228. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2011–2012 / World Economic Forum / Editor Professor Klaus Schwab – Geneva, 2011. p. 527.
229. Qian, Wen–yuan. The Great Inertia: Scientific Stagnation in Traditional China. – London: Croom Helm. 1985. 155 c.
230. Raice S. Insta–Rich: \$1 Billion for Instagram / Sjayndi Raice, Spencer E. Ante // The Wall Street Journal – April 10, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303815404577333840377381670.html>
231. Robert M. Solow, Flexibility and Endogenous Innovation, The Journal of Technology Transfer, Springer, , 2005 – vol. 30(2\_2), pages 11–15. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://ideas.repec.org/a/kap/jtech/v30y2005i2\\_2p11-15.html](http://ideas.repec.org/a/kap/jtech/v30y2005i2_2p11-15.html)
232. Simplification is essential. Nature. Vol. 463. Issue № 7284. 25 February 2010.

233. Simplifying the implementation of the Research Framework Programmes. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 29 April 2010. COM 187.
234. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Ed. R. H. Campbell and A. S. Skinner. 2 vols. Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith 2. Oxford U. Press, 1976.
235. Stewart TA. The intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. — P. 126.
236. The Free Software Definition. // GNU Operating System Web-site – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html>
237. Theodore Schultz, Investment in human capital;: The role of education and of research, Free Press – 1970, 272 p.
238. Trademark Bureau MYTKHUN. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tmprotect.idknet.com/rus/ip.html>
239. Vu Nguyen. Incomplete Rationales For Intellectual Property Ownership And A Social-Relations Perspective – Middletown, 2010 – 165 с.
240. United Nations. World Economic and Social Survey 2011. The Great Green Technological Transformation / UN DESA – New York, 2011 – 211 с.
241. WIPO Gold. The Global Reference Reseourse / WIPO – 2012. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.wipo.int/wipogold/en/>
242. World Bank. Knowledge Economy Index (KEI) 2012 Rankings. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/2012.pdf>

МІЖНАРОДНІ КОНВЕНЦІЇ І ДОГОВОРИ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ				
Назва	Основний зміст	Рік прийняття, перегляду, внесення змін	Кількість країн-учасниць	Участь України
<b>Паризька конвенція про охорону промислової власності</b>  <i>Paris Convention for the Protection of Industrial Property</i>	Регулює широке коло відносин промислової власності. Є базовою для системи інших конвенцій та угод з промислової власності. Встановлює правило національного режиму та норми щодо права пріоритету	<b>1883</b> ; перегляд: 1990, 1911, 1925, 1934, 1958, 1967 (Стокгольмський акт); зміни: 1979	162	<b>З 1991р.</b> Підтверджена в серпні 1992р.
<b>Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів</b>  <i>Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works</i>	Встановлює мінімальні рівні охорони творів (загальне правило — 50 років після смерті автора), принципи національного режиму, автоматичної та незалежної охорони	<b>1886</b> ; доповнення: 1896, 1914 перегляд: 1908, 1928, 1948, 1967, 1971 (Паризький акт); зміни: 1979	148	<b>З 1995 р.</b>
<b>Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків і Мадридський протокол до Мадридської угоди</b>  <i>Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks, and Madrid Protocol Relating to Madrid Agreement</i>	Впроваджує міжнародну реєстрацію товарних знаків, яка здійснюється Міжнародним бюро ВОІВ; така реєстрація прирівнюється до реєстрації у всіх країнах-учасницях	<b>1891</b> ; перегляд: 1900, 1911, 1925, 1934, 1957, 1967 (Стокгольмський акт); доповнення : 1979 Мадридський протокол до Угоди 1989	52 (протокол — 54), загалом — 70	<b>З 1991 р.</b> Підтверджена в серпні 1992 р. ратифікована в червні 2000 р.
<b>Мадридська угода про припинення використання неправдивих або таких, що вводять в оману, зазначень походження товарів</b>		<b>1891</b> ; перегляд: 1911, 1925, 1934, 1958, 1967 (Стокгольм)	33	—

<p><b>Гаазька угода про міжнародне депонування промислових зразків</b></p> <p>The Hague Agreement Concerning the International Deposit of Industrial Designs</p>	<p>Впроваджує міжнародну охорону промислових зразків через єдину систему подання заявки до Міжнародного бюро ВОІВ або національного відомства країни-учасниці</p>	<p><b>1925</b>; перегляд: 1934, 1960 доповнення: 1961, 1967 (Женева); зміни: 1979; 1999 (прийнято новий Женевський акт, ще не набув чинності)</p>	<p>29 (Женевський акт — 31)</p>	<p>—</p>
<p><b>Всесвітня конвенція про авторське право</b></p> <p><i>The Universal Copyright Convention</i></p>	<p>Встановлює принципи охорони прав авторів і їх правонаступників на літературні, наукові та художні твори, а також принцип національного режиму охорони; мінімальний термін охорони — 25 років після смерті автора</p>	<p><b>1952</b>; редакція: 1971 (Париж)</p>		<p><b>З 1973 р.</b> Підтверджена в грудні 1993 р.</p>
<p><b>Ніццька угода про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків (Ніццька класифікація)</b></p> <p><i>Nice Agreement Concerning the International Classification of Goods and Services for the Purposes of the Registration of Marks (the Nice Classification)</i></p>	<p>Встановлює, що використання класифікації є обов'язковим для реєстрації знаків за Мадридською угодою</p>	<p><b>1957</b>; перегляд: 1967, 1977; зміни: 1979</p>	<p>66</p>	<p><b>З 2000р.</b> Ратифікована в червні 2000 р.</p>
<p><b>Лісабонська угода про захист назв місця походження та їх міжнародну реєстрацію</b></p> <p><i>Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration</i></p>		<p><b>1958</b>; перегляд: 1967 (Стокгольм); доповнення: 1979</p>	<p>20</p>	<p>—</p>

<b>Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення</b>	Встановлює національний режим охорони в зазначених сферах	<b>1961</b>	68	Ратифікована у вересні 2001 р.
<b>Міжнародна конвенція про охорону нових сортів рослин</b>	Визначає мінімальний обсяг охорони національний режим охорони в зазначених сферах	<b>1961</b> , перегляд 1972, 1978, 1991 (новий акт)	49	3 1995 р.
<b>Конвенція про заснування ВОІВ</b>		<b>1968</b> , зміни <b>1979</b>	177	3 1970 р.
<b>Локарнська угода про міжнародну класифікацію промислових зразків</b>	Класифікація об'єктів, заявлених або визнаних як промислові зразки	<b>1968</b> , зміни <b>1979</b>	40	(фактично застосовується)
<b>Догорів про патентну кооперацію (РСТ)</b>	Регулює права та обов'язки держав і заявників при поданні міжнародних заявок згідно з єдиною формою.	<b>1970</b> , доповнення 1979, зміни 1984	115	3 1991 р.
<b>Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм</b>	Визначає охорону інтересів виробників від несанкціонованого відтворення та розповсюдження	<b>1971</b>	67	3 2000 р.
<b>Стразбурзька угода про міжнародну патентну класифікацію</b>		<b>1971</b> , зміни 1979	49	—
<b>Віденська угода про класифікацію</b>	Полегшує пошук ознак тотожних або схожих знаків для цілей експертизи	<b>1973</b> , зміни 1985	19	—
<b>Брюссельська конвенція про розповсюдження несучих програми сигналів, що передаються через супутники</b>	Регулює створення системи попередження несанкціонованого розповсюдження програми сигналів, які несуть програми, що передаються через супутники.	<b>1974</b>	24	—

<p><b>Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентної процедури</b></p> <p><i>Budapest Treaty on the International Recognition of the Deposit of Microorganisms for the Purposes of Patent Procedure</i></p>	<p>Прирівнює депонування мікроорганізмів у закордонних інститутах, що отримали статус міжнародних колекцій, до депонування в національних колекціях. Встановлює єдину систему депонування</p>	<p><b>1977; перегляд: 1980</b></p>	<p>51</p>	<p><b>3 1997 р.</b> Ратифікований в листопаді 1996 р.</p>
<p><b>Найробський договір про охорону олімпійського символу</b></p> <p><i>Nairobi Treaty on the Protection of the Olympic Symbol</i></p>	<p>Встановлює порядок використання олімпійської символіки</p>	<p><b>1981</b></p>	<p>40</p>	<p>3 1998 р.</p>
<p><b>Договір про реєстр фільмів (Договір про міжнародну реєстрацію аудіовізуальних творів)</b></p> <p><i>Treaty on the International Registration of Audiovisual Works (Film Registry Treaty — FRT)</i></p>	<p>Засновує Міжнародний реєстр аудіовізуальних творів</p>	<p><b>1989</b></p>	<p>13</p>	<p>—</p>
<p><b>Вашингтонський договір про інтелектуальну власність стосовно інтегральних мікросхем</b></p> <p><i>Washington Treaty on Intellectual Property in Respect of Integrated Circuits (the «IPIC Treaty»)</i></p>		<p><b>1989</b></p>	<p>Члени СОР</p>	<p>2008</p>

<p><b>Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС)</b></p> <p><i>Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)</i></p>	<p>Впроваджує принцип найбільшого сприяння у відносини інтелектуальної власності, мінімальні стандарти прав інтелектуальної власності, механізми консультацій і контролю на міжнародному рівні</p>	<p><b>1994</b></p>	<p>Члени СОТ</p>	<p>2008</p>
<p><b>Договір про закони щодо товарних знаків</b></p> <p><i>Trademark Law Treaty</i></p>	<p>Гармонізує національне законодавство про товарні знаки, встановлює спрощені процедури їх реєстрації</p>	<p><b>1994</b></p>	<p>26</p>	<p><b>3 1996 р.</b> Ратифікований в жовтні 1995 р.</p>
<p><b>Договір ВОІВ про авторське право (ще не набув чинності)</b></p> <p><i>WIPO Copyright Treaty</i></p>	<p>Поширює відносини охорони на комп'ютерні програми, бази даних. Розглядає права на розповсюдження, прокат, сповіщення до загального відома</p>	<p><b>1996</b></p>	<p>27</p>	<p>Ратифікований у вересні 2001 р.</p>
<p><b>Договір ВОІВ про виконання і фонограми (ще не набув чинності)</b></p> <p><i>WIPO Performances and Phonograms Treaty</i></p>	<p>Охороняє права виконавців (акторів, співаків, музикантів та ін.) і виробників фонограм. Регулює права відтворення, розповсюдження, прокату та право робити записи виконання доступними</p>	<p><b>1996</b></p>	<p>24</p>	<p>Ратифікований у вересні 2001 р.</p>
<p><b>Договір про патентне право (ще не набув чинності)</b></p> <p><i>Договір про патентне право (ще не набув чинності)</i></p>	<p>Гармонізує національні патентні закони стосовно адміністративних процедур і формальностей, що скорочує час і витрати на отримання патенту. Встановлює можливість подачі заявки на патент в електронній формі</p>	<p><b>2000</b></p>	<p>54</p>	<p>Підписаний, готується до ратифікації</p>

Джерело: Центр Разумкова. Світові тенденції охорони інтелектуальної власності і Україна // Національна безпека і оборона - № 10, 2001. – с. 7-9.

## Сегментація ринку інтелектуальної власності

Класифікація ринку власності	Класифікація ринку прав	Методи та правові угоди щодо передачі або продажу об'єктів інтелектуальної власності
Ринок людського капіталу	Ринок ноу-хау, інжинірингових послуг тощо	Угоди про передачу ноу-хау в матеріалізованій формі (документи, фотографії, комп'ютерні програми, бази даних); про передачу ноу-хау в нематеріалізованій формі (консультації, навчання, технологічна допомога тощо); про надання інжинірингових послуг тощо.
Ринок структурного (організаційного) капіталу	Ринок авторських та суміжних прав	Угоди про передачу виключних прав (надання дозволу на використання твору певним способом у встановлених договором межах особі, яка отримує право забороняти подібні дії іншим особам); про передачу невиключних прав (надання дозволу на використання твору певній особі, що не виключає можливості його використання автором або іншими особами, які отримали аналогічний дозвіл).
	Ринок патентних прав	Угоди щодо передачі прав на використання об'єктів промислової власності, що охороняються патентами (винаходів, корисних моделей, промислових зразків тощо). Угоди бувають виключні, які гарантують покупцеві відсутність конкуренції з боку власника у часових і територіальних межах, зазначених у договорі; невиключні, які надають право на використання певного об'єкта промислової власності, не позбавляючи цього права інших суб'єктів господарювання.
	Ринок прав на програми для ЕОМ і бази даних	Авторські договори: про часткову передачу виключних прав; про передачу всіх майнових прав; про передачу невиключних прав. Договори щодо обміну базами даних.
Ринок споживчого капіталу (капіталу відносин)	Ринок прав на товарні знаки та послуги	Угоди щодо надання власником товарного знака (знака обслуговування) дозволу на його використання контрагентам за дотримання певних умов (терміну, території, способів, вимог щодо якості товару або послуги тощо). Укладаються такі види угод: виключні, які передбачають передачу значних обсягів прав на використання товарних знаків (знаків обслуговування), у тому числі зобов'язання власника не використовувати цей товарний знак (знак обслуговування) протягом терміну дії угоди; невиключні, за якими власник зберігає за собою право використання товарного знака (знака обслуговування), який є предметом угоди.

Джерело: Авторська розробка з урахуванням [10]

### Найбільш поширені способи стимулювання інноваційної діяльності у ряді країн світу

Види пільг	Величина
<b>США</b>	
1. Виключення витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговою діяльністю, із суми доходу, який оподатковується	До 20%
2. Пільгове оподаткування венчурних фірм і фірм, які здійснюють НДДКР	До 20% приросту витрат на НДДКР порівняно з середньорічним рівнем цих витрат за попередні три роки.  До 20% витрат компаній на програми фундаментальних наукових досліджень, які виконуються університетами за контрактами з ними; виключення з доходу, який оподатковується, вартості наукової апаратури і устаткування, яке безкоштовно передається компаніям університетами і науково-дослідними організаціями
3. Відсутній податок на оренду венчурних фірм	
4. Пільговий режим амортизаційних відрахувань	Термін експлуатації устаткування встановлюється в 3 роки, а для інших фондів – до 5 років
5. Не підлягає оподаткуванню юридична форма ризикового капіталу	
6. Інвестиційний податковий кредит	Зменшення податку на прибуток в розмірі від 6 до 10% загальної вартості інвестицій в устаткування
7. Зменшення податку на прибуток від операцій з цінними паперами венчурних структур	60% доходу не оподатковується взагалі, а 40% обкладається звичайними податками
8. Адміністрація у справах малого бізнесу (АМБ) гарантує повернення приватного капіталу,	До 90% приватного капіталу

який вкладається у венчурний бізнес	
9. АМБ надає субсидії венчурному бізнесу:  – на розширення зовнішньоекономічної діяльності;  – на різні види управлінської допомоги	До 100 тис. дол. США на 8 років  до 1 млн. дол. США на 25 років
10. Федеральні відомства зобов'язані виділяти зі свого бюджету кошти на фінансування венчурного бізнесу	Не менше ніж 1,25% зі свого бюджету
11. Згідно законодавству США венчурні фірми залучаються до виконання всіх інноваційних проектів	При вартості проектів більше 100 тис. дол. США
<b>ВЕЛИКА БРИТАНІЯ</b>	
1. Зменшення податку на прибуток венчурних фірм	Звичайний податок на прибуток 35%, а для венчурних фірм – 25%.
2. Система страхування засобів, які надаються венчурним фірмам	Гарантує повернення 70% середньострокових позик, які надаються на 2–7 років
3. Списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг)	У будь-якій сумі
4. Субсидії на проведення досліджень і розробку нових видів продукції або процесів	75% витрат (не більше 50 тис. фунтів стерлінгів) фірм, на яких зайнято до 50 чол.
5. Згідно з державними програмами по субсидуванню малих інноваційних фірм відшкодовуються витрати на нововведення	До 50% витрат на нововведення

<b>НІМЕЧЧИНА</b>	
1. Дотації на підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу (не більше ніж 5 співробітників від кожної фірми), а саме: на стажування у вузах, наукових інститутах, інших державних або приватних науково-дослідних організаціях	На строк до 3 років
2. Цільові безоплатні субсидії підприємствам, які освоюють нову технологію	Не більше 54 тис. марок для придбання і монтажу нового технологічного устаткування. До 900 тис. марок для впровадження удосконалень на строк до 3 років
3. Оплата витрат на технічну експертизу проектів, оцінку можливостей патентування результатів проведення НДДКР	До 80% витрат на інженерні та інші консультації
4. Пільгові кредити фірмам, річний продаж яких не перевищує 300 млн. марок, що вкладають кошти в модернізацію підприємства, освоєння випуску нових товарів, а також в заходи щодо раціонального використання енергії	До 50% коштів, що вкладаються власником фірми
5. Пільгові кредити малим і середнім підприємствам, які вступають в промислову кооперацію з іншими фірмами	До 100 тис. марок
6. Пільгові кредити фірмам, які упроваджують ЕОМ	Строком на 15 років
7. Субсидії малим і середнім фірмам для придбання майна з метою досягнення економії витрат енергії	До 7,5% вартості придбаного майна
8. Дотації малим підприємствам на інвестування в НДДКР під час придбання патентів і рухомого майна, а також на час вкладень в нерухоме майно, які використовується для НДДКР	20% вартості придбаного або створеного майна в межах його вартості до 500 тис. марок

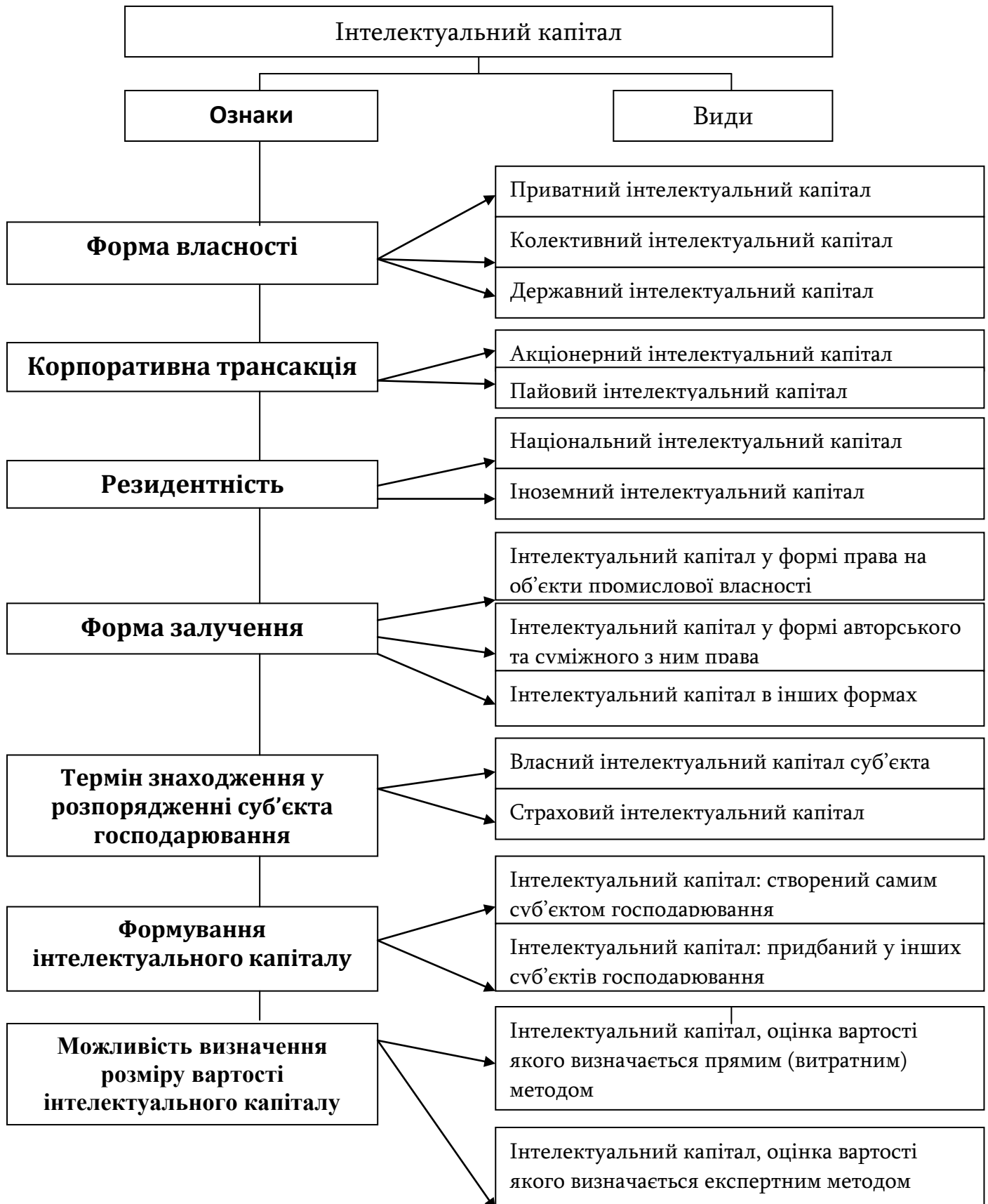
9. Дотації малим і середнім фірмам на наукові дослідження або розробку нової технології для виготовлення продукції	30% договірної або контрактної суми проекту в межах 120 тис. марок на рік
10. Дотації підприємствам з кількістю зайнятих до 1000 чол. на наукові дослідницькі роботи, що виконуються по їх замовленню в учбових і науково-дослідних організаціях	До 50% вартості робіт, але не більше 300 тис. марок
11. Система страхування кредитів	Гарантує приватним банкам 80% вартості позик на 15–23 роки
12. Фірми з обмеженою відповідальністю	Повністю звільняються від податку
13. Прискорена амортизація	10% витрат виробництва на нове устаткування
14. Дотації наукомістким підприємствам, які існують не більше ніж два роки і налічують не більше 10 зайнятих	75% витрат, пов'язаних з їх створенням або розвитком, але не більше 750 тис. марок на одне підприємство
15. Дотації комунальній владі, учбовим, науково-дослідним установам, торговельно-промисловим палатам на створення технологічних центрів	75% витрат, що виникають на стадії планування і підготовки, але не більше 100 тис. євро, а також на стадії безпосереднього будівництва центру, але не більше 1,5 млн. марок
16. Податкова знижка на приватні інвестиції в НДДКР	До 7,5%
<b>ІТАЛІЯ</b>	
1. Пільгові кредити на технологічні нововведення (30% сум кредиту видається протягом реалізації програми і до 20% на її завершальній стадії)	До 80% вартості проекту на термін 15 років
2. Субсидії малим і середнім підприємствам добувної і обробної промисловості на покупку і лізинг ЕОМ	25% (32% для південних районів країни) вартості ЕОМ
3. Зменшення прибуткового податку	До 50% витрат на НДДКР у поточному році

4. Прискорена амортизація на час технічного переоснащення	Понад звичайні норми амортизаційних відрахувань, 45% вартості основних засобів (по 15% на рік), протягом 3 років з моменту придбання
5. Податкові пільги у разі придбання передової технології	До 25% суми інвестицій для підприємств з чисельністю зайнятих до 100 чол.
6. Зниження податкових платежів	До 40–50% витрат на оплату послуг, які сприяють придбанню нової технології, залежно від розміру підприємства
<b>ФРАНЦІЯ</b>	
1. Державні дотації організаціям, які займаються науково-дослідними роботами за контрактами	До 50% суми витрат на проведення робіт по замовленнях малих і середніх підприємств
2. Субсидії малим і середнім підприємствам	До 50% витрат підприємств на наймання наукового персоналу (не більше 175 тис. франків на рік)
3. Податковий кредит на приріст витрат на НДДКР	25% приросту витрат компаній на НДДКР порівняно з рівнем минулого року
4. Пільговий податок для нових компаній	25% прибутку протягом 3 років
5. Не обкладаються податками засоби, що вкладаються в ризиковані проекти	
<b>ЯПОНІЯ</b>	
1. Пільговий податок на прибуток венчурних підприємств	Звичайний податок 42%, а у венчурних фірм 30%
2. Податкова знижка на приватні інвестиції в НДДКР	20%
3. Отримання субсидій з державних фондів	До 2 млн. ієн
4. Пільгові кредити венчурним фондам	5–6% річних
5. Урядова організація гарантує повернення фінансових коштів, які були вкладені у венчурний бізнес	До 80% об'єму коштів

<b>КАНАДА</b>	
1. Субсидії на реалізацію проектів промислових досліджень	До 50% витрат на заробітну плату науково-дослідного персоналу
2. Зменшення суми корпоративного податку	На суму, еквівалентну частині приросту власних витрат фірми на НДДКР у відношенні до попереднього рівня
3. Податковий кредит	10–25% капітальних і поточних витрат на НДДКР залежно від масштабу корпорації і її територіального розміщення
<b>БРАЗИЛІЯ</b>	
Пільгове оподаткування	<p>Скорочення до 50% податку на прибуток для покриття витрат бразильських і іноземних компаній на наукові дослідження і розвиток технології у галузі мікроелектроніки.</p> <p>Звільнення продукції цієї галузі від 10–15%-ного податку на промислові вироби.</p> <p>Скорочення на 1% податку на прибуток компаній, які інвестують капітал в національні фірми, пов'язані з виробництвом засобів інформатики або розвитком технологій (до жовтня 1999 р.)</p>
<b>ІЗРАЇЛЬ</b>	
Дотації на проведення НДДКР	50% витрат промислових компаній
<b>АВСТРАЛІЯ</b>	
Податкові пільги на інвестиції в наукомісткі галузі	50% податку, встановленого для інших галузей

Джерело: [82]

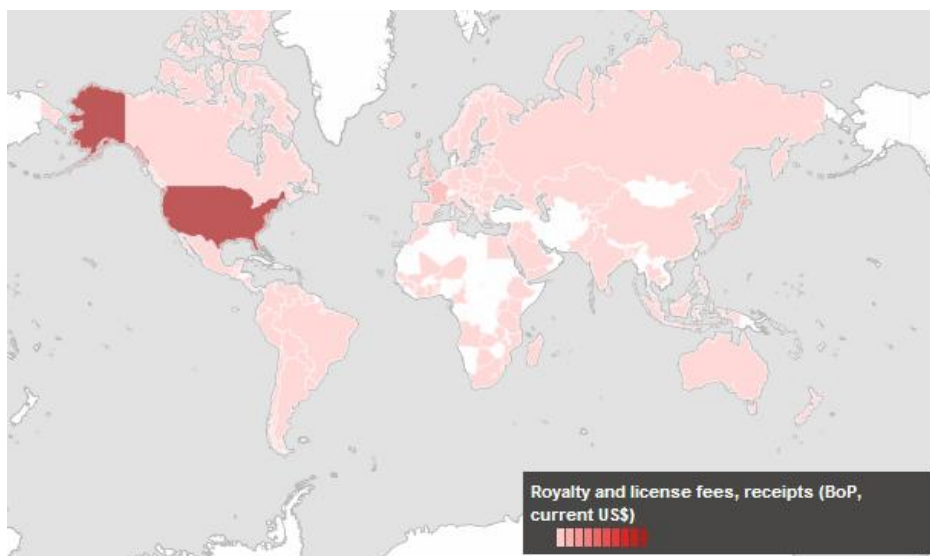
## Класифікація інтелектуального капіталу



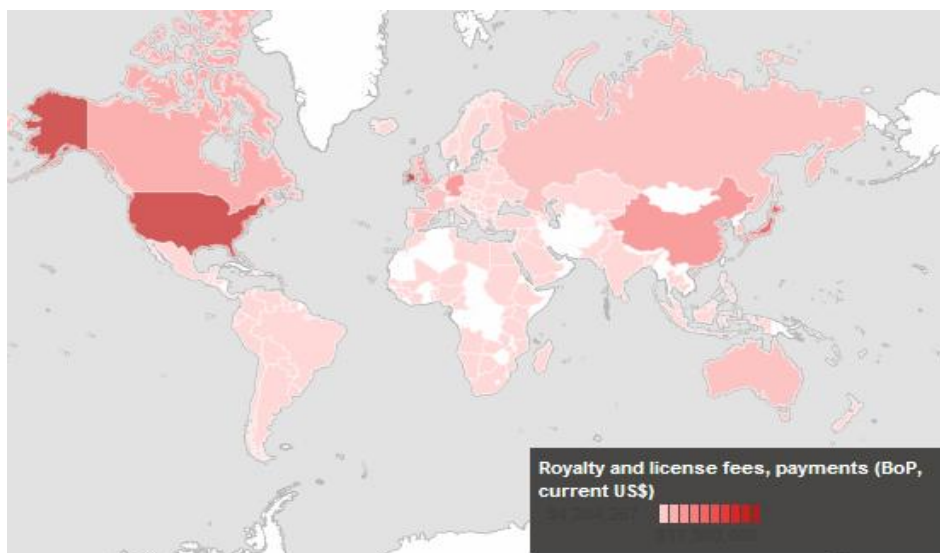
Джерело: [23]

**Надходження та виплати роялті та ліцензійних платежів по країнах в  
2007-2011 рр.**

**Надходження роялті та ліцензійних платежів в 2007-2011 рр.**



**Виплати роялті та ліцензійних платежів в 2007-2011 рр.**



*Джерело: Світовий Банк*

<http://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.ROYL.CD/countries?display=map>

## Объекты интеллектуальной собственности



Джерело: Цыбулев П. Н. Оценка интеллектуальной собственности /

П. Н. Цыбулев.// Киев – 2003. С.19



Програма та бюджет VOiB на 2012-2013 рр. [241]

Програма и бюджет на 2012-2013 гт.

<p>Програма и бюджет на 2012-2013 гт.</p>	<p>Бюджет на 2012-2013 гт.</p>	<p>Цели и задачи</p>	<p>Описание деятельности</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>
<p>Програма и бюджет на 2012-2013 гт.</p>	<p>Бюджет на 2012-2013 гт.</p>	<p>Цели и задачи</p>	<p>Описание деятельности</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>	<p>Инициативы</p>

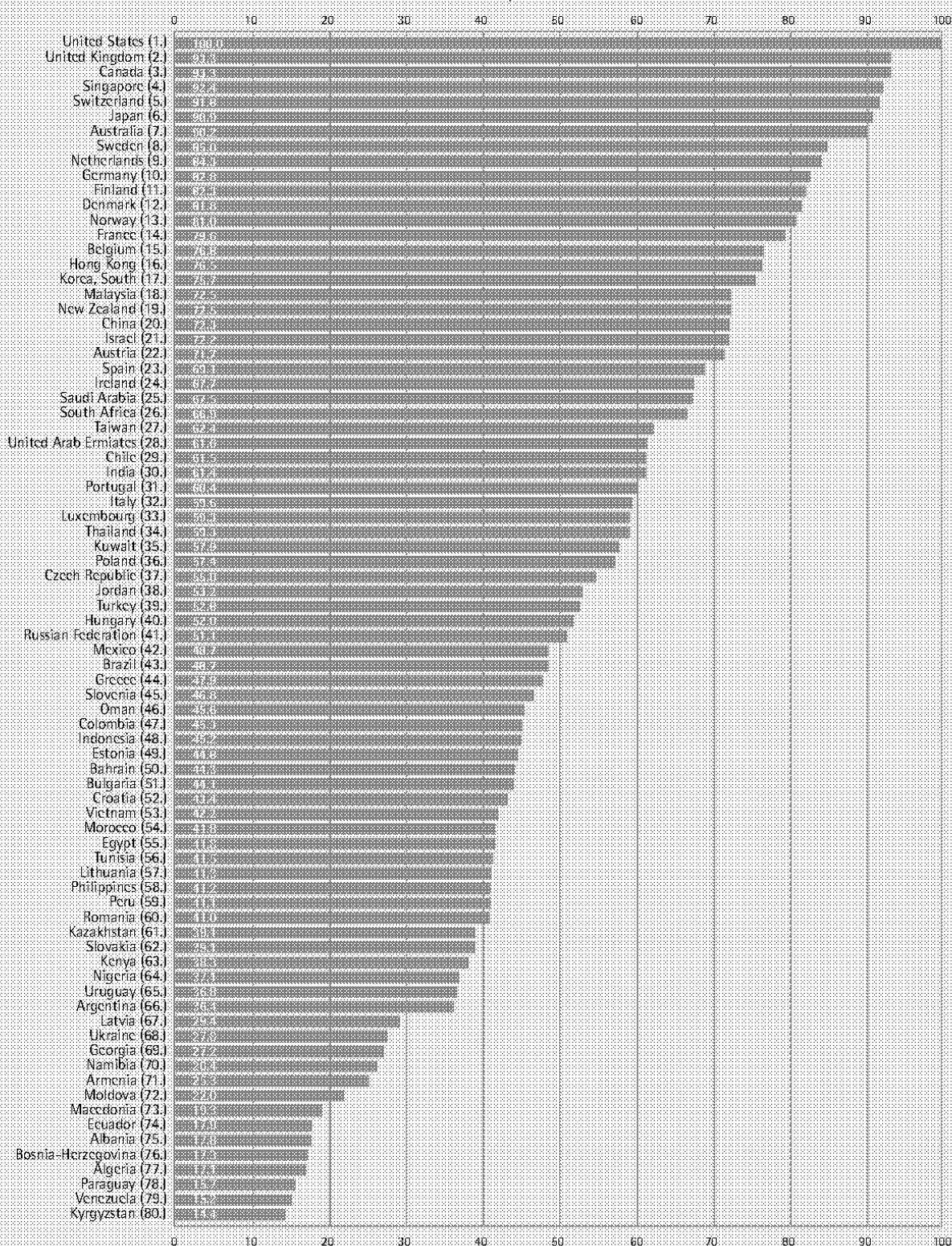
Инициативы VOiB на 2012-2013 гт. (в соответствии с программой и бюджетом VOiB на 2012-2013 гт.)

# Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index – 2011

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iese.edu/research/pdfs/estudio-143-e.pdf>

Exhibit 1: 2011 VCPE Country Attractiveness Index

VCPE Country Attractiveness Score 2011

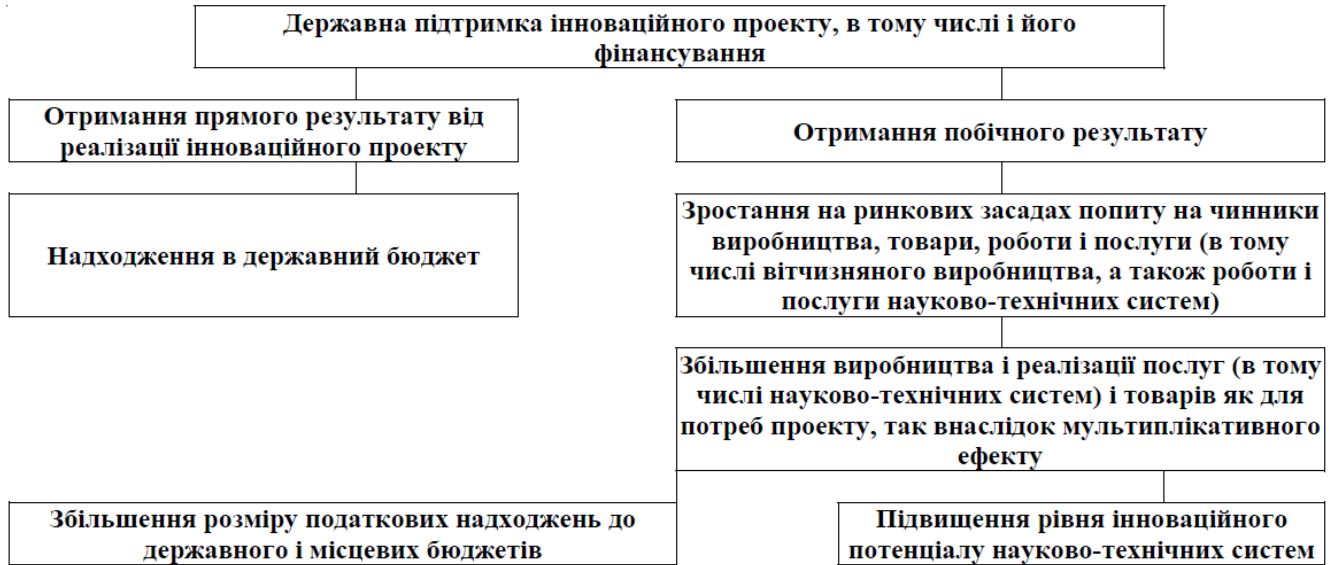


## Топ-30 найдорожчих венчурних угод та придбань

Місце	Назва компанії	Покупець	Сума угоди, млрд.\$	Рік здійснення угоди	Країна
1	Cerent	Cisco Systems	6,90	1999	США
2	WebMD	Healtheon	4,80	1999	США
3	Chromatis Networks	Lucent Tech.	4,76	2000	США
4	Siara Systems	Redback Networks	4,50	2000	США
5	Sirocco Systems	Sycamore Networks	3,49	2000	США
6	Hyperion Solutions	Oracle	3,30	2007	США
7	Xros	Nortel Networks	3,23	2000	США
8	DoubleClick	Google	3,10	2008	США
9	Qtera	Nortel Networks	3,00	2000	США
10	Cygnus Solutions	Red Hat	2,90	2000	США
11	Skype	eBay	2,50	2005	Л.бурґ
12	National Computer Systems Inc.	Pearson PLC	2,50	2000	США
13	FDR Holdings	Noble	2,16	2010	Норвегія
14	Tradex Technologies	Ariba Technologies	1,86	2000	США
15	Broadband Access Systems	ADC Telecom	1,84	2000	США
16	Reliant Pharmaceuticals	GlaxoSmithKline	1,65	2007	США
17	YouTube	Google	1,65	2006	США
18	DSR Communications	Intel	1,60	1999	США
19	EqualLogic	Dell	1,40	2008	США
20	Newport Communications	Broadcom	1,26	2000	США
21	Giga A/S	Intel	1,25	2000	Данія
22	Riverbed Technologies	Aether Systems	1,20	2000	США
23	Cyras Systems	Ciena	1,15	2001	США
24	Prio	InfoSpace	1,06	2000	США
25	SnapTrack	Qualcomm	1,03	2000	США
26	Octane Software	E.Piphany	1,00	2000	США
27	VisionTech	Broadcom	1,00	2001	Ізраїль
28	Spring Tide Networks	Lucent Technologies	0,96	2000	США
29	SupplierMarket.com	Ariba Technologies	0,92	2009	США
30	Silicon Spice	Broadcom	0,88	2000	США

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:  
[http://knowledge.allbest.ru/international/2c0a65625b2ad78b5c53a88521216d37\\_3.html](http://knowledge.allbest.ru/international/2c0a65625b2ad78b5c53a88521216d37_3.html)

## Причинно-наслідковий зв'язок державної підтримки інноваційних проектів



*Джерело: [120]*

## Кореляційні коефіцієнти при розрахунку лагу ефекту наслідування

Коефіцієнти кореляції	$E_{pr}$	$E_{inv}$	$E_{gov}$	$E_n$
$E_{pr}$	1.00000	0.10286	0.69122	0.74255
$E_{inv}$	0.10286	1.00000	-0.01614	-0.17574
$E_{gov}$	0.69122	-0.01614	1.00000	0.68333
$E_n$	0.74255	-0.17574	0.68333	1.00000
$E_{pr}^{-1}$	0.78229	0.37631	0.77238	0.48363
$E_{inv}^{-1}$	0.40596	0.26969	0.14982	0.68207
$E_{gov}^{-1}$	0.36357	0.57644	0.33049	0.14923
$E_n^{-1}$	0.32815	0.46329	0.46567	0.15613
$E_{pr}^{-2}$	0.57460	0.72274	0.42701	0.31745
$E_{inv}^{-2}$	0.44686	-0.17214	0.14736	0.81759
$E_{gov}^{-2}$	0.17435	0.84516	0.09681	0.07170
$E_n^{-2}$	0.11110	0.95633	-0.04156	-0.08583